

SAİD HAVVA VE İSLAMCILIK ANLAYIŞI

Emine ÖZMEN

Yüksek Lisans Tezi
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Mehmet SEVER
2022
(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SAİD HAVVA VE İSLAMCILIK ANLAYIŞI
(Said Hawwa and The Understanding Of Islamism)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine ÖZMEN

Danışman: Doç. Dr. Mehmet SEVER

Bayburt
KASIM 2022

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Mehmet SEVER danışmanlığında, 182108053 numaralı Emine ÖZMEN tarafından hazırlanan “Said Havva ve İslamcılık Anlayışı” konulu bu çalışma 29/11/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. İbrahim Hakkı İNAL

İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mehmet SEVER

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğı’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

.../.../2022

Doç. Dr. Murat KUL

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Said Havva ve İslamcılık Anlayışı*” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

.../.../2022

Emine ÖZMEN

TEŞEKKÜR SAYFASI

Tez çalışmamın araştırma sürecinden itibaren her konuda beni aydınlatan, kendisine danıştığım da bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle değerli bilgilerini benimle paylaşan, gerek konumun belirlenmesinde gerek tez çalışmamla alakalı daha önce ortaya konmuş eserlerin tespit edilmesinde ve metodolojik olarak tezimin son şeklini almasında bana yardımlarını esirgemeyen, anlayışı ve hoşgörüsüyle tezimin her aşamasında emeği olan değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet SEVER'e yardımlarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans eğitimime başlama sürecinden tez çalışmamın sona ermesine kadar maddi ve manevi her anlamda desteklerini üzerimden eksik etmeyen değerli aileme teşekkür ederim.

ÖZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SAİD HAVVA VE İSLAMCILIK ANLAYIŞI
Emine ÖZMEN
Kasım 2022, 78 sayfa

Said Havva, XX. yüzyılda siyasi ve sosyo-kültürel sorunların baş gösterdiği bir dönemde fikirleri ile iz bırakmış bir düşünürdür. Havva, İslam Dünyası içinde ortaya çıkan sorunlar üzerine yoğunlaşmış ve bu sorunlar üzerinden seriler halinde eserler kaleme almıştır. Bu eserler bağlamında Müslümanların çağın gerisinde kalmalarının sebebini, İslam'ın özünden ayrılmalara bağlamıştır. Bu nedenle İslam'ın özüne dönmeyi ve İslam'a aykırı olan bütün bid'at ve hurafelerin, İslam'ın özünden arındırılması gerektiğini savunmuştur. Havva bu doğrultuda ilerleyerek bütün Müslümanları tek bir İslam Devleti'nin çatısı altında toplamayı hedeflemiştir. Bu amaçla Havva'nın sorunlar üzerindeki analiz ve eleştirileri değerlendirildiğinde, onun İslamcı anlayışının Kur'an ve Sünnet merkezli olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızın içeriği, Said Havva'nın Türkçeye çevrilmiş eserlerinden ve yardımcı kaynaklardan yararlanılarak ortaya çıkmıştır. Çalışmamız, bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Tezimizin giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıkları hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Said Havva'nın hayatını ayrıca düşünce yapısını daha iyi anlamak için İslamcılığın tanımı ve Said Havva'nın mensubu olduğu İhvan-ı Müslimin ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Said Havva'nın İslamcılık idealist çerçevesinde, toplum, devlet ve eğitime yaklaşımı ayrıca mezhebi oluşumlara bakışı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Said Havva, islamcılık, ihvân-ı müslimîn.

ABSTRACT
MASTER THESIS
SAID HAWWA and THE UNDERSTANDING OF ISLAMISM
Emine ÖZMEN
November 2022, 78 pages

Said Hawwa was a thinker who left his mark with his ideas at a time when political and socio-cultural problems arose in the 20th century. Havva focused on the problems that arose in the Islamic World and wrote works in series on these problems. In the context of these works, he attributed the reason why Muslims lagged behind the times to their separation from the fundamentals of Islam. For this reason, he argued that it is necessary to return to the basics of Islam and that all bid'ahs and superstitions that are contrary to Islam should be purified from Islam. By proceeding in this direction, Havva aimed to gather all Muslims under the roof of a single Islamic State. For this purpose, when Havva's analysis and criticism of the problems are evaluated, we see that his Islamist understanding is centered on the Qur'an and the Sunnah. The content of our study has been revealed by using Said Havva's translated works into Turkish and supplementary resources. . Our study consists of an introduction, two sections and a conclusion part. In the introductory part of our thesis, information about the subject, purpose, importance and limitations of the research are given. In the first section, the life of Said Havva and the definition of Islamism and Ihwan-ı Muslimin, to which Said Havva belonged to, are discussed in order to better understand the structure of thought. In the second section, we focus on Said Havva's approach to society, the state and education within the idealistic framework of Islamism, as well as his view of sectarian formations, is focused on.

Keyword: Said Hawwa, islamism, ihwan-ı muslim.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	i
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	ii
ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı.....	3
III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	4
IV. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
V. Varsayımlar	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
SAİD HAVVA VE HAYATI	5
1.1. Said Havva'nın Hayatı.....	5
1.2. Yetiştği Bölge.....	8
1.3. İlmi Şahsiyeti ve Eserleri	11
1.4. İhvan-ı Müslimin	15
1.4.1. Said Havva'nın İhvan-ı Müslim Adı Altında Yürüttüğü Faaliyetler	19
1.5. İslam Düşünce Geleneğinde Yeni Bir Söylem: İslamcılık	23
1.5.1. Modernleşme ve İslamcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı.....	26
1.5.2. İslamcı Düşüncede Öne Çıkan Şahsiyetler ve Fikirleri	30
1.5.3. Siyasal Bir Sistem Olarak: İslamcılık	36
1.6. İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
SAİD HAVVA VE İSLAMCILIK ANLAYIŞI	42
2.1. Said Havva Nazarında İslamcılık	42
2.2. İslamcılığın Sosyal Tabanı: Toplum.....	53

2.3. Siyasal İslam'ın Hedefi: İslam Devleti.....	58
2.4. İslamcılığın Kültürel Boyutu: İslami Eğitim.....	64
2.5. Said Havva'ya Göre Mezhep Algısı	65
2.5.1. Said Havva'nın Şiilik Eleştirisi.....	69
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA.....	74
ÖZ GEÇMİŞ	78

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
D.	: Doğumu
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
Md.	: Madde
S.a.v.	: Sallâllahû aleyhi ve sellem
Ö.	: Ölümü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
V.	: Vefatı
Vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

İslam tarihi boyunca itikadı ve siyasi İslam mezhepleri, Müslüman toplumların dini anlayışlarını temsil etmiştir. Yaşanılan sorunlara ve sorulara verilmek istenen cevaplar zamanla mezhep içi yeni akımların doğmasına sebebiyet vermiştir. İslam tarihinde çeşitli kriz dönemleri yaşanmıştır. Bu kriz dönemlerinde toplumun içinde fikri ve siyasi alanda ortaya çıkan kaostan kurtulmak için adımlar atılmıştır. Bu arayış döneminde öncü şahsiyet olarak öne çıkan; imam, müçtehid, müceddid ve mütefekkir ismiyle anılan karizmatik kişilerin eliyle gerçekleşmiştir. Asırlar geçtikçe her çağda İslam toplumunda öncü şahsiyetler öne çıkmaya devam etmiştir. Bu öncü şahsiyetlerin dinlerine olan hizmet anlayışları her ne kadar farklılık gösterse de yegâne amaç her çağda İslam dinini yüceltmek, Müslümanları bulundukları durumdan daha iyi bir konuma getirmek olmuştur.

Batı'da XIX. yüzyılda başlayan ilerleyiş ve Müslüman beldelerindeki gerileme sebebiyle, Gelenekçilik¹, Modernizm² ve İslamcılık³ gibi düşünce akımları zuhur etmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu fikri akımların temel sebepleri Hulefâ'yi Râşidîn⁴ döneminde oluşan iç sorunların sebepleri ile benzerlik göstermektedir.

Peygamber Efendimizin (s.a.v) vefat etmesinden sonraki dönemlerde dinin anlaşılması konusunda bir takım farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmaların oluşma sebepleri ise İslam âlemi içinde; siyasi, içtimai, kültürel, iktisadi tarih ve coğrafya gibi bir takım alanlarda farklı fikirlerin ortaya çıkmış olmasıdır.⁵ Bu alanlarda ilk fikri ayrılıkların temeli Hz. Osman dönemindeki el-fitnetü'l-kubrâ (büyük fitne) olayına dayanmaktadır. Hz. Osman'ın vefatı ile başlayan bu fitne olayları Hz. Ali döneminde devam ederek, Müslümanlar arasında geri dönüşü olmayan ayrılıklara sebep olmuştur.⁶ Dinin anlaşılması hususunda yapılan yorumlar ve buna bağlı olarak yaşam şekillerinin değişmesi sonucu, itikad alanında ilk mezhep oluşumları ortaya çıkmaya başlamıştır. Mezhepsel oluşumlarda dini metinlerin anlaşılması için; insan-toplum yapısı, siyasal yapı, eski kültür ve medeniyetler, karizmatik lider anlayışı

¹ Hüseyin Yılmaz, “ Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 3/1 (2005): 40-53.

² Haldun Gülalp, “Bağımlı Modernleşmeye Postmodern Bir Tepki: İslamcı Radikalizmin Toplumsal ve Tarihsel Kökenleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (1994): 87.

³ Azmi Özcan, “İslamcılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 62.

⁴ Mustafa Fayda, “Hulefâ'yi Râşidîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 330-331; Muhammed Said al-Ashmawy, *İslam'a Karşı İslamcılık*, trc. Sibel Özbudun, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 11-15.

⁵ Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 10.

⁶ İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, (İstanbul: Beyan Yayınlar, 2017), 166, 189.

ve gelenekçi düşünce yapıları doğru bir şekilde analiz edilmelidir.⁷ Mezhepleri doğuran bu alt yapıların doğru bir şekilde analiz edilmesi, bu mezheplerin fikirlerinin ve taşıdıkları özelliklerin daha doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.

Mezheplerin doğuşunda etkili olan; siyasi- içtimai ve sosyo-kültürel gibi sebepler, din ve siyasi alanda yeni ideolojik akımların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlayan bu ideolojik akımların içinde İslamcılık düşüncesi de yer almaktadır. İslam âleminde ihya, tecdid, ıslah gibi çalışmalar ile öne çıkan İslamcılık akımı, Müslümanları bulundukları esaretten kurtarmayı, modernleşen dünyada onların her yönden kalkınmasını sağlayarak, birlik ve beraberliği Müslümanların arasında inşa etmeyi amaçlamıştır.⁸ İslamcı şahsiyetler çeşitli alanlar üzerinde çalışmalarda bulunarak var olan sorunlar üzerinden çözümler sunmuş ve kurtuluşu İslam'ın özüne dönmekte görmüşlerdir. Eğilimleri ve teklifleri farklı olmakla birlikte, birçok amaç etrafında toplanan bu şahsiyetler içinde; el-Gazzâlî (ö. 505/1111) Takiyüddin İbn-i Teymiyye (ö. 728/1328), Cemaleddin Efganî (ö. 9 Mart 1897), Muhammed Abduh (ö.11 Temmuz 1905), Reşit Rıza (ö. 23 Ağustos 1935), Seyyid Ahmet Han (ö. 27 Mart 1898), Muhammed İkbal (ö. 21 Nisan 1938), Said Halim Paşa (ö. 5 Aralık 1921), Musa Carullah Bigiyef (ö. 25 Ekim 1949), Hasan el Benna (ö. 12 Şubat 1949), Seyyid Kutub (ö. 26 Ağustos 1966) ve Mevdûdî (ö. 22 Eylül 1979) gibi farklı İslam coğrafyalarında yaşamış âlimlerin olduğu görülmektedir.⁹

Genel itibari ile temel hedefi “İslam'ın özüne dönmek” olan bu akım çeşitli ülkelerde kendine münhasır cemiyetler (teşkilatlar) oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu cemiyetlerin içinde Said Havva'nın da mensup olduğu İhvan-ı Müslimin yer almaktadır. Said Havva'nın düşünce yapısının doğru anlaşılması için İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık akımının iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

XIX. yüzyılda oluşmaya başlayan bu İslamî akımlar siyasi ve sosyo-kültürel sebepler açısından İslam Mezhepler Tarihi çalışmalarının kapsamında yer almaktadır. Bundan dolayı çalışmamızda Mezhepler Tarihi çalışmalarında kullanılan metin analiz yöntemini kullanmaya gayret gösterdik.

Ele alacağımız çalışmamızda zikredilen yöntemlerden hareketle birinci bölümünde; Said Havva'nın hayatın, ilmi şahsiyetin ve yaşadığı sosyo-kültürel çevreyi tanımayı sağlayan

⁷ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2017), 44-63; Abdulkahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar (El Fark Beyne'l-Fırak)* trc. Ethem Ruhi Fıglalı (Ankara: TDV Yay. 2018), Önsöz, XIII.

⁸ Abdulaziz Artış, *Kazanlı Âlim Kursavî'nin eş-Şerhu'l-Cedîd Ale'l-Akâidi'n-Neseîyye Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri (Tahkîk ve Tahlîl)*, (Ankara: İlahiyat Yayınları,2020), 41-43.

⁹ Fazlur Rahman, *İslâm'da İhya Ve Reform*, trc: Fehrullah Terkan, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 18-260; Fatih M. Şeker, *Osmanlı İslam Tasavvuru*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 31-44; Mustafa Çağrııcı, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 489-505.

‘şahıslar üzerinde derinleşme’¹⁰ metodunu kullandık. Düşünce yapısının doğru bir şekilde anlaşılması için İslamcılık kavramının ve mensup olduğu İhvan-ı Müslimin teşkilatının üzerinde durduk. Hayatını ele alırken Havva’nın “*Hayatım, Tecrübelim ve Tanıklığım*” adlı eseri ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* “Said Havva” maddesi ağırlıkta olmak üzere diğer eserlerinden de istifade ederek bu bölümde yer alan konuları ele almaya çalıştık. Said Havva’nın hayatını ele aldıktan sonra, Havva’nın İslamcılık anlayışına giriş yapmadan önce konunun daha iyi anlaşılması için, İslamcılık düşüncesini tek başına ele alıp, incelemeyi ön gördük. İslamcılık nedir, İslamcılık düşünce yapısının ortaya çıktığı ortam, bu düşünce yapısı içinde öne çıkan şahsiyetler, siyasi boyutu ve İhvan-ı Müslimin İslamcı düşünce içindeki konumu gibi konuları ele alıp bu doğrultuda değerlendirdik. İslamcılık düşüncesini ele alırken, kaynak olarak, Hasan el-Benna başta olmak üzere İsmail Kara’nın “*İslamcıların Siyasi Görüşleri*” eseri, Tarık Zafer Tunaya’nın “*İslamcılık Akımı*” eseri, Muhittin Bilge’nin “*Dini, Tarihi, İdeoloji Boyutlarıyla İslamcılık*” eseri, Faruk Köse’nin “*Ortadoğu’da İslamcı Siyasetin Rolmodeli: İhvan-ı Müslimin- Müslüman Kardeşler*” eseri, Abdullah Manaz’ın “*Siyasal İslamcılık*”, Yusuf Yavuzylmaz’ın “*İslamcılık Üzerine Okumalar*” adlı eserleri ve İslamcılık üzerine yazılan diğer bazı yazarlarımızın kitaplarını esas aldık. Bunun yanında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* “İslamcılık” maddelerinden ve İslamcılık üzerine yazılmış tez ve makalelerden de istifade ettik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Said Havva’nın, İslamcılık anlayışının üzerinde durularak ‘*fikir-hadise-mekân irtibatı*’¹¹ prensibi üzerinden ideolojisini ortaya koymaya çalıştık. Said Havva nazarında İslamcı düşünce nedir, İslam toplumunda ön gördüğü temel sorunlar ve bunlara sunduğu çözüm yolları nelerdir bunlar tespit edilmeye çalışıldı. Müslümanların arasındaki sorunlara karşı sunduğu çözüm önerilerin sonuçları, birlik beraberlik içinde oluşturmak istediği İslam devleti, bu devletin toplum yapısı, eğitim anlayışı gibi meselelere bakış açısını ele aldık. Bunun yanında Said Havva’nın, mezheplere bakış açısı ve Şiiliğe karşı sunduğu eleştiriler üzerinde durduk. Bu konuları incelerken temel kaynak olarak Said Havva’nın 12 ciltten oluşan külliyyatı esas olmak üzere diğer ele aldığı eserlerinden de faydalanarak, İslamcılık düşüncesi üzerine öne sürdüğü fikirlerini ele aldık.

II. Araştırmanın Amacı

Said Havva, İslamlaşma hareketine, kendi düşünce yapısı ile yeni fikri oluşumlar getirmiştir. İslami ilimlerin her alanında eserler vererek öne çıkmış, fikirlerini çağın her

¹⁰ Sönmez Kutlu, *İslam Mezhepler Tarihi’nde Usul Sorunu, İslamî İlimlerde Usul Meselesi*, 438.

¹¹ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, (İstanbul: Endülüs Yayınları,2019), 1; Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016) 27.

kesiminde bulunan bireylere duyurmak için seyahatler yaparak konferanslar düzenlemiştir. Mensubu olduğu, İhvân-ı Müslimîn teşkilatında yürüttüğü çalışmalar sonucu, liderlik gibi önemli mevkilere gelmiştir.

Bu çalışmamızın amacı, İslamcı kimliği ile öne çıkan Said Havva'nın fikirlerini ve İslamcı yapısını bir bütün olarak ele almaktır. Said Havva'nın İslamcı anlayışını net bir şekilde ortaya koyarak, İslamcı düşünce içindeki yerini bilimsel veriler ışığında tespit etmeyi amaçlamaktayız.

III. Araştırmanın Önemi ve Gerekeçesi

Çalışmamızda, İslam düşüncesinde önemli bir etkisi olan Said Havva'nın fikirlerini tek bir kaynakta toplamayı amaçladık. Bu çalışmayla Said Havva'nın İslamcı ve diğer fikirlerini kapsamlı bir şekilde ele alıp bir bütün olarak ortaya konması hedeflenmiştir.

Said Havva, İslamcılık ve İhvan-ı Müslimin içinde önemli bir konuma sahiptir. İhvan teşkilatı içinde yürüttüğü çalışmaları ile büyük başarılar elde etmiştir. İslamcı düşünce yapısını, mensubu olduğu İhvan teşkilatının içinde geliştirerek bu alanda çeşitli eserler ele almıştır. Ayrıca Said Havva hakkında akademik düzeyde bir çalışma olmaması, son dönem âlimi olan Havva'nın araştırılmasına ve bu çalışmanın ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Said Havva, İslamcı kimliği ile Türkiye'de tanınan bir şahsiyettir. Bu nedenle Havva'nın düşünce yapısı ve fikirleri çalışmamızda ele alınması açısından önem taşımaktadır.

IV. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada Said Havva'nın eserlerini inceleyerek İslamcılık düşüncesi ve bu düşüncüyü besleyen fikirler araştırılmıştır. İslamcı anlayışının daha iyi anlamak için İslamcılık ve İhvan-ı Müslimin kavramları açıklanmış ve Said Havva'nın eserlerinden bazı konulara yer verilmiştir.

V. Varsayımlar

Said Havva'nın eserlerinde tevhid, inanç esasları, İslami akideler, Müslümanların içinde bulundukları durumlar, toplumun içinde ortaya çıkan bozucu hareketler ve mezhepsel oluşumlara karşı düşünceleri yer almaktadır. Said Havva'nın eserlerinde İslamcı düşünceye sahip kişiler ile bazı yabancı şahsiyetlerin söylemleri yer almaktadır. Tefsir, hadis ve İslamcılık anlayışı üzerine ele aldığı eserler ile dikkat çeken bir şahsiyettir. Said Havva'nın ele aldığı eserlerin iyi bir şekilde analiz edilmesi ve İslamcılık anlayışının net bir şekilde kavranması, günümüzde ki dini akımların içinde ortaya çıkan sorunların, sebeplerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAİD HAVVA VE HAYATI

Toplum içinde yer alan, siyasi-içtimai ve sosyo-kültürel sebepler kendi bünyesi altında yetişen bireylerin zihin dünyalarını olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. İnsanların fikirlerinin oluşmasında etki eden sahayı iyi bilmenin yolu, yetiştiği bölgeyi doğru bir şekilde analiz etmekten geçmektedir. Said Havva'nın düşünce yapısının şekillenmesinde yetiştiği bölgenin etkisi önem arz etmektedir. Suriye'nin Hama şehrinde yaşamış ve fikirlerinin temeli bu bölgede atılmaya başlamıştır. Bu nedenle Havva'nın İslamcı düşünce yapısının iyi anlaşılması için hayatının ve yetiştiği bölgenin üzerinde durulmasına ihtiyaç vardır.

1.1. Said Havva'nın Hayatı

Said Havva, Suriye'nin Hama şehrinde 27 Eylül 1935 yılı dünyaya gelmiştir. Babasının adı Muhammed Dib Havva, annesinin adı ise Arabiyye et-Tış'dır. Baba tarafından soyu Berri ailesine dayanmaktadır. Havva ele aldığı bazı eserlerde Berri ailesi üzerinden soyunun Hz. Muhammed'e (s.a.v) dayandığını ve bunu Berri ailesinin en büyüğü olan Hacı Mahmud Berri'den işittiğini aktarmıştır. Anne tarafından soyu ise Şam kırsalında yer alan Mevali aşiretine dayanmaktadır.¹² Havva'nın, ilk eğitimi babasının maddi yetersizliği ve annesini erken yaşta kaybetmesi sebebiyle sekiz yaşında sekteye uğramış ve okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Sebze toptancısı olan babasının yanında çalışmaya başlayan Havva, her konuda babasına yardımcı olmaya gayret etmiştir. Bunun yanında ilk hocam diye nitelendirdiği babasından, hayatı boyunca faydalı olacak tecrübeler edinmiştir. Babası tarafından güzel yazı, matematik ve Kur'an dersleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda kurslara gönderilmiştir. Babası, Havva'nın okulu bırakmış olmasından dolayı, onun birçok alandan geri kalmasını istemediği için kendisini geliştirmesi yönünde katkı sağlayacak olan kitapları getiren, bilgili bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Havva, on bir yaşına geldiğinde Hama'da ki Dar'ul Ensar okuluna kayıt olmuştur. Bu okul Selefi düşünce ekseninde eğitim veren bir kurum olarak öne çıkmaktadır.¹³

Havva, Lise eğitimini İbn Rüşd okulunda almış ve buradan 1952 yılında mezun olmuştur. Lisede ahlak bilgisi öğretmeni olan Şeyh Muhammed el-Hamid'in ilgisini çekmiş olan Havva, bu sayede Müslüman Kardeşler örgütüne katılmıştır. Havva'nın, teşkilat içindeki faaliyetleri belli sahalarda kalmış derine inmemiştir. Teşkilatın içindeki çalışmalarının

¹² Said Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, trc. Abdullah Cengiz, Serdar Arçukoğlu, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020), 11,12.

¹³ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 13-23.

sahasının genişlemesi ve faaliyetlerinin artması Üniversite yıllarında gerçekleşmiştir. Havva, 1956 yılında Şam Üniversitesi Fakültesine başlamıştır. Üniversite yıllarında Şeyh Abdülkerîm er-Rifâî, Muhammed el-Hâşimî ve Abdülvehhâb Debûs gibi birçok âlimden ders alan Havva, kendini ilmî sahada geliştirerek, İhvan teşkilatı içinde geniş çaplı faaliyetlere başlamıştır. Said Havva üniversiteden 1961 yılında mezun olmuş ve hemen ardından öğretmenliğe başlamıştır. Havva ilmî çalışmalarını hem teşkilat içinde hem de öğretmenlik mesleğini icra ederken yürütmüştür. Yaşadığı Şam'da hükümetin değişmesi üzerine Baas rejimi birçok kesimde köklü değişimlerde bulunmaya çalışmıştır. Bu durum İhvan üyeleri ile hükümet arasında olumsuz olayların meydana gelmesine de sebep olmuştur. Havva teşkilat ile hükümet arasındaki çatışmalardan dolayı sorumlu tutulmuş ve hakkında idam kararı çıkmıştır. Bunun üzerine kaçarak Irak'a gitmiştir. Burada faaliyetlerini iki ay gibi bir süre yürüttükten sonra hakkında çıkan af sonucu geri dönmüştür. İlerleyen zamanlarda Baas rejimi baskılarını iyice artırmaya başlamış ve 1966 yılında Havva, baskılara dayanamayarak Suudi Arabistan'a gitmiş, teşkilat faaliyetlerine ve ilmî çalışmalarına burada devam etmiştir. Yıllar geçtikçe Baas rejimi zayıflamış ve iktidarı Hafız Esed ele geçirmiştir. Bunun üzerine İhvan-ı Müslim üyeleri ve Said Havva 1970 yılında Suriye'ye geri dönmüştür. Fakat hükümetin değişmesi işe yaramamış ve Hama'da ki hükümet ile teşkilat arasındaki çatışmaların sorumluları arasında görülen Havva beş yıl hapis cezası almıştır. Bu süre zarfında hapisteyken bile ilim faaliyetlerine ve teşkilat çalışmalarına devam etmiş, fikir ve ideallerinden ödün vermemiştir. Said Havva, bu süre boyunca *el-Esâs fi't-tefsîr* adlı eseri başta olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Said Havva 1978 yılında hapisten çıkmıştır. Çıktıktan sonra faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Fakat Esed rejimi ile arasında olan gerilim artmaya başlamış ve bu çatışmalar silahlı saldırılara dönüşmüştür. Esed hükümeti, bu saldırılar sonucu 1980 yılı Hama şehrine ağır bir saldırıda bulunmuştur. Saldırı sonucu binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bu duruma üzülen Havva, teşkilatında aldığı karar sonucu Ürdün'ün başkenti Amman'a giderek geri kalan hayatını orada geçirmiştir. 1989 yılında Amman'da hayatını kaybetmiştir.¹⁴

Havva ömrünü hem devlet çatısı altında öğretmenlik yaparak, hem de İhvan-ı Müslim davasına hizmet ederek geçirmiştir. Bunun yanında genç yaşlarında, Suriye'de "Âlimler Cemiyeti" diye anılan bir kuruluşa üye olmuş, burada eksik olduğunu düşündüğü alanlarda öğrenim görmüş ve teşkilat faaliyetlerinde bulunmuştur. Havva'nın, babasının yanında bulunduğu zamanlarda edindiği tecrübeler, düşünce yapısının oluşmasında etkili rol

¹⁴ Hilal Görgün, "Said Havva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 560-562.

oynamıştır. Babası tarafından kendisine hediye edilen kitaplar, Havva'nın zihin dünyasının şekillenmesine ve okumaya olan aşkının artmasına katkı sağlamıştır. İçinde bulunduğu dönemde, Hama şehrinin siyasi ve kültürel yapısı, Havva üzerinde çeşitli etkiler bırakmıştır. İlerleyen zamanlarda lise eğitimi başta olmak üzere, üniversite ve okul dışında katıldığı tasavvufi dersler, Havva'nın zihin dünyasında yeni fikirler inşa etmeye başlamış ve yeni ufuklar açmıştır. Bunun yanında Kur'an Kerim'i güzel okumak için kıraat dersleri almış ve bu dersler vesilesi ile hafızlığını tamamlamıştır.¹⁵ Hayatı zorluklar içinde geçen Said Havva bu zorluklar içinde ilim öğrenmekten ve İslam'ı anlatabilme gayretinden bir an bile ödün vermeden, canla başla çalışmış ve vefatından sonra öncü şahsiyetler arasında anılmaya hak kazanmıştır.

Said Havva, hayatı boyunca tek gayesi İslam olmuştur. İslam dinini yüceltmek ve onun çizgisinden ayrıldığını düşündüğü Müslümanları tekrardan İslam'a döndürmek için gayret göstermiştir. Bu amacını İhvan-ı Müslim'e katılarak gerçekleştirmeyi tercih etmiştir. İhvan teşkilatı ve ortaya koyduğu fikirler, Said Havva'nın hayatında dönüm noktası oluşturmuş ve kendini İslamcılık düşüncesinin içinde bulmasını sağlamıştır. İslamcılık düşüncesi içinde zihin dünyası şekillenmiştir. Bu amaçla İslam ülkeleri başta olmak üzere, Avrupa ve Amerika gibi ülkelere giderek seminerler düzenlemiştir. Yegâne amacı, İslam ümmetinin sorunlarına çözüm bulmak olan Havva'nın ömrü, ilim ve davet ile geçmiştir.¹⁶

Said Havva'nın evliliği de İslamcı düşünce etrafında gerçekleşmiştir. Üstat dediği Mustafa el-A'sar'ın aracı olduğu ve teyzesinin kızı olan Ümmü Muhammed ile evlenmiştir. Havva, evlenmeden önce yaşadığı zor durumları eşine açıkladığını ve eşinin bu zor vaziyetlere rağmen kendisi ile evlenmeyi kabul ettiğini dile getirmektedir. Havva'nın eşi kendisi gibi öğretmenlik mesleğini icra eden, ilim faaliyetlerinde bulunan biridir. Bu evlilikten üçü erkek bir kız olmak üzere, dört çocuğu olmuştur. Havva, eşinin her anında yanında olduğunu belirterek eşi için; "Allah'ın bir lütfu, arkamda duran bir destekçi, limanım ve yardımcım" şeklinde sözleri ifade ederek eşini övmüştür. Kaynaklarda, Havva'nın kendi aktardıkları dışında ailesine ait başka bilgiler bulunmamaktadır.

Saîd Havvâ'nın, Selefîyyeci bir düşünceye sahip olduğu iddia edilse de tasavvufa verdiği önem açısından, selefi çizgiden ayrıldığı görülmektedir. Kaynaklara bakıldığında hocası Şeyh Muhammed el-Hamid'in, Havva'ya Nakşibendî tarikatı üzerinden eğitim alması gerektiğini söylediği görülmektedir. Bunun yanında Havva'nın, Katana müftüsü olan ve

¹⁵ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 44.

¹⁶ Mustafa Uğraş, *Said Havva Ve Tefsirdeki Metodu* (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2019) 4.

tasavvuf anlayışı ile öne çıkan, Şeyh İbrahim Ğaleyeyni'ye mürit olduğu da kaynaklarda aktarılmaktadır. Havva'nın hayatının her aşamasında tasavvuf yer almıştır. Tasavvuf, Havva için her zaman dünya sorunlarından kaçıp, kendini bulma çabası içinde sığındığı bir liman konumunda olmuştur. İhvan teşkilatına katılmadan önce tasavvuf ile bağları sıkı olan Havva, teşkilat ile tanıştıktan sonra bile bağlarını koparmamış, her zaman tasavvuf ile iç içe olmuştur. Hayatında, tasavvuf ile İhvan davasını birleştirerek bunların birbirine engel olacak bir zıtlık olarak görmemiştir. Arkadaşları ile kurdukları “Fukara Evi” adlı tasavvuf evleri hem zikir halkalarının yapıldığı hem de mensup oldukları teşkilatın derslerinin yürütüldüğü bir kurum olmuştur. Havva, ömrü boyunca kendini sofi olarak nitelendirmekten ve bu sofi hayatını yaşamaktan geri durmamıştır.¹⁷

Havva, yaşadığı toplumda İslam dininin kaidelerine ters düşen her türlü oluşuma kendince bulduğu çözüm yolları ile karşı çıkmıştır. İslam düzeni bozacak ne var ise onlarla hayatının son anlarına kadar mücadele etmiştir. Ele aldığı eserlerde bu konu üzerinde ki düşünce ve amaçlarını ortaya koymuştur. Ayrıca yaşadığı dönemde İran'da ortaya çıkan temel sorunlara değinmiş ve Humeyni üzerinden, Şiiliğe karşı eleştirilerde de bulunmuştur. Ele aldığı “*Şiilik ve Humeynicilik*” eseri bu konuları içinde barındırmaktadır.¹⁸ Havva, kaleme aldığı eserinde Sünni ile Şiilik arasında var olan sorunların temel sebebini, bu iki tarafı yöneten liderlerin düşmanca söylem ve tavırlarından kaynaklandığını belirtmektedir.

1.2. Yetiştığı Bölge

Said Havva'nın doğduğu şehir olan Hama, Halep'i Şam'a bağlayan bir noktada olup, Asi nehrinin kenarında kurulmuş bir şehirdir. Hama şehrinin, Asi nehrinin üzerinde kurulan su depoları sebebiyle bu ismi aldığı rivayet edilmektedir. Bu şehrin tarih de ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi olmamakla birlikte, şehrin M.Ö XIV ve XIII. yüzyıllarında Hititlerin kitabelerinde var olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Hama şehri konumu itibari ile birçok devlete ev sahipliği yapmıştır. Tarihte şehrin üzerinde kurulan devletler arasında; Asurlu, Arami, Bizans, Büyük Selçuklu gibi güçlü milletler yer almaktadır. Hama halkının, İslam dini ile tanışma süreci Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın komutanlığında düzenlenen seferler sonucunda gerçekleşmiştir. Yapılan seferler sonucu Hama halkı teslim olarak cizye ve haraç vermeyi kabul etmişlerdir.¹⁹

¹⁷ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 44, 80, 85.

¹⁸ Said Havva, *Şiilik Ve Humeynicilik*, trc. Heyet, (İstanbul: Anlatı Yayınları, 2017), 9.

¹⁹Robert Mantran “Hama”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 396.

Hama şehri 19 Eylül 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in, Suriye-Mısır'a düzenlediği seferler sonucunda Osmanlı'ya katılmıştır. Osmanlı'ya katılan Hama şehri, "Vilâyet-i Arab" adlı idarî birimine bağlı bir sancak merkezi olmuştur. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde ise Hama ve Halep şehirleri tek bir sancak altında Şam'a bağlanmıştır. Hama şehri 1830 yıllarında Trablus'a bağlanarak belli bir dönem bu şekilde yönetilmiştir. Hama, 1864 yılında Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak, Suriye Cumhuriyetinin idari merkezinin altında yönetilmiştir. Şehir en gelişmiş halini, Osmanlı devletinin hakimiyeti altında bulunduğu dönemde yaşamıştır. Bu dönemde hem ekonomik hem de kültürel anlamda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve çevresine göre büyük bir şehir konumuna gelmiştir. Halkının çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu şehirde diğer etnik gruplardan Yahudi, Hristiyan ve Süryani gibi dinlere mensup, Gayri Müslimlerde bulunmaktaydı. Şehir Osmanlı döneminde inşa edilen zengin mimari yapısı ile öne çıkmış ve sahip olduğu çeşitli pazarları sayesinde ticaret merkezi haline gelmiştir. Şehrin nüfusu hakkında 20. yüzyıl başlarında 50.000'i olduğu, 1940 yıllarında 70.000'i aştığı ve 1992'de ise 250.000'i bulduğu kaynaklarda geçmektedir. 1980'de Müslüman Kardeşler hareketinin merkezi haline gelen şehir, Şubat ayı 1982'de Esed rejiminin teşkilata düzenlediği saldırıdan dolayı kötü bir şekilde etkilenmiş ve şehirde var olan tarihi ve kültürel güzellikler büyük oranda zarar görmüştür. Bu olaylarda Hama halkının 20-25.000 bin, hatta bazı kaynaklarda daha fazla can kaybına uğradığı aktarılmaktadır.²⁰

Fransız mandasının 1941 yıllarında Suriye'den gitmesi üzerine Suriye Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur. Suriye, 1940-1950'li yıllarında bağımsızlığını kazandıktan sonra Türk asıllı olan Şükrü Kuvvetli tarafından yönetilmiştir. 1958-1970 yılları arasında ülkeyi Baas rejimi yönetmiştir.²¹ Hama şehrinin, siyasi yapısının belli bir döneme kadar düzensiz bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Ülke içinde hükümet ile halk arasında sürekli bir çekişme hali mevcut olmuştur. Suriye halkının etnik köken bakımından farklı ırk ve mezheplere sahip olması, ülke içinde siyasi alanda farklılaşmalara ve karşılıklı çatışmalara yol açmıştır. Bu durumu o dönemde var olan Batılı devletlerin sömürü hareketleri daha belirgin hale getirmiştir. Müslüman halkın sömürüden kurtulması ve toplum içindeki fitne olaylarının sona ermesi için bir takım oluşumlar (akımlar) zuhur etmiştir. Bu akımlar içinden 1928 yılında Mısır'da İhvan-ı Müslimin adı ile bir teşkilat ortaya çıkmıştır. Teşkilatın amacı, Müslümanların sorunlarına Kur'an ve Sünnet ışığında çözüm üretmek ve halk tabanında İslam bilincini uyandırmaktır. Teşkilat ortaya çıktığı andan itibaren çevredeki ülke halkları tarafından ilgi görmüş ve 1940 yılında Suriye'de İhvan teşkilatı kurulmuştur.

²⁰ Mantran, "Hama", 15: 397,398.

²¹ Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık* (İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 278.

Suriye’de kurulan İhvanı Müslimin bazı hususlar açısından Mısır’da kurulan İhvandan farklı olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Kendine has özellikler oluşturan Suriye İhvan-ı, daha radikal kararlar alan cihatçı bir yapıya sahip olmuştur. Suriye teşkilatı temel ilkeler bakımından Mısır teşkilatına tabi olmuştur. İki teşkilatın arasındaki temel farklılık uygulanan yöntem bakımından olmuştur. Bu farklılıklar genel itibari ile siyasi alandaki uygulanan yöntem tutumundan kaynaklanmaktadır. Bu neden ile Suriye İhvanı siyasi alanda Mısır’a göre daha aktif ve radikal tutumlar sergilemiştir.²²

Suriye İhvan’ının temelini Mustafa es-Sibai (ö. 3 Ekim 1964) atmış ve onun zihin dünyasının etkileri ile teşkilat şekillenmiştir. Suriye teşkilatının ilk nesilleri arasında es-Sibai ve İsâm el-Attâr gibi şahsiyetler öne çıkmaktadır. Teşkilatın ikinci nesil grubunda ise birçok şahsiyet öne çıkmaktadır. Zaman geçtikçe teşkilata katılan üye sayısı artmış ve ikinci neslin içinde Said Havva da yer almaya başlamıştır.²³

Hama şehri hakkında fazla kapsamlı bilgi bulunmamakla birlikte konuyu etraflıca özetleyecek olursak: Hama, XX. yüzyıla kadar ekonomik ve sosyo-kültürel yönüyle öne çıkan bir şehir olmuştur. Şehir, XX. Yüzyılın başlarında Batılı devletler tarafından sömürülmeye başlanmış ve bu durum şehrin her açıdan gerilemesine sebep olmuştur. Halk, Batılı devletlerin sömürgesinden kurtulmak için çeşitli fikirler etrafında direniş hareketleri başlatmıştır. Halkın tabanında başlayan bu direniş hareketleri başarılı olmuş ve şehir kendisini toparlamaya başlamıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda ülkede Baas rejiminin iktidara gelmesi üzerine hükümet ile muhalif güçler arasında şiddetli çatışmalar gerçekleşmiştir. Bu durum şehri yeniden bir siyasi kargaşa içine sürüklemiştir. Said Havva, Hama’nın siyasi ve sosyo-kültürel farklılaşmaların toplum içinde arttığı bir dönemde doğmuş ve bu ortam içinde yetişmiştir. Havva ele aldığı *Hayatım, Tecrübelerim ve Tanıklığım* adlı eserinde Hama şehrinin sosyo-kültürel yapısını şöyle anlatmaktadır; “*Hama’da ki Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki bağ o kadar güçlüydü ki her alanda bir birlerine yardım ediyorlardı. Birbirlerine olan komşulukları ve ahlaki yaklaşımları takdire şayandı. Bu şehrin insanları dindar, yiğit, namuslu, cömert ve cesaret sahibi bir İslam ahlakına sahip idiler. Hama halkının yapısı asla bir zulme karşı göz yummayan, fedakâr ve olaylar karşısında çabuk harekete geçen bir yapıya sahipti.*”²⁴ Havva’nın sözlerinden anlaşıldığı üzere, Hama şehri bu farklılaşma hareketlerine rağmen, ülkede bulunan diğer şehirlere nispeten daha bütüncül bir yapıya sahip olmuştur. Fakat şehrin içinde İhvan teşkilatının zuhur etmesi toplumdaki bu bütüncül yapılamayı

²² Hilal Görgün, “İhvân Müslimîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 583-584.

²³ Bulut Gürpınar, “Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2/1 (Mart 2014): 119.

²⁴ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 20, 212.

olumlu ve olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece Hama şehri, tarih boyunca siyasi ve sosyo-kültürel gibi birçok aşamalardan geçerek günümüzdeki şeklini almıştır.

1.3. İlmî Şahsiyeti ve Eserleri

Said Havva'nın yetişip öne çıktığı dönem, İslam ülkelerinin Batılı devletler altında ezildiği, geri kaldığı ve kendi kimliklerini kaybederek batılılaştıkları bir dönemdir. Böyle bir dönemde yetişen Havva, dönemin var olan sorunlarına kendince çözüm yolları aramış ve bu konu üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Havva, çağın bu sorunlarına karşı en iyi savunma yolunu İslam'ın bizzat kendi özünde görmüştür. Havva'nın içinde yaşadığı dönemin yapısı, onun zihin dünyasında "İslam dinine hizmet anlayışı" bilincini oluşturmuştur. Bu nedenle İslam'a daha iyi bir şekilde hizmet edebilmek için bulunduğu her mecrada kendi bilgi dağarcığını geliştirme çabası içinde olmuştur. Havva'nın küçük yaşlarından itibaren başlayan ilim öğrenme istediği ilerleyen zamanlarda daha da artarak devam etmiştir. Hayatının sonuna kadar ilim ile uğraşmış ve yürüttüğü faaliyetleri düzenli bir planlama içinde gerçekleştirmiştir. Havva'nın düşünce yapısında ilmi çalışmalar ve bu ilmi çalışmaların planlı bir şekilde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Havva'nın planlamaya verdiği önem hayatının her aşamasında düzenli bir şekilde hareket etmesinden görülmektedir. Her işinde planlı olma özelliğini, küçük yaşta icra ettiği muhasebe işinden edindiği kaleme aldığı eserlerinden anlaşılmaktadır.²⁵

Havva'nın yaşadığı dönemde Suriye'de birçok nitelikli âlimler bulunmaktaydı. Şehrin karışık etnik kökenine rağmen, İslami ilimlerde çeşitli âlimler yetişmiştir. Havva, eğitim hayatına başladığı andan itibaren kendisine katkı sağlayacağını düşündüğü her âlimden ilim tahsil etme çabası içinde olmuştur. Havva'nın, düşünce yapısının oluşmasında etkili olan hocaları içinde; "Dr.Mustafa es-Sibai, Dr. Meruf ed-Devalibi, Üstad Muhammed el-Mübarek, Üstad Mustafa ez-Zerka, Şeyh el-Muntasir el-Kettani, Şeyh Said el-Abdullah, Şeyh Ahmed el-Hamid, Şeyh Kadur el-Musa, Şeyh İbrahim eş-Şerabati, Dr. Fevzi Feyzullah ve Şeyh Abdulvehhab el-Hafız" gibi birçok âlimler bulunmaktadır.²⁶

Havva'nın ilmi çalışmalarının belirgin hale gelmesinde yukarıda zikrettiğimiz hocaları dışında İhvan teşkilatının da rolü büyüktür. Lise eğitimi aldığı yıllarda teşkilata katılmıştır. Fakat teşkilat içindeki ilmi çalışmaları, Üniversite yıllarında tanıştığı Mustafa es-Sibai ile daha belirgin hale gelmiştir. İlmî sahada aktifleşmeye başlayan Havva, ilk seminerini de teşkilat içinde bulunduğu zamanlarda vermiştir. İhvan teşkilatının, ilmi düşünce yapısının

²⁵ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 55,

²⁶ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 55, 56.

temel kaynağını Hasan el-Benna'ya dayandırmış ve kendi ilmi düşünce yapısını da bu doğrultuda şekillendirmiştir.²⁷

Said Havva'nın ilmi şahsiyeti yanında buna bağlı olarak davetçi kişiliği de öne çıkmaktadır. Havva, kaleme aldığı eserlerinde İslam dinin her çağa hitap eden yönüne vurgu yaparak, Müslümanları İslam dinini doğru anlamaya ve yaşamaya çağırmıştır. Her Müslüman'ın eksik yönlerinin farkına varmasını ve var olan eksik yönlerin İslam'ın özüne uygun bir şekilde düzeltilmesi için davet çalışmalarında bulunmuştur. Havva'ya göre Müslümanların bu vaziyetleri düzelmedikçe, İslam Âlemi için tam bir kurtuluş mümkün değildir. Ona göre kurtuluş, İslam'ın özüne dönmektedir. Müslümanlar bu sayede yaşanan çağın gerisinde değil bilakis ilerisinde yer alacaklardır. Bu nedenle Havva için bu amaçların gerçekleşmesinin yolu, Müslümanları doğru yola davet etmekten geçmektedir. Müslümanları doğru yola davet etmeninde kendine has belli bir planı ve stratejik yöntemi vardır. Bu sebep ile Havva, davet çalışmalarının planlı bir yöntem içinde yapılmasına önem vermiş ve kendi davet çalışmalarını bu kaideler etrafında şekillendirmiştir.

Said Havva'nın eserleri genel olarak; *Usul, Esas, Terbiye, Tezkiye ve Sülûk, Fıkhu'd-da ve ve'l-amelü'l-İslâmî* şeklinde bu başlıklar altında tasnif edilmektedir. Fakat biz Said Havva'nın, günümüzde Türkçeye tercüme edilmiş eserleri üzerinden bir tasnif yoluna gitmeyi uygun gördük.

Usul serisi, Terbiye, Tezkiye ve Sülûk serisi ve Fıkhu'd-da ve ve'l-amelü'l-İslâmî serisin de yer alan *Cündüllâh sekaften ve ahlâkan (Allah Erinin Ahlak Ve Kültürü), Fî Âfâkı't-te'âlim (Eğitim Risalesi)* şeklinde eserler bir araya getirilerek günümüzde 12 ciltlik bir külliyyat eser oluşturulmuştur. Bu külliyyatın eserlerini sırasıyla ele olacak olursak;

1. *Allah'a İnanmak*: Günümüze, Faruk Yılmaz'ın tercüme etmesi ile bu isim adı altında çevrilen *Allah celle celâlüh* eseri ele aldığı konular bakımında Allah'ın zatını, O'na yakışmayan her türlü şeyi tenzih eden bir üslup ile yazılmıştır. Eserde Havva, Allah'ın varlığını akli ve nakli deliller eşliğinde ispatlamaya çalışmıştır. Havva'nın, bu eseri kaleme almasındaki amaç; Allah'ın varlığını, birliğini inkâra girişen bütün kitlelere deliller eşliğinde cevap vermektir.

2. *Allah Resûlü Hazreti Muhammed (s.a.v.)*: Orijinal adı *er-Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem* olan eser, günümüze Halil Gönenç tarafından tercüme edilmiştir. Eser, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinden bahsederek kendisine inanmayanlara karşı peygamberliğinin ispatı yönünde deliller sunmaktadır.

²⁷ Görgün, "Said Havva", 35: 561,562.

3. *el-İslâm*: Bu eser külliyyatta *İslam'ın Rükünleri*, *İslam'da Sosyal ve Ahlaki Hayat*, *İslam Cezai Müeyyideler*, *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*, *İslam'da Yönetim ve Yönetici*, *İslam'da Nefis Tezkiyesi* başlıkları altında külliyyatta yerini almıştır. Havva, bu eserlerinde genel bir konu başlığı çizerek konulara açıklık getirmiştir. Eserde konusu geçen bilgiler; “Müslüman ferdin nasıl olması gerektiği, İslami toplum yapısı ve kurulması istenilen İslam Devletidir. Günümüze, İslam'ın Rükünleri, *İslam'da Sosyal ve Ahlaki Hayat*, *İslam Cezai Müeyyideleri* Salih Uçan tarafından tercüme edilmiştir. *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler* adlı eser Ahmet Haşimoğlu tarafından, *İslam'da Yönetim ve Yönetici* eseri Ahmet Eminoglu tarafından, *İslam'da Nefis Tezkiyesi* eseri ise Bekir Ali Bilgiç tarafından tercüme edilmiştir.

4. *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü*: Eser günümüze Harun Ünal tarafından tercüme edilmiştir. Bu eser içeriği itibari ile günümüzde ilgi gören bir eser olma özelliğini taşımaktadır. Oluşturulmak istenilen İslam Devletinde Müslüman bireyin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği gibi hususlar üzerinde durulmuş ve günümüzdeki her Müslüman'a ışık tutan bir eser olmuştur.

5. *Ruh Terbiyemiz*: Asıl adı *Terbiyetünâ er-rûhiyye* olan eser günümüze Cengiz Yağcı tarafından tercüme edilmiştir. Said Havva'nın tasavvufa olan bakış açısını ve tasavvufu ele alış şeklini içeren eser, bir ferdin nefsin kusurlarından nasıl arınması gerektiği yönünde konuları içermektedir. Havva'nın bu eseri ele almasının temel sebebi; “*İslam dininin ve bu yolda verilecek mücadelede ruhun seyrinin tasavvuf açısından açıklanmaya muhtaç olması, tasavvufun Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından fazla değinilen bir konu olmaması, tasavvufu ele alanların ise tasavvufu ait olduğu zümre içinde tutup dışarıya aktarmadıkları, oysa her bireyin tasavvufa ihtiyaç duyduğu ve tasavvufun özünü zedeleyecek şeylerin sonradan ona karışması sonucu, tasavvufun özünden olmayan bu durumlardan arındırılması gerektiği*” gibi sebepleri sıralayarak bu eseri bütün Müslümanlara hitap olarak yazmıştır.²⁸

6. *Allah Erinin Stratejisi*: Günümüze eser Ahmet Haşimoğlu tarafından tercüme edilmiştir. Havva bu eserde İslam Devlet'inde olması gereken özelliklerden bahsetmiştir. Müslüman bireylerin İslam Devleti bünyesinde, devletin menfaati doğrultusunda yapmaları gereken meselelere ve görevlere değinmiştir.

7. *Eğitim Risalesi*: Asıl adı *Fî Âfâkı't-te'âlim* olan eser, günümüze Abdulilah Yıkılmaz tarafından tercüme edilmiştir. Bu eserin konusu, bir İhvan-ı Müslim yolcusunun nasıl olması gerektiği, bu yolda yapılması gereken görevlere ve eğitimin nasıl olması gerektiği gibi konulara değinilmiştir.

²⁸ Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, trc. Cengiz Yağcı, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 7-8.

Esas serisi adı altında *el-Esâs fi't-tefsîr* adlı eseri, günümüze M. Beşir Eryarsoy ve Abdüsselam Arı tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eseri Said Havva, hapiste yattığı zaman ele aldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Havva, *Esas* serisini Müslümanların imanı için bir yapı taşı olarak görmüştür. Havva, eseri okuyan her Müslüman bu eser ile Kur'an'ı ve Sünnet'i daha iyi anlayacağını belirtmiştir.²⁹

Hadis alanında çalışmalar yapan Said Havva bu alanda, *el-Esâs fi's-sünne ve fıkhihâ* adı altında üç bölümden oluşan eseri yedi cilt olarak ele alınmıştır. Birinci bölümde Hz. Peygamberin (s.a.v) hayatını dört ciltlik bir eserle anlatmıştır. İkinci bölümde ise ibadet, cihad ve akaid ile ilgili konuları üç ciltlik kitapla ele almıştır. Üçüncü bölümde ise yedi ciltlik olan kitaplar üzerinden, hadisler ve ibadet konusunu ele almıştır. Bu eser M. Ahmet Varol, Abdürrahim Ali Ural, H. Ahmet Özdemir, Recep Çetintaş ve Orhan Aktepe kişileri tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

50. Yılda Müslüman Kardeşler Teşkilatı: Asıl adı *el-Medhal ilâ da'veti'l-İhvâni'l-müslimîn* olan eser, günümüze Said Şimşek tarafından tercüme edilmiştir. Eser Müslüman Kardeşler teşkilatı ve teşkilatın sistem olarak nasıl işlediği gibi genel bilgiler içermektedir.

Hatıralarım, Tecrübelerim ve Tanıklığım: Asıl adı *Hâzihî tecribetî ve hâzihî şehâdetî* olan eser, günümüze Abdullah Cengiz ve Serdar Arçukoğlu tarafından tercüme edilmiştir. Eser, Said Havva'nın ilim yolunda geçirdiği tecrübelerini, bilgilerini kendi cümleleriyle biz okurlara aktarmıştır.

İmanın İlkeleri Şehadet: Eser, günümüze Kenan Gültürk tarafından tercüme edilmiştir. Eser, şahadet kelimesinin derin manaları üzerinde durarak, bu kavramı her açıdan ele almayı hedeflemiştir.

Tartışmalar: Eser, günümüze Said Şimşek tarafından tercüme edilmiştir. Eser akaid, fıkıh ve tasavvuf konuları üzerinden mukaddimelere yer vermektedir.

Humeynicilik: Eser, Ahmet Aytepe tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Eseri Havva, Şiilik ve Humeyniciliğin ne olduğunu anlatmak ve eleştirmek için ele almıştır.

Said Havva'nın bu eserler dışında "*Çağın Gerisinde Kalmamak İçin*" adı altında oluşturulan seri, günümüze dört kitap şeklinde çevrilmiştir. Bu eserlerin adları; *Farz Bilinci*, *Yeni Dünya Medeniyeti İçin İslami Prensipler*, *Adabı Muaşeret ve Görgü Kuralları* ve *Müslüman Aile Hayatının Kanunları* şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca Havva'nın, *Cuma Risalesi*

²⁹ Uğraş, *Said Havva Ve Tefsirdeki Metodu*, 16.

ve *Üç Mühim Mesele* adlı eseri günümüze Nevzat Özcan tarafından tercüme edilmiş bir eseri daha bulunmaktadır.

1.4. İhvan-ı Müslimin

İhvan-ı Müslimin, Mart Ayı 1928 yılında Mısır'ın İsmâiliye şehrinde Hasan el-Bennâ tarafından Cem'iyetü'l-ihvânî'l-müslimîn (Müslüman Kardeşler Cemiyeti) adıyla kurulmuştur. Bu teşkilatın yegâne hedefi; *“insanlığı doğru yola iletmek, dünyayı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve İslam'ı hayata hâkim kılarak, bu yolda can ve malın feda edilmesi, İslam'ın hükümlerinin uygulanması, İslam devletinin kurulduğu ve bu yolda hilafetin yeniden tesis edildiği bir dünya oluşturulmasıdır. Bu yolda atılması gereken ilk adım ise insanlara İslam dinini eksiksiz-fazlasız ve doğru bir şekilde öğretmek ve doğru bir şekilde yaşanmasını sağlamaktır.”*³⁰ Bu hedefle yola çıkan İhvan hareketi, Mısır'da geniş kitlelere yayılmış ve Fransız mandasına karşı bir savunma mekanizması haline gelmiştir.

İhvan-ı Müslimin kurucusu olan Hasan el-Benna, 14 Ekim 1906 tarihinde Mısır'ın Buhayre vilâyetine bağlı Mahmûdiye kasabasında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini hadis âlimi olarak bilinen babası, Ahmed b. Abdurrahman el-Bennâ'dan almıştır. Bunun yanında birçok âlimden öğrenim görmüştür. Kahire'ye giden el-Benna, Mayıs Ayı 1927'de “Küçük Ezher” diye de bilinen Dârülulûm'a kaydolmuştur. Burada eğitim gördüğü süre zarfında babasının yanında çalışmış ve bir yandan da Mısırın içinde bulunduğu sömürü durumuna karşı çözüm yolları aramıştır. Bu sorunların çözümü için Muhammed Sad, Abdülazîz Çâvîş Yûsuf ed-Dicvî ve Muhammed Reşid Rıza'nın da içinde bulunduğu Ezher şeyhleriyle konuşmuştur. El-Benna aldığı tahsilini bitirdikten sonra, İsmailiye şehrine eğitimci olarak atanmıştır. Şehirde eğitim görevini icra ederken bir taraftan da Müslümanların arasındaki sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. El-Benna'nın sorunlar üzerinden çözüm yolu bulma çabası nihayetinde meyvesini vermeye başlamış ve 1928 yılında Müslüman Kardeşler teşkilatının temelini atmıştır. Kendi malikânesinde toplanan bir grup insanla, İslâm davası için yaşamaya ve ölmeye yemin ederek İhvân-ı Müslimîn teşkilatının temellerini atmıştır. 1928-1932 yılları arasında Müslüman Kardeşler teşkilatı için önemli adımlar atılarak gelecekteki zorlukların aşılmasında uygulanacak yöntemler belirlenmiştir. Belirlenen hedef ve yöntemler sayesinde İsmailiye'de âlimler, tarikat şeyhleri ve bazı cemiyetler ile irtibata geçilmiştir. El-Benna ve arkadaşlarının başlattığı hareket, halkın tabanından başlayarak geniş kitlelere yayılmıştır. Bu süre zarfında aynı amaca sahip bazı teşkilatlarda İhvan-ı Müslime katılmaya başlamıştır.³¹

³⁰ Faruk Köse, *Ortadoğu'da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014), 95.

³¹ İbrâhim el-Beyûmî Ganim, “Hasan el-Benna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 307.

1928-1932 yılları arası İhvan-ı Müslimin teşkilatı Süveyş Kanalı bölgesi başta olmak üzere şehirlerde ve diğer kesimlerde geniş taraftar bulmaya başlamıştır. Teşkilat bu taraftarlar sayesinde yayıldığı yerlerde yeni şubeler açarak, örgütlenme hareketi yürütmüş ve teşkilatın idare merkezini 1932’de Kahire’ye taşımıştır. Müslüman Kardeşler bu tarihten sonra ülke düzeyinde örgütlenmeye hız vermiş ve şubelerin sayısını bir yıl içinde ellinin üzerine çıkarmıştır. İhvan teşkilatı Suriye, Lübnan ve Filistin gibi ülkelere temsilciler göndererek buralarda örgütlenmeyi hızlandırmıştır. Teşkilâtın kurucuları ve davetçileri camilerde, şube binalarında ve diğer toplu yerlerde halka hitap etmiş ve davalarını anlatmışlardır.³²

Müslüman Kardeşler içinde 1932-1933 yılları arası ‘Firku’l-Ahavâti’l-Müslimât’ adı altında kadınlar kolu kurulmuştur. Böylece bu komisyon kadınlar arasında resmi olarak bir örgütlenme hareketi de başlatmıştır. Teşkilat yürüttüğü çalışmalar ile örgütlenmeye hız kazandırmış ve kısa sürede Suriye, Lübnan ve Filistin başta olmak üzere birçok ülkede elli şubeye ulaşmıştır. 1933 yılında ilk genel kongre yapılarak teşkilatın izleyeceği yöntem ve plan belirlenmiştir. 1937-1939 yılında İhvan-ı Müslimin, Suriye’de ilk şubesi açılarak teşkilat adı altında en-Nezir adlı dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Teşkilatın onuncu yılında el-Benna Müslüman Kardeşlerin amacını, davetini ve faaliyet alanlarını açıklamıştır. 1940 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşı çıkması üzerine, teşkilat hükümetin İngilizler yanında savaşa katılmasını doğru bulmayarak halk tabanında iktidara karşı isyan hareketi başlatmıştır. Başlatılan bu isyan hareketinin amacı; İngilizleri Mısırdan çıkarmak ve Filistin’i kurtarmak için en-Nizâmü’l-Hâs adı altında ordu kurulması için zemin hazırlamaktır. Teşkilat yaptığı faaliyetler sonucu halk tabanında destek bulmuş ve en-Nizâmü’l-Hâs ordusunu kurmuştur. Fakat bu durum hükümetin tepkisini teşkilatın üzerine çekerek, bazı üyelerin tutuklanmasına bazılarının da sürgün edilmesine sebep olmuştur.³³

Teşkilat zaman ilerledikçe siyasete atılma yolunda çalışmalarda bulunmaya başlamıştır. 1941 yılında yapılacak seçimlere teşkilat içinden adaylar gösterilmiş fakat siyasette istenilen başarıya ulaşılammıştır. Teşkilat tarafından başarı ile sonuçlanmayan bu seçimler yinede hükümet kanadını kızdırmış ve iktidarın tepkilerini üzerine çekmiştir. Hükümetin, teşkilata bazı alanlarda tanıdığı özgürlük hakları karşılığında anlaşmaya varılmış ve teşkilat siyasete belli bir dönem ara vermiştir. İhvan teşkilatı, bundan sonraki çalışmalarını sadece halk tabanına yöneltmiştir.³⁴

³² İbrâhim el-Beyûmî Ganim, “İhvân-ı Müslîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 580.

³³ Köse, *Ortadoğu’da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin*, 421-423.

³⁴ Köse, *Ortadoğu’da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin*, 421-424.

1946 yıllarının sonuna doğru Suriye üzerinden de teşkilatlanmaya başlayan İhvan-ı Müslimin, Mustafa es-Sibai vasıtasıyla İhvan kolunu kurmuştur.³⁵ Aynı şekilde Ürdün’de Abdüllatif el-Kura liderliğinde İhvan kurulmuştur. 1947-1948 arası teşkilat Suriye’de seçime katılmış ve burada büyük başarılar elde etmiştir. Müslüman Kardeşler, İsrail Devletinin kurulması üzerine Arap Devletlerinin başlatmış olduğu savaşa teşkilatı temsilen katılmıştır. İhvan teşkilatının, savaşta göstermiş olduğu başarılar sonucu, Batılı devletlerin tepkilerini üzerlerine çekmiştir. Batılı devletlerin baskıları sonucu, bulundukları ülkelerin hükümeti tarafından, teşkilat üyelerinin dağıtılmasına karar verilmiştir.³⁶

Arap ülkelerin, İhvan teşkilatı üzerinde uyguladığı baskıcı politikalar sonucu ikili taraflar arasında karşılıklı çatışmalar ortaya çıkmıştır. Olayların büyümesi sonucu, Mısır başbakanı olan Nukrâşî Paşa, İhvan-ı Müslimin üyeleri arasında yer alan veteriner bir genç tarafından öldürülmüştür. Bunun yanında teşkilatın ordusu en-Nizâmü’l-Hâs mensupları Kahire’de bombalı saldırılar düzenlemiştir. Teşkilatın sınırı aşan bu tutumlarına karşı hükümetin başına gelen yeni başbakan İbrahim Abdülhadi, teşkilata karşı sert politikalar uygulamıştır. Abdülhadi, altı ay içinde teşkilatın 4000 üyesini tutuklatmıştır. el-Benna kontrolden çıkan bu durum karşısında, hükümet ile barışma yolları arayamaya başlamıştır. Şiddet eylemlerinin iki taraf arasında daha da artmaması için olaya adı karışanların “ne İhvan üyesi ne de Müslüman” olduklarını bildiren bir mektup yazmıştır.³⁷ Fakat el-Benna’nın gösterdiği çabalar alevlenen olayların önüne geçememiş ve teşkilat içinde iktidar ile sürekli çatışma halinde olan bir taraf türemiştir.

1949 yılında Mısır Hükümetin düzenlediği iddia edilen bir suikast sonucu, Hasan el-Benna hayatını kaybetmiştir. Teşkilat bu büyük kayıptan sonra kendi içinde iktidar mücadelesi içine düşmüştür. İki yıl boyunca kimin başa geleceğine karar verilememiş ve iki yılın sonunda Hasan el-Hudeybi teşkilatın lideri olmuştur. 1950-1952 arası başa gelen Nehhas Paşa Hükümeti, teşkilata karşı olumlu tavırlar sergilemiş ve teşkilat üzerindeki baskıları hafifletmiştir. Bu sayede birçok alanda teşkilat kendisini geliştirmiştir. 1952 yılında hükümete karşı askeri darbe gerçekleşmiş ve bu darbenin destekçilerinden birisi de İhvan teşkilatı olmuştur. Yapılan askeri darbe, Müslüman Kardeşler tarafından “mübarek hareket” bildirisi

³⁵ Görgün, “İhvân Müslimîn”, 583-584.

³⁶ Köse, *Ortadoğu’da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin*, 421-424.

³⁷ Alison Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, trc. Semih Çelik, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 25. Bkz: Alison Pargeter’in ele aldığı bu eserde bu olaya sebep olarak aslında Hasan el-Benna’yı bizzat sebep olarak görmektedir. Ona göre el-Benna’nın bünyesi altında barındırdığı militanları göz ardı edip, onlardan uzaklaşıp isteklerini dinlememiş olması, bünyesi altında bulunan militanları daha da kızdırmış ve kendi kontrolü dışında propaganda ve suça karışacak işler yapmalarına sebep olmuştur. Hasan el-Benna’nın bu militan yapıyı bünyesinde barındırmak istediği, fakat zamanla kontrolü kaybettiğini ve önüne geçilemez olaylar sonucu, bunları yapanların kendi bünyesinde olmayan, yani İhvan üyesi olmadığı yönünde inkara kalkışmak zorunda kaldığını aktarır.

adı altında desteklenmiştir. Başa gelen darbeci hükümet ile teşkilatın arasındaki ilişki başlarda iyi bir konumdaydı. Fakat hükümetin teşkilata ait askeri orduyu, kendi bünyesi altına almak istemesi sonucu iki taraf arasında sürtüşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hükümet isteklerinin geri çevrilmesi ve bazı fikir ayrılıkları sebebi ile teşkilat ile arasına mesafe koymuştur. 1954 yılında teşkilat ile hükümetin arasının tamamen bozulması üzerine iki taraf arasında şiddetli çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Ortaya çıkan karşılıklı çekişmeler sonunu teşkilat üstün gelmiş ve parlamenter sisteme geçilmiştir. Fakat iki taraf arasında sular durulmamış ve ilerleyen zamanlarda hükümet lideri, Cemal Abdünnasır'a suikast girişiminde bulunulmuştur. Bu suikast girişimi teşkilatın üzerine kalarak, teşkilat üyeleri bu suçlamadan ötürü büyük bir darbe yemiştir. Hükümet suikast olaylarına adı karışan teşkilat üyelerini yakalayıp yargılanmış ve bunun sonucunda bazı üyeler hapis bazı üyeler ise idam cezasına çaptırılmıştır. İdam cezasına çaptırılan üyelerin çoğunluğu teşkilatın lider kadrosunda yer almaktaydı. Bu liderler arasında Hasan el-Hudeybi dışındaki altı lider idam edilmiştir. Teşkilat, hükümet tarafından yasa dışı ilan edilmiş ve bütün faaliyetleri durdurulmuştur. 1955-1970 yılları arası artık Müslüman Kardeşler için sert politikaların uygulandığı yıllar olmuştur. Teşkilatın üyeleri belli aralıklar ile tutuklanmış, kimisi sürgün edilmiş, kimi üyeler ise ağır işkenceler altında can vermiştir. Suriye'de başa gelen Baas Partisi Mısır hükümetiyle birlik sağlayarak teşkilatın buradaki faaliyetlerini durdurmuştur. 1966 yılının içlerinde Seyyid Kutup, Yusuf Hevvâş ve Abdülfettah İsmail gibi şahsiyetlerinde bulunduğu birçok önemli şahsiyetler idam edilmiştir.³⁸

1970-1978 arası başa gelen Enver Sedat, İhvan teşkilatı üyelerine karşı ılıman bir tavır takınarak, tutuklu olan bütün teşkilat mensuplarını serbest bırakmıştır. Hükümet ile teşkilatın arası 1978 yılına kadar barış içinde geçmiştir.³⁹ Teşkilat 1978 yılından 2013 yılına kadar başa gelen hükümet liderleri ile genel itibari ile sürekli çatışma içinde olmuştur. 1980 yılında teşkilatın güçlü kalesi olan Hama'ya hükümet tarafından bombalı saldırı düzenlenmiş ve bunun sonucunda binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bulundukları ülkelerde fikirlerine ters düşen her kuruluş ve hükümet ile çatışma içinde olan teşkilat, 2013 yılında Mısır'da yapılan askeri darbe sonucu iktidarı elinden kaybetmiş ve ilk defa halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı baştan indirilerek hapsedilmiştir. Sonuç olarak, halk her ne kadar dirense de

³⁸ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 30-31. Bkz: Pargeter ele aldığı Müslüman Kardeşler adlı eserinde bu konu üzerinden açıklamada bulunmuştur. Pargeter'e göre Seyyid Kutup idama götüren süreç, İhvan-ı Müslim içine girdikten sonra teşkilat için de "Kutupçular" adı altında kendi hareketini oluşturmuş olmasıdır. Bu hareket bir açıdan teşkilata yeni soluklar getirmiş ve ilerlemesi için yeni ufuklar açmıştır. Hareketin ilerleyen zamanlarda aşırıya kaçan faaliyetler ve devleti yıkma gibi suçlarla itham edilmiş olması sonucu el-Hudeybi'yenin desteğini kaybederek kendilerini bu aşamaya getirdiklerini açıklamıştır.

³⁹ Köse, *Ortadoğu'da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin*, 424-431.

darbeci hükümet üstün gelmiş ve artık Müslüman Kardeşler yer altına çekilerek faaliyetlerini orada yürütmeye devam etmiştir.

1.4.1. Said Havva'nın İhvan-ı Müslim Adı Altında Yürüttüğü Faaliyetler

İhvan-ı Müslim'in Suriye boyutuna baktığımızda öne çıkan isim olarak, Said Havva'yı görmekteyiz. Kendisi teşkilat ile lise öğretmeni olan Şeyh Muhammed el-Hâmid vesilesi ile tanışarak 1952 yılı lise birinci sınıfta iken teşkilata katılmıştır. Teşkilata katılmasından belli bir süre sonra teşkilat içinde alması gereken Usre sistemi⁴⁰ münasebetiyle kendisine bir hoca tayin edilmiştir. Havva'nın teşkilat içi eğitiminden sorumlu hoca, Mustafa es-Sayrafi olmuştur. Teşkilat içi aldığı eğitimler sonucu kendini daha da geliştiren Havva, teşkilatın faaliyetleri altında lise döneminde kırsal kesimler, camiler ve davet toplantılarında konuşmalar yaparak bu yönde yeteneğini ortaya koymuştur. Bu başarılar sonucu, İhvan teşkilatındaki Usre sistemindeki öğrencilik konumundan terfi ederek, Usre eğitiminden sorumlu eğitmen konumuna yükselmiştir. Böylece gösterdiği başarılar her alanda etki ederek, eğitim gördüğü İbn Rüşd Lisesinin İhvan sorumlusunun yardımcılığına, ardından da Hama şehrinin İhvan il öğrenci sorumluluğunu elde etmiştir. Bunun yanında Havva, teşkilatın resmi hatiplik görevini üzerinde bulundurmıştır.⁴¹

Havva, Üniversiteye başladığı zaman Suriye Müslüman Kardeşler kolunun başkanı olan Mustafa es-Sibâî ile tanışmıştır. Bu tanışma sürecinden sonra kendisinin teşkilat içindeki sorumluluğu daha da artmaya başlamıştır. Üniversite hayatı boyunca teşkilat içi faaliyetlerini artırarak devam etmiş ve ilk resmi seminerini de teşkilat arkadaşları ile birlikte vermiştir. Havva teşkilat üzerinden yürüttüğü çalışmalar sebebi ile kimi zaman, dönemin siyasi grupları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu durum Havva'nın faaliyetlerine engel olmamış ve her bulunduğu ortamda insanları İhvan çatısı altında toplamak için çaba göstermişlerdir. Havva, insanları teşkilata davet ederken bir yandan da ülke içindeki başıbozukluk ile mücadele etmiştir. Teşkilat üyeleri ile birlikte toplumun neresinde bozuk bir düzen var ise onlara karşı mücadele içine girmişlerdir. Toplumun ahlaki değerlerine zarar veren dans ve tiyatro gibi faaliyetlere karşı operasyonlar düzenleyerek, kurulmalarını ya da kapatılmalarını sağlamışlardır. Havva ve arkadaşları bir yandan toplum içindeki fitne olaylarının önlenmesi için çalışırken diğer taraftan da öğrencilere; İslami ilimler, izci eğitimleri, diğer alanlar ile ilgili dersler vermişlerdir. Bunun yanında konferanslar, akşam

⁴⁰ Usre Sistemi: İhvan- Müslimin içinde eğitim amaçlı oluşturulmuş bir sistemdir. 6-7 kişilik gruplar halinde başlarına bir hoca tayin edilerek yapılan bu ders halkaları; iman, ibadet ve fikri düşünceler gibi konuları içermektedir.

⁴¹ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 38-39.

sohbetleri ve İslami yarışmalar düzenlenerek öğrencilerin ilgisi çekilmeye ve kendilerine olan bağlılıkları artırılmaya çalışılıyordu.⁴²

Havva, 1961 yılında Şam Üniversitesinden mezun olarak, teşkilat içi eğitim çalışmalarını artık daha geniş alana yaymaya başlamıştır. Fakat teşkilat ile hükümet arasındaki kutuplaşma artmaya başlamış ve iki taraf arasında şiddetli çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Havva, meydana gelen olaylar karşısında hükümet aleyhinde grevlere katılmıştır. Fakat Havva'nın, hükümete karşı tepkisi söylemden öteye geçmemiş ve silahlı mücadelelere fiili olarak katılmamıştır. Fakat Havva, silahlı mücadelelerde fiili olarak öne çıkmamış olsa da bu ayaklanmaların arka planında yer almıştır. Bu durum Baas Hükümeti tarafından teşkilata karşı sert politikaların uygulanmasına sebep olmuştur. Ayaklanmalarda öne çıkan bazı teşkilat üyeleri idam cezasına, bazıları ise hapis cezasına çaptırılmıştır. Hakkında idam kararı çıkan şahısların arasında Havva'da yer almaktaydı. Havva, hakkında çıkan idam kararı üzerine Irak'a giderek belli bir dönem ilmi faaliyetlerini burada devam ettirmiştir. 1964 yılına gelindiğine hükümet tarafından teşkilat üyelerinin bir kısmı için af kararı çıkmıştır. Bu durum üzerine Havva, Irak'tan yola çıkarak tekrardan Hama'ya dönmüştür.⁴³

Suriye'de ilerleyen zamanlarda İhvan kurucu Mustafa es-Sibâî'nin görevinden ayrılması sonucu yerine Abdülkerîm Osman gelmiştir. Fakat hükümetin Abdülkerîm Osman hakkında ülkeyi terk etmesi yönündeki baskısı sonucu görevlerini ve yerini, Havva'ya bırakarak ülkeyi terk etmiştir. Havva, belli bir dönem için geçici olarak teşkilat baş sorumlusu konumuna gelmiştir. Aldığı görev sonucu teşkilatın programlarını hazırlayarak, yapılması gereken çalışmaları düzenlemiştir. Havva'nın teşkilat içindeki liderlik konumu ardından başka sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Havva'nın, teşkilat içindeki konumu itibari ile hükümet ile arası hep sürtüşme içinde olmuştur. Bu nedenle hayatının birçoğu sürgünde geçmiştir. İlk eserini de hükümetin suçlamalarından kurtulmak için gittiği, Suudi Arabistan'da kaleme almıştır. Havva, 1978 yılında berat etmiş fakat hükümetin kendisi üzerindeki baskılar sona ermemiştir. Bunun üzerine teşkilat tarafından alınan karar doğrultusunda Havva'nın, Ürdün'ün Amman şehrine gönderilmesi kararlaştırılmış ve hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. Havva, Amman'da bulunduğu süre zarfında teşkilat için faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Suriye'deki Müslüman Kardeşler ile irtibatını kaybetmeyen Havva, İslâm ülkeleri başta olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri gibi birçok ülkelere seyahatlerde bulunmuştur. 1980'li yılların başlarında İslâmî örgütlerin birleşmesi için

⁴² Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 46-48.

⁴³ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 44-46.

alışmalar yürütmüş, bunun yanında Uluslararası Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın kuruluşunda ve yönetim kadrosunda yer almıştır.⁴⁴

Havva'nın Amman'dan gitmesi Hama'da yaşanan olaylarda hiçbir şeyi değiştirmemiş ve Hafız Esed hükümeti, Müslüman Kardeşler zerindeki baskılarını artırmaya devam etmiştir. İki taraf arasında karşılıklı silahlı çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Olayların artması sonucu hükümet kanadında teşkilata karşı sert müdahaleler gerçekleşmiştir. 1980 yılında Suriye Müslüman Kardeşlerin kalesi olan Hama şehrine, Hafız Esed hükümeti tarafından bombalı saldırı düzenlenmiş ve binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁵ Bu olayların yaşanmaması için yoğun çalışmalar yürüten Havva, maalesef bunda başarılı olmamış ve üzerine düşün görevi hakkıyla yerine getiremediğini düşünerek teşkilatın lider kadrosundan istifa etmiştir. Havva teşkilat içindeki liderliğinden istifa etmiş fakat teşkilatın bünyesi altında ilmi çalışmalarını yürütmeye devam etmiştir. İlerleyen zamanlarda teşkilatın ileri gelenleri tarafından Havva, Uluslararası şura Meclisine ye olarak atanmıştır. Bunun yanında Hama'da yaşanan olaylar sonucu danışma kurulu açılmış ve başkanı olarak Havva seçilmiştir.⁴⁶ Havva, bu görevleri dışında teşkilat adı altında birçok konferanslar düzenlemiş ve irşat hareketlerine katılmıştır. Teşkilat içindeki son dönem çalışmalarını Amman'da yürütmüş ve burada elli dört yaşında vefat etmiştir.⁴⁷

Havva, siyasi liderler başta olmak üzere birçok ideolojinin İslam'a saldırdığı dönemde kendi var oluşuyla, düşünceleriyle ve sahadaki söylem ve fiili mücadeleleri ile İslam dininin özüne gelebilecek her tehlikeli duruma karşı siper olmaya çalışmıştır. Yaşadığı süre zarfınca kendi doğru bildiği yol istikametince İhvan teşkilatı için her sahada elinden gelen desteği sağlamış ve ele aldığı eserlerle savunduğu İslamcı anlayışına ve bulunduğu teşkilata hizmetlerde bulunmuştur.

Havva'nın, İhvan-ı Müslim davası için yürüttüğü faaliyetler hakkında bazı şahışlar tarafından farklı yorumlar getirilmiştir. Alison Pargeter, *Müslüman Kardeşler* adlı eserinde Havva'nın; İhvan teşkilatına yeni bir boyut kazandırdığını ne sunarak, Mustafa es-Sibai zamanındaki ılımlı anlayışın, Havva ile cihatçı ve daha radikal bir hal aldığını vurgulamıştır. Pargeter Havva'nın, *“teşkilat içinde kendi etrafında müritler yetiştirerek, onlara var olan kâfir dünyadan uzaklaşıp, televizyon izlemekten, radyo dinlemekten, gazete-dergi okumaktan, tiyatroya gitmekten ve her hangi bir felsefi, ahlaki ve edebi araştırmaya girmekten*

⁴⁴ Görgün, “Said Havva”, 560-561.

⁴⁵ Görgün, “Said Havva”, 560-561.

⁴⁶ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 204-215.

⁴⁷ Havva, *şiilik Ve Humeynicilik*, 9.

alıkoyduğunu” belirtmektedir. Pargeter, Havva’nın bunu yapmaktaki amacının, özel ve kamusal alanda saf bir anlayış oluşturmak isteğinden kaynaklandığını belirtmiştir.⁴⁸

Pargeter, Havva’nın “*Allah’ın askerleri: Kültür ve Âdetler* kitabının camilerde, sokak tezgâhlarında ve halk arasında yayılmasını sağlayarak, rejime ve kâfir olduğunu düşündüklerine karşı cihatçı bir anlayış oluşturmaya çalıştığını belirtmektedir.” Pargeter bu cümleleri aktardıktan sonra Havva’nın, İhvan teşkilatının bir dava partisinden çok cihat partisi haline gelmesini istediğini ve bu yönde çalışmalar yürüttüğünü aktarmaktadır.⁴⁹ Fakat Pargeter’in, Havva hakkında iddia ettiği bu mevzular başka kaynaklarda pek geçmemektedir. Havva’nın ele aldığı eserlerinde silahlı mücadelelere karşı genel olarak arka planda kalarak, fiili mücadelelere girmemiştir. Bunun yanında Havva, eserlerinde gerektiği zaman İslam’ın kaidelerine zarar verecek her kesime karşı silah kullanılmasını olağan bir durum olarak da görmüştür.

Havva, İslamcı düşünce yapısı ile İhvan-ı Müslim’e yeni bir anlayış kazandırmıştır. 50. Yılında *Müslüman Kardeşler Hareketi* adlı eserinde ve diğer kaleme aldığı eserlerinde teşkilatın yapısına, oluşum şekline, kendi bakış açısıyla yorum katarak ortaya koymuştur. Bakıldığında Havva’nın, teşkilat içindeki faaliyetlerinde Mustafa es-Sibâî’nin ılımlı tutumunun tersi bir konumda kendine has slogancı bir tutum izlediği görülmektedir. Havva’nın cihatçı ve slogancı söylemleri o dönemin zihin yapısında geniş yankılar bulmuştur. Fakat büyük ilgi odağı olan bu cihatçı düşünce, aslında teşkilata olumlu faydalar kadar olumsuz sonuçlarda doğurmuştur. Havva’nın, cihat anlayışı teşkilat içindeki her üyenin zihninde farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bu durum ileri bir boyuta taşınarak teşkilat içinde militancı zihniyetlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Hükümetin tepkilerini üzerlerine çeken üyeler ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Havva’nın takındığı tavır hükümet kadar kendi içindeki bazı kesimler tarafından da tepki çekmiştir. Bunun sonucunda ise teşkilat içi bazı sorumluluklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Fakat meydana gelen bu olumsuz olaylar Havva’nın teşkilat içindeki konumu itibari ile önemli bir yerde olmasının önüne geçememiştir. Yaptığı ilmi çalışmalar ve irşat çağrıları ile geniş kitleler tarafından kabul görmüştür.

⁴⁸ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 65-73.

⁴⁹ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 65-73. Bkz: Pargeter Said Havva’nın 1980 yıllarında Suriye’de bir İslami Cephe kurduğunu ve bu cephenin Halep kanadını temsil edenlerden birisi olduğunu dile getirmiştir.

1.5. İslam Düşünce Geleneğinde Yeni Bir Söylem: İslamcılık

İslamcılık hareketi XIX. ve XX. yüzyıl arasında İslâm coğrafyalarında görülen, Batılı Devletlerin her türlü sömürülerine ve İslam coğrafyalarının geri kalmışlıklarını ıslah, tecdid, ihya gibi kavramlarla ifade edilmiş, dinî, siyasî, ilmî çözüm arayışları içinde olan bir harekettir. İslamcı düşüncenin yegâne amacı; inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, idare, siyaset, iktisat, hukuk ve eğitim alanlarında İslâm'ı bütün bir hayata yeniden hâkim kılarak, İslâm dünyasını geri kalmışlıktan kurtarıp, çağın ilerisinde bir medeniyete sahip olmasını sağlamaktır.⁵⁰ İslamcılar bu hedefler doğrultusunda amaçları; Müslümanların geri kalmalarına sebep olarak gördükleri Batılı devletlerin sömürüsünden kurtarmak, bunun yanında yönetimdeki zalim ve keyfi idareden ve halk içinde türeyen hurafe, bid'at düşüncelerden kurtulmaktır.

İslamcılık taraftarları, Müslümanların asıl olan İslam'ın özünden uzaklaşıp, cehalet ve hurafeler ile meşgul oldukları için aslî kimliklerini kaybederek, Batı'nın taklitçiliğine düşmüş olduklarını savun maktalardır. Bu bağlamda İslamcı düşünürler çözüm yolunu İslam'ın özüne dönmekte görmüşlerdir. Buna göre İslamcılık hareketi, hem bir öze dönüş hem de bir modernleşme hareketi olarak tanımlanmaktadır.⁵¹

İslamcılar din kavramının Allah ile kul arasındaki inanç ve ibadet konuları ile siyasi ve sosyo-kültürel alanları da düzenlediğini belirtmişlerdir. Onlar için İslam, inanç ve ahlakla ilgili olduğu kadar, dünyevi şeyler, ekonomi, siyaset, insani ilişkiler, hukuk ve toplumsal yaşamın bütün alanlarıyla ilgili olan bir dindir.⁵²

Tarihe bakıldığında ilk dönem ile sonraki dönem İslamcılar arasında öncelik sıralaması konusunda farklılıklar vardır. İslamcılar bu dönemseller farklılıkları üç kısma ayrılmaktadır. İlk dönem İslamcılar, bu fikrin temel çıkış noktası olan İslam Ülkelerinin sömürü altından kurtarılmasını kendilerine amaç edinerek, bu doğrultuda fikir ve çözüm üretmeye çalışmışlardır. İkinci nesil sayılan İslamcılar, sömürüden kurtulan Müslümanların her yönden bilinçlendirilmesini amaçlayarak, bu doğrultuda İslam Devletinin kurulmasını, kendilerine hedef edinmiştir. Üçüncü nesil dediğimiz dönem ise artık İslamcı anlayış toplumun zemininde yer edinerek kökleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki İslamcılar, anlayışlarını daha ılımlı ve barış içinde yürütmeyi hedeflemişlerdir. Bu nedenle İslamcılığın takındığı farklılıklar o dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiş hedeflerdir. Bütün

⁵⁰ Özcan, "İslamcılık, 62.

⁵¹ İlhan Kutluer, "İslamcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 65.

⁵² Yusuf Yavuzylmaz, *İslamcılık Üzerine Okumalar*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2020), 9-28.

farklılıklara rağmen temelde İslamcı düşüncenin ana ilkeleri ve hedefler üç dönem içinde bir olmuştur. Bu ana hedefler içinde; “Ana kaynak olan Kur’an ve Sünnete dönüş, Müslümanlar arasında cihat ruhunun canlandırılması, içtihat kapısının açık olduğu, medrese tarzı sürdürülen eğitimin gözden geçirilip yenilenmesi, İslam’ın sadece inanç, ibadet boyutunda kalmayıp hayatımızda her yeri kapladığı, İslam dininin özünde olmayan hurafe ve bid’at gibi şeylerin Müslümanlar arasından temizlenmesi, tevekkül ve kader gibi kavramlara yeni anlamlar vererek, Müslümanları bu kavramlar üzerindeki tembelliğe iten yanlış bilgilerden arındırmak, tasavvuf anlayışına yeni bir yorum getirmek, İslam ülkelerini Batı işgalinden ve geri kalmışlıktan kurtarmak, Batının ulaştığı ilim ve teknikten daha ötesine ulaşmak, kadının toplumdaki yerinin aktif hale gelmesi ve İslam Devleti kurularak tüm dünyaya hâkim bir İslam anlayışı oluşturmak”⁵³ gibi ilkeler yer almaktadır. Bu ana hedefler (ilkeler) etrafında bütün İslamcılar toplanmıştır. Bu bağlamda İslamcılık kavramının temel ilkeleri üzerinden her dönemde yeni anlamlar kazanması ve doğasının bir takım değişimlere uğraması normal bir durumdur. Çünkü her dönemin kendisine münhasır sorunları ortaya çıkmıştır. İslamcılık düşüncesi bu sorunlara karşı dönemin ihtiyaçları doğrultusunda çözüm yolları sunmuştur.

İslamcılık düşüncesi var olduğu dönemin toplumsal, bireysel, siyasal ve düşünsel yapısına göre şekillenmiş ve bu yönde tanımlamalara maruz kalmıştır. İslamcılık kavramının tanımlanması konusunda ortak bir dil belirlenememiş ve her kesim içinde ortaya çıkan bu farklı yorumlar bazı kesimler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Bu doğrultuda İslamcılığa yöneltilen eleştirilerin odak noktası, İslamcılıkta ortak bir dilin bulunmamasıdır. İslamcılıkta tek bir tanımlamanın yapılamaması, karşıt düşüncelerin ekmeğine yağ sürmüş ve İslamcılık düşüncesinin zaaf noktası olmuştur.⁵⁴ Fakat objektif bir bakış açısıyla bakıldığında bu dört kategorinin bir ayrışım değil aksine bir düşüncenin altında birleşen yorum farklılıkları olduğu görülmektedir. Aynı temel hedefler altında toplanan bu dört kategori, İslamcı düşüncenin farklı yerlerinde bulunmuş ve kendi bakış açıları doğrultusunda İslamcılığa yeni anlamlar katmışlardır.

İslamcılık düşüncesini bu dört kategori üzerinden değerlendirildiğinde, İslamcılığın ilk evresi düşünsel alanda ortaya çıkan İslamcılık anlayışıdır. İslamcılığın her sahada savunulması için ilk olarak düşünsel açıdan bir temelinin olması gerekmektedir. Bu nedenle bu zihniyetin mensupları İslamcı anlayışa, modern/postmodern kavramları üzerinden ışık tutmaya çalışmışlardır. Modern düşüncenin kişi üzerindeki menfi etkileri üzerinde

⁵³ Yusuf Yavuzylmaz, *İslamcılık Üzerine Okumalar*, 9-28.

⁵⁴ Bünyamin Bezci, Nebi Miş, “İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak”, *Sakarya Üniversitesi Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (Haziran 2012): 8.

durulmuştur. İslamcılık anlayışının, düşünsel boyutundan çıkıp bireysel alana geçmesi, artık İslamcı anlayışının zihinde benimsendiğini göstermektedir. Bireysel İslamlaşma kişinin, kendi varlık alanında İslamcı düşünceyi yaşamayı tercih etmiş bireylerden oluşmaktadır. İslamcı anlayışlarını kendi yaşam alanlarıyla sınırlı tutmuş ve düşünce yapısını toplumsal ve siyasal boyuta taşımamışlardır. Bireysel İslamcılık kişisel dindarlık olarak bireylerin hayatında ortaya çıkmaktadır. Bu yönü ile sınırlı bir alan içinde yaşanmaktadır.⁵⁵

Toplumsal boyutta tartışılan İslamcılık, Müslümanların içinde bulundukları durumlardan selamete giden yolu, toplumsal kalkınmada ve halkın bizzat kendi tabanında görmüştür. Bu nedenle cemaatler, içinde bulunduğu toplumun kalkınması için, vakıflar ve eğitim üzerinden okullar açmış ve Müslümanları bilinçlendirerek onları her konuda ileri bir seviyeye taşımayı hedeflemişlerdir. Siyasi ve slogancı tutumlardan olabildikçe sakınmışlardır.⁵⁶

İslamcılığa siyasal bakış açısıyla bakanlar, İslam dinini dünyaya hâkim kılmanın ilk adımı olarak İslam Devleti'nin kurulmasını ön görmüş ve bu yolda siyasal açıdan faaliyetlerini yürütmüşlerdir. İdeolojilerini “*Batılı devletlerin sömürsünden kurtulmuş ve her açıdan kalkınarak, ileri bir seviyeye gelmiş Müslümanlar*” üzerinden yürüten Siyasal İslamcılar, iktidarı ele geçirip Müslümanların içinde bulundukları buhranlardan onları selamete çıkarmayı hedeflemişlerdir. Zira Siyasal İslamcıların hedefi, muhalif konumda kalarak sadece toplumu dönüştürmek değil, iktidarı hâkim olarak toplumu yeniden İslamlaşmasını sağlamaktır. Bunun için dönüşümü iktidardan, halka doğru yani tepeden tabana doğru görmüş ve bu yönde çalışmalarda bulunmuşlardır.⁵⁷ Böylece Müslümanlar düşünsel olarak her yönleriyle İslamcılık nedir ve neye karşı bir duruş içindedir sorularına bir yanıt bulmuş olacak ve savunacağı İslamcı düşünceyi sağlam temeller üzerine oturtacaktır.

İslamcı düşünceye kendi bakış açılarıyla yeni yorumlar getiren bu dört kategori, yürüttükleri faaliyet alanları bakımından farklı konumlarda yer almaktadırlar. Fakat bu dört başlık altında toplanan gruplar, aslı itibari ile İslamcı anlayışının tek çatısı altında barınmaktadırlar. Her biri İslamcı anlayışı farklı sahalarda yaşayarak, İslamlaşma hareketini geniş bir tabana yaymışlardır. Bu nedenle bu dört kategori, İslamcılık anlayışının inşası için izlenilmesi gereken yöntemler olarak öne çıkmaktadır. İslamcı anlayışın bir bireyin düşüncesinde yer almadan hayatına geçmesi yani bireysel olarak yaşaması mümkün değildir.

⁵⁵ Bezci, Miş, “İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak”, 10-11.

⁵⁶ Bezci, Miş, “İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak”, 9-11.

⁵⁷ Bezci, Miş, “İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak”, 9-11.

Aynı şekilde bireyselleşmeyen İslam anlayışının ise toplumsal boyuta bürünmesi zordur. İslamcılığın siyasi tabanı ise kendinden önce gelen düşünce, bireysel ve toplumsal alanlarındaki İslamlaşmaya bağlıdır. Bu alanlarda gerçekleşmeyen İslamcılığın, siyasi boyuta taşınması ve bu doğrultuda İslam Devleti'nin kurulması mümkün değildir.

1.5.1. Modernleşme ve İslamcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı

Modernleşme kavramı, XIX. yüzyılın sonlarında Batılı devletler tarafından gündeme gelen bir kavramdır. Siyasi, ekonomi, sosyal ve kültürel alan gibi birçok alanda yenilenmeyi, ilerlemeyi ifade etmektedir. Modernleşme kavramı ağırlıklı olarak rasyonel bir kavram olup, maddi alanlarda yenilenmeyi temsil etmekle birlikte yayıldığı coğrafyalarda hem maddi hem de manevi alanda anlam kazanmıştır.⁵⁸ İslam Ülkelerinde, maddi ve manevi alanı kapsayan bu kavram XX. yüzyılın başlarından itibaren, geniş yankılar bulmuş ve İslam âleminde hızla ilerleyen bir değişim ve yenileşme hareketini başlatmıştır.

Modernleşmenin temelleri İtalya'da ortaya çıkan Rönesans hareketine dayanmaktadır. Rönesans hareketi genel kabul görüşe göre XIV. yüzyıl, bazı kaynaklarda ise XII. yüzyılda ortaya çıktığı geçmektedir.⁵⁹ Rönesans hareketi insanı merkeze alarak her alanda yenilenmeyi kendisine hedef edinmiştir. Bu doğrultuda Rönesans düşünce, kültür, sanat alanlarında yapılan yenilikler ve bilim alanındaki deneysel çalışmalar gibi insanın faal olarak etkin bulunduğu her alanda kendisini göstermektedir. Rönesans hareketinin bu etkin alanlarda giderek yayılması ilerleyen dönemlerde din alanında Reform hareketinin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Reform hareketi, Batı'nın içindeki din algısının yeniden düzenlenip yorumlanmasıdır.⁶⁰ Bu süreç sonucunda Batı ülkelerinde Pozitivizm düşüncesi ortaya çıkmış ve hızlı bir dünyevileşme hareketi yayılmaya başlamıştır.⁶¹ Artık kilisenin otoritesinden uzaklaşan Batı ülkeleri din algısı zayıf, modern bir anlayış içinde değişen ve ilerleyen devlet (çağ) anlayışına sahip olmaya başlamıştır.

Batı ilerleyişine devam ederken, İslam âlemi maalesef bir gerileme devrine girmiş bulunuyordu. Özellikle medreselerde başlayan yozlaşma ilmî alanları olumsuz yönde etkilemiş ve nitelikli âlimlerin yetişmesinin önüne geçmiştir. İslam âleminin içindeki siyasi, iktisadi, kültürel, ekonomik, ahlaki ve ilim gibi alanlarındaki bozulmalar Müslüman ülkeleri, Batılı ülkelerinin gerisinde bir konuma düşürmüştür. Medreselerden Fenni ilimlerin

⁵⁸ M. Şükrü Hanioglu, "Batılılaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 148.

⁵⁹ Mustafa Yıldırım, "Rönesans ve Reformasyon", *Çakü Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Nisan, 2020): 189.

⁶⁰ Yıldırım, "Rönesans ve Reformasyon", 193.

⁶¹ Mehmet Akgül, "Modernleşme Çağında İslam Dünyasının Değişim Süreci Ve Din Anlayışında Yaşanan Kırılma", *Makalat Dergisi* 1/1 (1999): 60-64.

kaldırılması, Müslümanların giderek bilimden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. İslam ülkelerinin liderleri bu durum karşısında ıslahat, tecdid gibi yeniliklerde bulunmaya çalışmışlardır. Fakat geç kalınan bu yenilik İslam âlemini bu sürüklenişten kurtaramamıştır. Yapılan yenilik çalışmaları doğru bir şekilde uygulanamadığı gibi yönetimin belli kesimlerinde ve halk arasında yerini tam bulamamıştır. Sonuç olarak özümsemeyen bu çalışmalar yerini, Batılı devletlerindeki yenilenmeyi bizzat taklit etmeye bırakmıştır.

Batılılaşma hareketi giderek Müslüman ülkelerinde yayılmaya başlamış ve halk arasında farklı lisanlar ile yankılar bulmuştur. Halkın tabanına bakıldığında İslam Ülkelerinin bu geri kalmışlığına belli mecralar tarafından çözüm yolları sunulmuş ve her mecra belirlediği çözüm yolu üzerinden bir gruplaşma oluşturmuştur. Bu gruplar var olan çağda modernleşmeyi kendi lisanı ve zihni yapısına göre yorumlama ve yaşama eğilimi içine gitmiştir. Bu gruplar içinde; İslam'ı, modernist bakış açısıyla yorumlayanlar modernleşmeyi reddetmeden Kur'an ve Sünnet'i temel alarak, var olan çağın şartlarına göre yeni hükümler çıkarmayı ve yeni yorumlar da bulunmayı hedef edinmişlerdir.⁶² Bu anlayışı benimseyenlere göre Batılıların bilim alanlarındaki yeniliklerinin, Müslümanlar tarafından kullanılmasında bir sakınca yoktur. Bu nedenle Batının yeniliklerinden sadece bilim tarafını almayı kendi açılarından doğru görmüşlerdir. Bu kesim İslam ülkelerinin geri kalmışlığını ancak bu yol ile çözülebileceğini savunmuştur. Bu zihniyetin yanında batılaşmayı tamamen kabul eden bir zihniyet türemiş ve İslam esaslarına dayalı bir yenilik yerine, Batı modern anlayışa tamamen bağlı bir yenilik anlayışını kabul etmişlerdir. Bu kesim özellikle dinin devlet işleri başta olmak üzere birçok kamusal alandan soyutlanmasını savunmuş ve dinin sadece bireysel alanla sınırlı kalmasını istemiştir. Bu anlayışın oluşmasında en büyük katkı, Batılı devletlere aittir. Çünkü Batılı anlayış sadece bilimde ilerlemekle kalmamış bu ilerleyiş hareketine, geri kalmış ülkeler üzerinde sömürü faaliyetlerini de eklemiştir. XVIII. yüzyıldan sonra zayıf ve geri kalmış ülkeleri işgal etmiş, bizzat işgal edemediği ülkelerde ise fikirlerini yayarak, halk tabanında fitne ortamı yaratmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Batılı zihniyet halk arasında "dinin gelişmeye engel olduğu" fikrini ortaya atmıştır.⁶³ Batılıların bu fikirdeki temel gayesi; kendi benliklerini kaybetmiş ve Batılı anlayışı taklit eden, ileri bir seviyeye ulaşamayarak her yönden kendisine bağımlı topluluk oluşturmaktır. Maalesef bu fitne hareketleri İslam Ülkelerinin içinde derin yaralar açmaya başlamış ve Batılılaşma hareketi, girdiği ülkelerde din anlayışının ve sosyo-kültürel değerlerin zarar görmesine sebep olmuştur.

⁶² Manaz, *Siyasal İslamcılık*, (İstanbul: Kültürel Sanat Yayıncılık, 2008), 28.

⁶³ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız Ve Son Eserleri*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 159.

Bahsettiğimiz bu kesimler dışında, halk tabanında yenilenmeye diğer bir deyişle batılılaşmaya tamamen karşı olan bir zümre oluşmaya başlamıştır. Bu zümre, Batıdan gelecek her yeniliğe karşı çıkmıştır. Bu zümre içinde dönemin belli yöneticileri ve aydınları da yer almaktadır. İsmail Kara'nın bir eserinde; *1910 yıllarında bir imam gazete okuyan bir adamın imametinin, sahih olup olmayacağını gündeme getirmiş ve namazının kabul olmadığını belirtmiştir*,⁶⁴ cümleleri geçmektedir. Kara'nın kitabında ele aldığı bu cümleler o dönemin halk tabanında modernleşme hareketinin nasıl tepki bulduğunu göstermektedir. Yenilenme olgusuna her yönden karşı çıkan bu kesim, Müslümanların geri kalmasına sebep olan sorunlara da bir çözüm yolu bulamamışlardır. Bu katı zihniyet maalesef kendi ülkelerine fayda yerine zarar getirir bir hal almıştır. Geri kalmışlığının farkına varamayan ya da bunu doğru analiz edip, eksiklerini göremeyen bu anlayış yapısı, yapılan her yenilenme hareketine karşı engel konumunda durmuştur. Said Halim Paşa'nın eserinde zikrettiği gibi “*geriliğimizi önce yabancılar ele aldı*” cümlesi, İslam Ülkelerinin neden bu geri kalmışlık içinde olduğunu özetlemektedir. Oysa her yenileşme hareketinin yanlış olduğunu düşünmek doğru bir bakış açısı değildir. Müslümanların, Batının taklitçiliğinden uzak kalarak sadece bilim alanında yapılan yenilenme hareketlerini örnek almasında bir sakınca görülmemektedir.⁶⁵ Bu nedenle Batılılaşma diğer bir deyişle Modernleşme hareketini, topyekûn red etmek doğru bir bakış açısı değildir.

Batılı devletlerin hızla ilerleyişinin yanında İslam âlemi var olan ilim ve bilimde geri gitmeye başlamıştır. Müslümanların geri kalmalarındaki başlıca sebepleri arasında iç ve dış sorunlar gelmektedir. Ülkelerin içinde var olan iç sorunlar Müslümanlarının ilerlemesine engel olmuştur. Müslümanlar, İslam'ın özünden tamamen kopmuş ve kendi benliklerini kaybetmişlerdir. Yenilenmeyi, dinden uzaklaşma olarak görmüş ve modernleşme adına ne var ise sorgulanmadan kabul edilmiştir. Bu durum aslı itibari ile Müslümanların ilerlemesine değil sadece dini ve kültürel alanda yozlaşmalarına sebep olmuştur. Bu zihniyetin yanında bazı kesim ise yenilenme düşüncesine tamamen karşı çıkmıştır. Kendi içlerinde var olan sorunları görmemezlikten gelerek, çağın gerisinde kalmaktan kendilerini alıkoyamamışlardır. Bu gibi sebepler ülkelerde iç sorun olarak gündeme gelmiştir. Dış sebeplere bakıldığında Batılı devletlerin, İslam Ülkelerindeki yürüttüğü sömürü faaliyetlerinin ne denli etkili olduğu görülmektedir. Batılı devletlerin, Müslüman halk üzerindeki din algısı başta olmak üzere, siyasi, ekonomi, ahlak, kültürel ve adalet gibi anlayışların yıpratılması yönündeki çabaları İslam âleminin gerilemesine sebep olmuştur. Müslümanların dış güçlerden gelen bu tehdit

⁶⁴ İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri I*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), 79.

⁶⁵ Halim Paşa, *Buhranlarımız Ve Son Eserleri*, 102-103,157-158.

duruma karşı, geç önlemler alması İslam âleminin gerilemesinin önünde duramamıştır.⁶⁶ İslam âleminin bu sürüklenmeye karşı kalıcı çözümler bulamaması sonucu, ülkelerin kendi içinde halk tabanında bu sorunlara karşı çözüm yolları arayan fikir akımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu fikir akımları var olan sorunlara karşı çözümler üretmeye ve Batılı sömürgeye karşı direniş hareketi oluşturmaya çalışmışlardır.

XX. yüzyılın sorunlarına karşı ortaya çıkan bu direniş hareketlerinden biriside İslamcılık düşüncesidir. İslamcılık anlayışı resmi hüviyetini XX. yüzyılın başında kazanmıştır.⁶⁷ Bu anlayışın temelleri, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan; ihya, ıslah ve tecdid hareketlerine dayanmaktadır. Fakat bir ideoloji akımı olarak ortaya çıkması XX. yüzyılda gerçekleşmiştir. İslamcılık düşüncesinin, bir ideoloji haline gelmesinde birçok sebep bulunmaktadır. Fakat bu sebeplerin en başında modernleşme hareketi gelmektedir. Batılılaşmanın etkisi altına aldığı İslam Ülkeleri, modern dünyanın yanlışlarından korunmanın yollarını aramış ve bu sorunun çözümünü yine İslam'ın özüne dönmede görmüşlerdir.⁶⁸ Zamanla bu düşünce etrafında gruplaşmalar oluşmaya başlayarak, İslamcılık anlayışı bir ideolojik boyut kazanmıştır. Bu nedenle İslamcılık anlayışının bir ideoloji haline gelmesinde modernleşme hareketinin etkisi bulunmaktadır. Fakat şu konu yanlış anlaşılmalıdır; İslamcılık salt modernleşmenin bir ürünü değildir. İslamcılığın bir ideoloji haline gelip, resmi bir boyut kazanmasında modernleşmenin etkisi görülse de İslamcılık yani İslamlaşma düşüncesi, İslam dini geldiği andan itibaren var olan bir anlayıştır. Müslüman her bireyin hayatında ve düşünce yapısında var olmuştur. Bu nedenle İslamcılık fikri modernleşmenin ürünü değil bilakis modernleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm yolları arayan bir fikir akımıdır. İslamcılık anlayışı, modernleşmenin ürünüdür demek Müslümanların her türlü etkiye açık, İslam'ın yani vahyin yol göstericiliğinden uzak bir akla sahipmiş gibi gösterecektir. Fakat bu durum Müslümanlara ve İslamcılık anlayışına yakıştırılamayacak bir durumdur.⁶⁹ Netice itibariyle şunu diyebiliriz ki, İslamcılığın bir ideoloji olarak ortaya çıkmasında modernleşme hareketlerinin etkisi vardır. Fakat bu İslamlaşma hareketinin temelini oluşturan bir durum değildir. İslamcılık anlayışı, İslam'ın bizzat kendisi olmadığı gibi İslam dininden bağımsız bir kavramda değildir. Modernleşmenin etkisiyle ortaya çıkan sorunlara çözüm olarak, İslam dininin özüne dönmeyi ve İslam'ı âleme hâkim kılmayı savunan bir ideolojinin uzantısıdır. Bu bağlamda ideolojik olarak sonradan resmi bir hüviyet

⁶⁶ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 7,8.

⁶⁷ Kutluer, "İslamcılık", 65.

⁶⁸ Hanioglu, "Batılılaşma", 148.

⁶⁹ Muhittin Bilge, *Dini, Tarihi, İdeolojik Boyutlarıyla İslamcılık*, (Ankara: Binyıl Yayınevi, 2015), 96-98.

kazanmış olmakla birlikte temel fikir olan İslamlaşma düşüncesi açısından, İslam dini ile var olmuş ve her daim var olacak bir anlayış olarak öne çıkmaktadır.

1.5.2. İslamcı Düşüncede Öne Çıkan Şahsiyetler ve Fikirleri

İslamcı düşüncesi kendi içinde tek bir anlam taşıyan bir kavram değildir. İslamcılık, bu düşünce etrafında toplanan ve önde gelen savunucuları ile yeni anlam ve yöntem kazanmış bir ideolojidir. İslamlaşma anlayışını benimseyen ve özümseyen her birey bu kavrama bulundukları bölgelerde yeni anlamlar kazandırmış ve bu yönde yeni yollar çizmişlerdir. Bu açıdan bu bölümde belli bölgelerin önde gelen İslamcı şahsiyetlerine değinecek ve onların İslamcılık anlayışında nasıl izler bıraktığını kısaca aktarmaya çalışacağız.

İslamcı düşünürlerden birisi olan Cemâleddin Efgânî, Kasım Ayı 1838 yılında doğmuştur. Efgânî'nin Afganistan asıllı olduğunu iddia edenler olduğu kadar İran asıl bir Şii olduğunu ileri sürenlerde olmuştur. Efgânî'nin eğitim hayatı babası Safder ile başlayarak Kabil'e eğitimine devam eden Efgânî; tarih, felsefe, dil, matematik, din ve siyaset gibi birçok alanda öne çıkan âlimlerden eğitim almıştır. Efgânî okuldan mezun olduktan sonra Türkiye, Hindistan, İran, Hicaz, Mısır, Avrupa Ülkeleri gibi birçok bölgelere seyahat etmiş buralarda ihya çalışmalarında bulunmuştur. Gittiği bu ülkelerde temel amacı, İslam birliğini oluşturmak olan Efgânî, bu yolda dini ve milli alanda mitingler ve gösteriler düzenlemiştir. İslam Ülkelerinin, Batılılar tarafından sömürü içinde olduğu bir dönem içinde yaşamış ve bu ortam içinde düşünce yapısı şekillenmiştir. Efgânî, sömürgeci güçlere karşı gittiği her ülkede direniş hareketi oluşturmaya çalışmıştır. Bunun yanında fikir dünyası ve savunduğu ideolojileri sebebiyle birçok kez sürgüne maruz kalmıştır.⁷⁰

Efgânî'nin, hayatına bakıldığında birçok ülke üzerinde ihya ve ıslah çalışmaları yürüttüğü görülmektedir. Bu ülkelerden birisi ise Hindistan'dır. Ülkede bulunan Seyyid Ahmed Han'ın düşünce yapısından ötürü Efgânî'nin tepkisini çekmiştir. Seyyid Ahmed Han'ın, İslam âleminin birliğinin tehlikeye sokan bu düşünce yapısı, Efgânî'nin eleştirilerinin odak noktası olmuş ve Hindistan'a gitme sebepleri arasında yer almıştır. Efgânî, Hindistan'a her girmek istediğinde İngiliz askerlerinin engellemeleri ile karşılaşmış ve gittiği süre zarfın da çok kalamamıştır. Hayatı boyunca üç kez Hindistan'a giden Efgânî, burada çok geniş bir tabana yayılmadan dar bir sınır içinde hedeflerini gerçekleştirmiş ve sömürü güçlerine karşı halk tabanında direniş hareketi oluşturmuştur. Efgânî'nin irşat faaliyetlerini yürüttüğü diğer bir ülke ise Mısır'dır. Efgânî, Mısır'da kaldığı süre zarfında, Muhammed Abduh gibi birçok

⁷⁰ Hayreddin Karaman, "Cemâleddin Efgânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 456-458.

talebeler yetiştirmiş ve takipçilere sahip olmuştur. Mısır'da belli bir süre kaldıktan sonra Paris'e gitmiş ve burada talebesi Muhammed Abduh ile el-Urvetü'l-vüska adlı dergiyi çıkarmışlardır. Efgânî ve öğrencisi Abduh çıkardıkları gazete ile Müslümanları uyarmayı ve bütün sömürülerden kurtularak, İslam birliğinin oluşturulmasını hedeflenmiştir. Efgânî ilerleyen zamanlarda Abdülhamid'in de isteği üzerine İstanbul'a geçmiştir. Abdülhamid'in isteği üzerine Sünni-Şii üzerine bir rapor hazırlayıp kendisine sunmuştur. Hastalığının artması sonucu 9 Mart 1897 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Efgânî'nin cenazesi, Maçka'da bulunan Şeyhler Mezarlığı'na defnedilmiştir. 1944 yılında Afganistan hükümetinin isteği üzerine kabri kendisine nisbet edilen yere taşınmıştır.⁷¹ Efgânî geriye el-Urvetü'l-Vüska, er-Red ale'd-dehriyye ve Hâtırât adlı eserlerini bırakmıştır.

Cemâleddin Efgânî'nin yaşadığı dönem, Müslümanların gerilemeye başladığı ve İslam Ülkelerinin sömürülere maruz kaldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Efgânî bu dönemde ortaya çıkan bu sorunlara karşı savaş açmış bir düşünür ve siyasetçi kimliği ile öne çıktığı görülmektedir. Onun İslamcılık anlayışı daha çok İslam'ın içinde yer alan Sünni-Şiilik gibi bütün mezhepleri birleştirerek, bir bayrak altında toplamayı hedeflemiştir. Efgânî, bu hedefi ile dağılan Müslümanları tekrardan bir araya getirerek, İslam birliğini sağlamayı istemiştir. Fakat bu hedefinin gerçekleşmesi için bir önderin gerektiğini savunmuştur. Efgânî, bu yolda önder isim olarak, Sultan Abdülhamid'i görmüş ve İslam birliğinin Osmanlı Sultanlığı altında olacağını savunmuştur. Efgânî, “İslam Birliği” fikrini düşüncelerine temel kabul etmiş ve bu fikir üzerinden siyasi çalışmalarını yürütmüştür.⁷²

Efgânî, İslamcılık fikrinin siyasi yapı açısından Panislamizm'in kurucusu ve ilham kaynağı olarak görülmektedir. Hayatının çoğunu Müslümanların bulundukları durumdan kurtulmaları için sarf eden Efgânî, “*Her Müslüman hastadır ve onun çaresi ancak Kur'an'dır*” sloganıyla yola çıkmıştır. Bu nedenle Efgânî'ye göre her Müslüman İslam'ın aslından olmayan, her şeyden kendini temizleyerek, hak olan hükümler doğrultusunda kendisini yenileyip ilerlemelidir.⁷³

Bir önemli İslamcı düşünürde Muhammed Abduh'dur. Abduh, 1849 yılı Mısır'ın Mahalletünnasr köyünde dünyaya geldi. Abduh'un nesli Türkmen göçmenlerine dayanmaktadır. Eğitim hayatına 1862 yılında Tanta'da başlayan Abduh, burada belli bir süre eğitim aldıktan sonra eğitimine ara vermiştir. 1865 yılında evlendikten sonra babasının ısrarı üzerine okumak için Küneyse ye gitmiş ve orada Şeyh Derviş Hızır'dan belli bir süre eğitim

⁷¹ Karaman, “Cemâleddin Efgânî”, 458,459.

⁷² Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 67.

⁷³ Muammer Esen, *Doğulu Bir Dahi Bilgin Cemaledin Afgani*, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017), 15-21,63-65.

almıştır. Abduh daha sonraki yıllarda Tanta'ya giderek burada kendini geliştirmek için dersler almaya başlamıştır. Eğitim hayatına Kahire Ezher medresesinde devam eden Abduh, burada 1871 yılında Cemâleddin Efgânî'den kelam, felsefe ve riyaziye gibi temel dersler almaya başlamıştır. Abduh'un ilim yolculuğunda önemli bir yere sahip olan Efgânî, onun düşünce yapısının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Abduh ilerleyen zamanlarda eğitim aldığı Ezher Medresesinden 1877 yılında mezun olmuş ve bir yıl sonra mezun olduğu okulda hoca olarak göreve başlamıştır. Hocası Efgânî gibi İslam toplumunun içindeki sorunların üzerine yoğunlaşmış ve sorunlara karşı çözüm yolları aramıştır. Toplumun tabanında oluşturmak istediği direniş hareketinden ötürü 1882 yılında Beyrut'a üç yıl süreyle sürgün edilmiştir. Belli bir süre burada ilim halkaları oluşturarak, öğrencilerine ders vermiştir. Fakat hocası Efgânî'nin kendisini Paris'e çağırması üzerine yanına gitmiş ve burada hocası ile birlikte Urvetü'l-Vüska adlı dergiyi çıkarmışlardır.⁷⁴ Yayınlanan bu dergide İslam âleminin içinde bulunduğu sorunların sebeplerine değilmiştir. Efgânî ve Abduh'a göre; *Hükümdarların halk üzerindeki aşırı baskı uygulamaları, kaidesine göre değil de keyfine göre davranan önderler ve bilgisiz hocaların cahil mürşitleri*" İslam âlemi içinde bozulmalara ve Müslümanların gerilemesine sebep olmuştur. Dergi, içerdiği konular sebebi ile Batılı devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Batılılar, dergiyi 1884 yılı kapatmışlardır. Bunun üzerine Abduh 1885 yılında Beyrut'a dönmüş ve burada hem siyaset hem de diğer ilimler alanında hocası olan Efgânî ile arasına mesafe koyarak ilmi çalışmalarına yönelmiştir. İlerleyen zaman zarfında hakkında af çıkması sonucu Mısır'a dönmüştür.⁷⁵

Abduh, Mısır' a geldiği andan itibaren kendini siyasetten uzak bir konuma oturarak, daha çok ilimle meşgul olmaya çalışmıştır. Ezher Üniversitesinde tefsir dersleri vermeye başlamış ve bunun yanında 1889 yılında Ezher İdare Meclisine üye olarak seçilmiştir. Abduh'un, Ezher Üniversitesinin eğitim alanında daha iyi bir konuma gelmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Abduh'un yaptığı çalışmalar ve diğer alandaki ilmi faaliyetleri takdir almaya başlamış ve bunun sonucunda 1899 yılında Mısır müftüsü olarak tayin edilmiştir. Hayatının sonuna kadar müftülük görevine devam etmiştir. Bunun yanında hâkimlik vazifesi yapmış ve Ezher Üniversitesindeki çalışmalarına da devam etmiştir. Fakat Abduh'un hastalanması üzerine ilmi çalışmaları sekteye uğramış ve kendisi 11 Temmuz 1905 yılında gittiği İskenderiye'de vefat etmiştir. Naaşı 13 Temmuz Ayının 13'ünde Kahire'ye getirilerek, Karâfetü'l-mücâvirîn mezarlığına defedilmiştir.⁷⁶

⁷⁴ M.Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30: 482,483.

⁷⁵ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 68.

⁷⁶ Özervarlı, "Muhammed Abduh", 483-485.

Abduh hayatının büyük bir kısmını ilimle geçirmiş bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. Fikir dünyasının şekillenmesinde etkili olan hocası Efgânî ile birçok alanda irşat faaliyetleri düzenlemiştir. Fakat Abduh ile Efgânî birlikte yürüttükleri çalışmalarda aldıkları sürgün cezaları ve Efgânî'nin aşırı radikal söylemleri sebebiyle ikilinin yolları belli bir noktadan sonra ayrılmıştır. Bu süreçten sonra hocalık yaptığı Ezher Üniversitesinde ders vermeye ve ilim alanında kendisini geliştirmeye çalışmıştır. Bunun yanında Abduh, İslamcılık düşüncesinde daha çok kültürel ıslahat taraftarıdır.⁷⁷

Bir önemli İslamcı düşünürde Suriye İhvanı Kurucusu Mustafa es-Sibâî'dir. Es-Sibâî, Suriye İhvan-ı Müslimin teşkilatının kurucusu olarak tarih sahnesine çıkmış bir ilim adamıdır. Kendisi 1915 yılında Suriye'ye bağlı Humus şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini babası Hüsnî es-Sibâî'den almıştır. 1930 yılında Şer'i Lisesinden mezun olmuş ve ardından babası aracılığıyla tanıdığı Zâhid el-Etâsî, Enîs Talâlîb, Tâhir el-Etâsî, Abdüsselâm Talâlîb ve Muhammed el-Yâsîn gibi nitelikli âlimlerden dersler almıştır. Sibâî, 1933 yılında Kahire'ye giderek Ezher tahsiline başlamıştır. Buradaki öğrenciliği sırasında Hasan el-Benna ile tanışarak İhvan-ı Müslimin çalışmalarına katılmıştır. Sibâî'nin teşkilata katıldıktan sonra yürüttüğü bir takım faaliyetler İngiliz ve Fransızlar tarafından tepki çekmiş ve bu sebepten dolayı birçok kez tutuklanmıştır. Teşkilatın benimsediği görüşlerini Suriye'de yaymak için çalışmalara başlamış ve 1945-1946 yıllarında ülkedeki bazı cemiyetleri de bir araya getirerek İhvan-ı Müslimin teşkilatını kurmuştur. Kurucusu olduğu teşkilat içinde ilmi çalışmalarını ılımlı bir tavır ile yürütmüştür. İlerleyen zamanlarda ders halkasını genişleterek, 1950 yılında Şam Üniversitesinde hukuk alanında hocalık yapmaya başlamıştır. Bu görevinin ardından 1955 yılında Şam Üniversitesi bünyesinde açılan Şeriat Fakültesinin dekanlık görevini üstlenmiştir. Sibâî ilmi şahsiyetinin yanında siyasetçi kimliği ile de öne çıkmış ve 1957 yılında İhvan-ı Müslimin aday olarak Şam seçimlerine katılmıştır. Fakat siyasi alanda attığı bu adım başarılı olamamıştır. Bundan sonraki süreçlerde geçirdiği kısmi felç sonucu geri çekilerek arka planda kalmış ve hayatının sonuna kadar ilmi çalışmalarda bulunmuştur. Sibâî'nin durumunun ağırlaşması üzerine 3 Ekim 1964 yılında Şam'da vefat etmiştir. Sibâî'nin ele aldığı eserler arasında; *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî-il-İslâmî*, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, *el-Mer'e beyne'l-fikh ve'l-kanûn*, *İştirâkiyyetü'l-İslâm*, *ed-Dîn ve'd-devle fi'l-İslâm*, *Min revâ'i hadâretinâ*, *Uzamâ'ünâ fi't-târîh* ve *Hâkezâ allemetni'l-hayât* gibi toplam on sekiz eseri bulunmaktadır.⁷⁸

⁷⁷ Hayreddin Karaman, *Muhammed Abduh*, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017), 49-54,77-78.

⁷⁸ Hilal Görgün, "Mustafa es-Sibâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31: 357-359.

Sibâî, ilmi çalışmalarda bulunan bir mütefekkindir. Fakat Sibâî'nin hayatına, genel itibari ile bakıldığında teşkilat içinde siyasi alanda yaptığı faaliyetler ile öne çıktığı görülmektedir. Teşkilat içindeki lider konumu sebebiyle birçok kez siyasi olaylara karışarak, hükümet tarafından sürgün ve hapis gibi cezalara çaptırılmıştır. Sibâî'nin, İslamcı anlayışı 'İslam-sosyalizm' kavramı üzerinden şekillenmiştir. Bu kavram üzerinden "Sosyal Devlet" anlayışını her sahada öne çıkarmıştır. Sibâî sosyalizm anlayışını; "adalet, güvenlik içinde iktisadin devlet eliyle denetlenmesi, halk arasında sosyal dayanışmanın sağlanması" şeklinde tasnif etmiştir. Bu açıdan Sibâî, İslamcılık anlayışını sosyalizm ve sünnet üzerinden oluşturmuştur.⁷⁹

İslamcı zihniyetiyle öne çıkan Seyyid Kutub, hem yaşadığı dönemde hem de kendisinden sonraki dönemlerde derin izler bırakmış bir mütefekkir adamıdır. Mısır'ın, Muşa köyünde 9 Ekim 1906 yılında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini bulunduğu köyde tamamlamıştır. Bundan sonraki eğitim hayatına 1921 yılından itibaren Kahire'de devam etmiştir. 1926 yılında Öğretmen okulundan mezun olmuş ve ardından Dârü'l-ulûm'a kaydını yaptırarak üniversite eğitimine burada devam etmiştir. 1933 yılında üniversiteden mezun olmuş ve akabinde altı yıl ilkokullarda öğretmenlik görevini icra etmiştir. Kutub'un düşünce yapısının oluşmasında tanıştığı hocası Abbas Mahmûd el-Akkad'ın etkisi büyük yer tutmaktadır. Zira hocası, Kutub'un edebi alanda ilerlemesi ve yükselmesi yönünde katkıda bulunmuştur. Bunun yanında Kutub belli bir dönem ilmi çalışmalar dışında siyaset ile ilgilenmiş ve bu doğrultuda bazı partilere üye olmuştur. Fakat 1945 yılında siyasi partiler ile irtibatını keserek siyaseti sadece eserleri üzerinden anlatmaya karar vermiştir.⁸⁰

Kutub, II. Dünya savaşından sonra edebi alandan çok siyasi ve içtimai alanlarda eser vermeye başlamıştır. Çıkardığı *el-Âlemü'l-Arabî* ve *el-Fikrî'l-cedîd* dergilerinde yayınladığı siyasi konular dönemin hükümetini rahatsız etmiş ve bunun sonucu olarak dergileri kapatılarak, Amerika'ya eğitim araştırmaları yapmak üzere görevli olarak gönderilmiştir. 1950 yıllarında Amerika'dan dönen Kutub, yakından tanıdığı Batıya daha da düşman olarak dönmüş ve bundan sonraki adımları daha radikal olmaya başlamıştır. Belli bir dönem Maarif Bakanlığında murakıp yardımcılığı yapmış ve 1952 yılında bu görevinden istifa ederek kendi çizdiği yol üzerinde ilerlemeye karar vermiştir. Kendi belirlediği yolda ilmi çalışmalarda bulunarak siyasi alanda irşat faaliyetleri yürütmüştür.⁸¹

⁷⁹ Görgün, "Mustafa es-Sibâî", 357-359.

⁸⁰ Yusuf Şimşek, "Seyyid Kutub'un Kelâm Eleştirisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/25 (Ocak-Haziran, 2020): 313-314.

⁸¹ Hilal Görgün, "Seyyid Kutub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 64,65.

Kutub, Şubat 1953’de İhvan-ı Müslim teşkilatı bünyesi altına girmiştir. İhvan teşkilatına katıldıktan sonra teşkilatın, radikal damarlarından biri haline gelmiş ve birçok sahada öne çıkan isimler arasında yer almıştır. Teşkilat içindeki radikalci tavırları dönemin rejimi tarafından tepki çekerek hükümet nezdinde Kutub hakkında sert kararlar alınmıştır. Kutub, 1954 yılında Cemal Abdünnâsır’a düzenlenen suikastçılar arasında isminin geçmesi üzerine on beş yıl hapis cezasına çaptırılmıştır. Hapiste bulunduğu süre zarfında *Fî Zılâli’l-Kur’ân* adlı tefsiri kaleme almıştır. İlerleyen zaman zarfında hapiste gördüğü işkenceler ve diğer etkenler sonucu sağlığı bozulmaya başlamış ve bu sebeple hükümet tarafından on yıllık haptiden sonra serbest bırakılmıştır. Kutub, haptiden çıktıktan sonra *Me’âlim fi’t-tarîk* adlı eseri kaleme almıştır. Eser İhvan Müslim teşkilatını yeniden canlandırma fikirleri açısından hükümet tarafından tehlikeli görülmüş ve kısa bir süreden sonra tekrardan tutuklanmıştır. Hükümet nezdinde yargılandıktan sonra hakkında idam kararı verilmiş ve bir yıl sonra 29 Ağustos 1966 yılında idam edilmiştir.⁸²

Kutub’a göre akide gereği Allah’ın hâkimiyetini sağlamak için İslam toplumunun önüne engeller koyan, her türlü siyasi devlet düzeni ve sosyal kurumlar reddedilmeli ve onların ortaya koyduğu engeller kaldırılmaya çalışılmalıdır. İlahi bir metot ve dünya nizamı olan İslam, siyasi rejim ve sosyal kurumların insanlar üzerinde kurdukları tercih hürriyetlerini sınırlayan, yozlaştırıcı etkilerden onları kurtarmak için mücadeleye girişilmelidir.⁸³ Kutub’un bu sert söylemleri münasebetiyle hükümet ile sürekli çekişme halinde olmuştur.

Bunun yanında İhvan hareketine ideolojik anlamda yeni değerler kazandıran Kutub, teşkilat içinde “savunma stratejisi” oluşturmuştur. Fakat Kutub’un bu fikirleri onun vefatından sonra yayılmaya başlamış ve şiddet yanlısı söylemlere sahip Seriyeye, Tekfir ve Cihad gibi grupların Mısır’da doğmasında etkili olmuştur. Bu gibi grupların doğmasına Kutub’un söylemlerinin sebep olduğu yönünde iddialar çıkmıştır. Bu nedenle Kutub bazı kesimler tarafından İslamcı radikalist hareketin fikir babası olarak adlandırılmıştır. Fakat Kutub hakkındaki bu ithamların çoğu onun vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kendisinden sonra ortaya çıkan bu grupların kurucusu olarak, Kutub’un addedilmesi doğru görülmemektedir.⁸⁴

Katıldığı İhvan Müslimin teşkilatına yeni bir soluk getiren Kutub, Said Havva ile birçok açıdan aynı düşüncelere sahip olmuşlardır. Kutub’un, “Şahadet İlkesi”, “Cahil Toplum” ve “Hâkimiyet” gibi kavramlar kendi düşünce yapısı doğrultusunda yeni anlamlar

⁸² Görgün, “Seyyid Kutub”, 64,65.

⁸³ Abdulmuttalip Baycar, Muhammet Ali Acar, “Seyyid Kutub’un Kelâm Eleştirisi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2019): 480.

⁸⁴ Baycar-Acar, “Seyyid Kutub’un Kelâm Eleştirisi”, 476.

yüklemiştir. Havva'nın eserlerine bakıldığında ise Kutub'un anlamlandırdığı bu kavramları benimseyerek, eserlerinde bu konulara yer verdiği görülmektedir. Bu nedenle her ikisi de İhvan teşkilatının radikal ve cihatçı yapısının baş temsilcileri olarak görülmüşlerdir.⁸⁵

1.5.3. Siyasal Bir Sistem Olarak: İslamcılık

İslamcılığın siyasi boyutu; İslam dininin hükümlerini temel alarak var oldukları coğrafyalarda iktidara gelmeyi hedefleyerek, toplumu her yönden dönüştürecek bir yöntem ve program ile yol alan modern zamanda ortaya çıkmış bir ideolojidir. Bu yönden siyasi alanda başarı elde ederek İslamlaşma anlayışını yukarıdan aşağıya yani tavandan tabana inşa etme çabasına sahip olmuşlardır.⁸⁶ Bu amaç doğrultusunda Siyasal İslamcılar, devletin yapısını hukuk, siyaset, ekonomi ve sosyal gibi her türlü alanda İslam dinin şariat'i üzerine oturtup, ona göre şekillendirmeyi hedeflemişlerdir.⁸⁷

İslamcılığın resmi bir ideoloji haline gelip, siyasi bir boyut kazanması XX. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. İslam'ın özünü hatırlatmak ve Müslümanları asıl özlerine döndürmek amacıyla yola çıkan İslamcılık akımı ve onun gibi diğer gruplar, bulundukları dönemin için de hedeflerine ulaşmanın yolunu yönetime hükmetmekte görmüş ve bu yönde siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Onlara göre İslam anlayışına sahip bir hükümet ve lider olmadığı müddetçe ülkenin siyasi ve toplumsal tabanında İslamlaşma anlayışının yayılması ve yer bulması zor olacaktır. Bu nedenle İslamcı anlayış, siyaset ile yakinen ilgilenerek, siyasi alanlarda çalışmalar icra etmiştir.⁸⁸

Siyasal İslamcılığın temelini hiç kuşkusuz toplumsal yapılanmalar oluşturmaktadır. Küçük çapta kurulmuş vakıf, dernek, yardımlaşma kurumları, sendikalar ve meslek kuruluşları gibi kurumlar, İslamcılık anlayışını bireysellikten çıkararak toplumsal bir boyuta taşımıştır. Bu toplumsal yapılanmalar zamanla İslamcılığın siyasi tabanının oluşmasında yardımcı olarak, teşkilata maddi/manevi her anlamda destek sağlamışlardır. Zamanla toplumsal alandaki bu yayılma faaliyetleri ve diğer alanlardaki çalışmalar sonuç vermiş ve İslamcılık düşüncesi siyasi hayatta rol almaya başlamıştır.⁸⁹ Bu nedenle bir hareketin/oluşumun, siyasi boyuta geçmesi için ilk olarak bulunduğu toplumda bir alt yapılanmaya sahip olması gerekmektedir. Bu alt yapılanmayı iyi bir şekilde oluşturamayan hareketler, kendilerini sınırlı bir alanda bırakarak ya yok olmuş ya da bireysellikte kalmışlardır.

⁸⁵ Seyyid Kutup, *Yoldaki İşaretler*, trc. Salih Uçan, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1992), 8-112; Baycar-Acar, "Seyyid Kutub'un Kelâm Eleştirisi", 486.

⁸⁶ Yavuzylmaz, *İslamcılık Üzerine Okumalar*, 26, 85.

⁸⁷ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 26.

⁸⁸ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 140.

⁸⁹ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 140.

İslamcılığın, siyasallaşma çabası bulunduğu her coğrafya içinde farklı tepkiler doğurmuştur. İslamcı zihniyetin temel aldıkları gaye ve amaçları bir olsa da yapılan faaliyet ve yöntem ülkelere göre farklılık göstermiştir. Ülkelerin içinde ortaya çıkan bu farklılıklar dönemin hükümeti ve bazı toplum yapıları tarafından olumlu olmaktan çok olumsuz tepkilere sebep olmuştur. İslamcılığın her ülkede farklı strateji ve yöntem belirlemesinin sebebi, içinde bulundukları toplum ve halka hitap eden önder şahsiyetlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁰ Her ülkenin öne çıkan şahsiyeti benimsediği İslamcılık düşüncesini kendi yaşadığı coğrafyanın kültürü ile harmanlamış ve kendi zihin dünyasının yansıması olarak bulundukları ülkelerde topluma sunmuşlardır. Bu yüzden kimi ülkelerde Siyasal İslamcılığın, ılımlı yönü öne çıkarken kimi ülkelerde ise radikal yönü öne çıkmaktadır. Bu durum üzerine İslamcılığın giderek siyasal bir tabanda yer almaya başlaması, bulundukları ülkelerdeki hükümet liderleri tarafından farklı muamelelere maruz kalmalarına sebep olmuştur. Hükümet liderlerinin İslamcılara karşı tutumları, onların söylem ve faaliyetlerine göre şekillenmiş ve farklılık göstermiştir. Hükümet liderleri, başlarda İslamcı düşünceye karşı ılımlı bir tavır takınarak kendi yanına çekmek gibi hoşgörü politikası yolunu izlemişlerdir. Fakat zamanla iki tarafın bir birine karşı söylemleri ağırlaşmış ve aralarındaki şiddet eylemleri artmaya başlamıştır. Bu durum hükümet tarafından İslamcı düşünce mensuplarına karşı sert politikalar uygulanmasına sebep olmuştur. Bu durum hakkında Abdullah Manaz ele aldığı *Siyasal İslamcılık* adlı eserinde; *İslamcılığın siyasal yönde partileşmesinin, bulundukları ülkeler içinde karışıklığa yol açan sorunlar ortaya çıkardığını*” savunmaktadır. Manaz’a göre Siyasal İslamcılık, genel olarak hükümetin muhalif kanadını oluşturmuştur. Bu açıdan hükümet liderlerinin, koltuklarını kaybetme korkusu ve halk üzerinde yegâne güç olma isteği, iktidarın Siyasal İslamcı anlayış ile mücadele içine girmesine sebep olmuştur.⁹¹ Sonuç olarak bu durum toplumda ve siyasette ciddi sorunlara yol açmış ve toplum düzeni bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

İslamcılığın siyasi alana taşınması ve gerçek bir İslamlaşma hareketi için İslam devletinin kurulmasını; “Cemâleddin Efgânî, Muhammed Abduh, Hasan el-Benna, Said Halim Paşa, Seyyid Kutup, Ebu’l Ala Mevdûdi ve Mustafa es-Sibai” gibi öne çıkan birçok mütefekkir tarafından desteklenmiştir. Fakat bu destekleyen taraf kadar bunun tam tersi konumda yer alan şahsiyetlerde bulunmaktadır. Bu kişiler, İslam’ın siyasetten uzak bir konumda bulunması gerektiğini savunarak, İslamlaşmayı sadece bireysel ve toplumsal alan ile sınırlı görmüşlerdir.

⁹⁰ Yavuzylmaz, *İslamcılık Üzerine Okumalar*, 85-87.

⁹¹ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 140-147.

1.6. İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık

İhvan-ı Müslimin, İslamcılık düşüncesi üzerine inşa edilmiş bir teşkilattır. İhvan teşkilatı, İslamcılığın toplumsal boyutuyla öne çıkmakla birlikte ağırlıklı olarak siyasi alanda faaliyetlerini yürütmüştür. Bu nedenle İhvan-ı Müslimin, İslamcılık anlayışının siyasi bir uzantısıdır. İhvan teşkilatı, hizmet sahasını diğer teşkilatlanmalar gibi toplumsal alanlar ile sınırlı tutmamış, hizmet anlayışını siyasi boyuta taşıyarak daha geniş alanlara yaymayı hedeflemiştir. Çünkü İhvan teşkilatı gibi her siyasi İslamcı zihniyet o dönemde köklü bir dönüşümün ancak tavandan tabana olacağını düşünüyor ve iktidara sahip olmak için çaba gösteriyorlardı. Bu açıdan İhvan teşkilatının, İslamcılık anlayışı siyasi alanda daha çok öne çıkmış ve bunun yanında toplumsal alanda da temellerini atmıştır.

İhvan teşkilatının, siyasi ve toplumsal alanda İslamcılık fikrinin şekillenmesinde kuşkusuz önde gelen liderlerin rolü büyüktür. Bu nedenle temel ilkeler bakımından bütün İhvan mensupları aynı çatı altında görülmüştür. Fakat teşkilat kurulduğu ülkeler ve bu düşünceyi savunan liderlere göre kimi zaman, İslamcı düşüncenin farklı boyutlarında bulunmuş ve farklı yöntemler takınmışlardır. Buna binaen İhvan-ı Müslimin İslamcılık anlayışını bulunduğu bölgeler ve kişiler üzerinden tanımlamak daha yerinde olacaktır.

İhvan-ı Müslimin ilk kurulduğu yer olan Mısır bölgesi siyasi ve kültürel alanlarıyla diğer yerlere nispeten farklılıklar arz etmektedir. Hasan el-Benna'nın teşkilatın tohumlarını attığı bu topraklar, teşkilatın temel ana ilkelerinin olduğu yer olmuştur. Mısır'daki İhvan teşkilatının İslamcılık anlayışı, el-Benna ile birlikte oluşmaya başlamıştır. el-Benna ve altı arkadaşı ile başlattığı bu kuruluş, başlarda bireysel bir boyutta kalmış ve küçük gruplar halinde hizmetini yerine getirmiştir. İlerleyen zamanlarda çalışma alanını genişleten teşkilat, sosyal kurumlar aracılığı ile kendini geliştirmiş ve İslamcı anlayışını toplumsal alana taşımıştır. El-Benna'nın yazdığı *Hatıralarım* adlı eserine bakıldığında İslamcı anlayışı her daim ılımlı ve hoşgörü anlayışı içinde olmuştur. Bu amaçla el-Benna, Müslüman bireylere hoşgörü içinde yaklaşarak, onları İslam'ın asıl hak olan esaslarına döndürmeyi hedeflemiş olduğu görülmektedir. el-Benna yaşadığı dönem zarfında Mısır'da halk ve yönetime karşı hoşgörü, yapıcı ve yakınlaştırmacı bir söylem içinde olmuş ve bu yöntemler ile ilerlemiştir. Bu nedenle el-Benna'nın İslamcı anlayışında radikal ve halkı bölücü unsurlar yer almamıştır. Cihad anlayışını yürütürken toplumun bundan zarar görmemesini itina göstermiştir.⁹² Bunun

⁹² Hasan el-Benna, *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*, trc. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016), 132-146.

yanında el-Benna, “*Selam’dan Devlete*” ve “*Cami’dan Devlete*” sözleriyle İslam Devletinin önemini anlatmış ve din ile devletin ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamıştır.⁹³

el-Benna, teşkilatın İslamcılık anlayışı hakkında; “*Sizler ne bir hayır kurumu, ne bir sınırlı mevzii hedeflerin peşinden giden bir teşkilat, ne de bir siyasi partisiniz. Ümmetin kalbini, Kur’an ile yeniden diriltecek bir ruhsunuz. Madde karanlığını yok edecek bir nur ve Efendimizin (s.a.v) davasına olan davetini yüksek sesle tekrar eden sessiniz. Sizin davetiniz, Rasûlullah’ın (s.a.v) bütün insanlara getirdiği İslam dinine ve onun özüne davettir. Devlet İslam’ın bir cüz’ü, hürriyet ise İslam’ın farzıdır. Bu siyaset değil, asıl olan İslam’ın özüdür. Teşkilatımız ihtiyatlı konulardan, makam sahibi ve ileri gelenlerin tahakkümünden ve partilerden uzak durmalıdır. Şehir ve köylerde hızla yayılarak buralarda eğitimi ve ilmi öne çıkararak ilerlemelidir.*”⁹⁴ Sözlerini sarf ederek teşkilatın İslamcı anlayışını ortaya koymuştur.

el-Benna’nın vefatından sonra teşkilatın başına geçen, Hasan Hudeybi ve ondan sonra liderlik görevini üstlenen Ömer Tilmisani, teşkilatın İslamcılık anlayışını olabildikçe el-Benna’nın çizgisi içinde tutmuşlardır. Bu doğrultuda her iki şahsiyette davalarına, Müslüman halka ve teşkilata zarar verecek her türlü eylem ve radikal hareketlerden sakınmışlardır. Fakat ilerleyen zamanlarda Seyyid Kutub’un teşkilata katılması üzerine, teşkilatın yapısı radikal bir boyuta bürünmeye başlamıştır. el-Benna’nın var olan her kesim ile uzlaşmacı tavrının tam tersi olarak Kutub, yönetime karşı sert söylemler ile öne çıkmıştır. Kutub, el-Benna’nın toplumu esas alan eğitim, hoşgörü ve ılımlı tavrının tersi olarak sert radikal bir tavır benimsemiştir. Kutub’un sergilediği bu yaklaşım, İhvan teşkilatı içinde çok kabul görmese de Mısır ve Suriye’de teşkilatın içinde radikal hareketin oluşmasında etkili olmuştur.⁹⁵ Bu açıdan Hasan el-Benna, Hudeybi ve Tilmisani dönemleri İslamcılığın toplumsal boyutu daha ağırlıkta iken Seyyid Kutub ile teşkilatın İslamcılık anlayışı siyasi ve radikal bir boyuta geçmiştir.

Suriye’de kurulan İhvan teşkilatına bakıldığında İslamcılık anlayışındaki tavrı Mısır İhvan teşkilatından farklı bir nokta da bulunmaktadır. Mustafa es-Sibai’nin kurduğu teşkilat ilk kurulduğu zamanlar el-Benna’nın çizgisine sadık kalmıştır. Fakat es-Sibai’nin vefatından

⁹³ Köse, *Ortadoğu’da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin*, 127-184. Bkz: Bakıldığında el-Benna toplumun selam ile kaynaşmasının ve “selam’ın” anlamıyla bir birlerine yaklaşması üzerine durarak, aslında halk arasında sulh ve hoşgörülü olmanın önemini vurgulamaktadır. Aynı şekilde “Cami’dan Devlete” sözüyle aynı safta omuz omuza duran Müslümanların güçlü iradeleri ve birliği ile İslam Devletinin temellerinin atılabileceğine, yeni bir dirilişe dikkat çekmektedir. Bu açıdan el-Benna’nın, İslamcılık alandaki tavrı batıla karşı sert, Müslüman kardeşlerine karşı bir o kadar ılımlı ve hoşgörülü olmuştur.

⁹⁴ Said Havva, *50. Yılında Müslüman Kardeşler Hareketi*, trc. M. Said Şimşek, (Konya: Uysal Kitabevi, 1980), 269, 278.

⁹⁵ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 224-228.

sonra, teşkilatın başına gelen İssam el-Attar ile teşkilatın İslamcılık anlayışı var olan çizgisinden sapmaya başlamıştır. El-Attar, es-Sibai'nin çizgisine her ne kadar sadık kalmaya çalışmış ise de bunda başarılı olamamıştır. Teşkilatın içine giren ve yayılmaya başlayan Kutupçuluk anlayışı teşkilata var olan çizgisinin dışında radikal bir boyut kazandırmıştır. Kutupçuluğun, İslamcılık anlayışı üzerindeki düşünce yapısı en çok Suriye İhvan-ı tarafından kabul görmüştür. Bu düşünceyi benimseyenlerden birisi ise Said Havva'dır. Havva, radikal bir tutum içinde teşkilatın İslam'ın siyasi bayrağını kalkındırmasını siyasi nizamın ve cihadın ikamesi için gerekli görmüş ve bu vazifenin kendilerine ait olduğunu dile getirmiştir.⁹⁶

Suriye'deki bu radikal tutumlar teşkilat içinde bölünmelere yol açmaya başlamıştır. Bir taraf es-Sibai'nin ılımlı tavrına sahip çıkarken diğer taraf daha sert tutumlar içine girmeyi tercih ederek kendilerini Kutupçu düşüncenin yanında konumlandırmışlardır.⁹⁷ Bu tarafların isimlendirilmesi şehre göre yapılmış ve Şam, Halep tarafları olmak üzere iki kola ayrılmışlardır. Şam tarafı, ılımlı tarafta kalmayı tercih ederken Halep tarafı radikal tutum içinde olmayı tercih etmiştir. Halep taraftarları teşkilatın askeri boyutuna ağırlık vererek silahlanma yoluna gitmiştir. Hükümet ile her alanda çatışma içine giren Halep taraftarları, bu tutumları sebebi ile zamanla teşkilatın zararına olacak sorunlar ortaya çıkarmaya başlamıştır.⁹⁸ Bunun sonucu olarak Suriye İhvan teşkilatının İslamcı anlayışı, siyasal boyutta ağırlık kazanmış ve var olan hükümet ile çatışmacı bir tavır içine girmiştir. Teşkilatın bu tutumları kendileri ile hükümet arasında şiddetli eylemlere yol açmış ve teşkilatın aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Bu yüzden Suriye İhvan-ı, Mısır'da var olan İhvan teşkilatına göre radikal tutum içinde olmuş ve adını şiddet olaylarıyla daha çok duyurmuştur.

Ürdün'de kurulan İhvan teşkilatı diğer teşkilatların aksine ılımlı bir tutum içinde olmuştur. Kralın izni ile faaliyetlerini yürüten teşkilat siyasi alandan uzak durarak, faaliyetlerini toplumsal alanlar ile sınırlı tutmuştur. Bu nedenle Mısır, Suriye gibi ülkelerden sürgüne gönderilen teşkilat üyelerinin her daim sığınağı konumunda olmuştur.⁹⁹

İhvan teşkilatı Suudi Arabistan, Irak, Sudan ve Yemen gibi ülkelerde yapılanmış fakat buralardaki faaliyetleri diğer Ülkelerdeki gibi ses getiren çalışmalar olmamıştır. Bu ülkelerdeki İhvan üyeleri kendi içine dönük hizmet anlayışına sahip olmuşlardır.

Sonuç olarak bakıldığında el-Benna ile kurulan teşkilat, yayıldığı coğrafya ve kişiler tarafından farklı yorumlamalara maruz kalmış ve farklı şekilde yaşanmıştır. Teşkilatın temel ilkeleri her ülkede aynı olmakla birlikte bu ilkelerin uygulanış aşamasında farklılıklar

⁹⁶ Said Havva, *Eğitim Risalesi*, trc. Abdulilah Yıkılmaz, (İstanbul: Yenda Dağıtım, 1996),22-23.

⁹⁷ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 280-282.

⁹⁸ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 55-60.

⁹⁹ Manaz, *Siyasal İslamcılık*, 273-275.

görülmektedir. İhvan teşkilatı, İslamcılık üzerine kurulmuştur. Fakat yayıldığı ülkelerde İslamcılığın farklı boyutlarında tezahür etmiştir. Bu yüzden İhvan-ı Müslimin tek bir İslamcılık anlayışına sahip olduğunu söylemek yerinde bir tutum olmayacaktır. Teşkilat genel itibari ile Siyasal İslamcılık anlayışıyla ilerlemiş ve bazı Ülkelerde sadece toplumsal boyutta kalmış bunun ötesine geçememiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SAİD HAVVA VE İSLAMCILIK ANLAYIŞI

Said Havva'nın İslamcı anlayışını ele almadan önce İslamcı düşünce yapısına etki eden ortam ve şahıslar üzerinde durduk. '*Fikir, hadise, mekân irtibatı*' prensibi üzerinden Havva'nın nasıl bir ortamda İslamcı düşüncesinin şekillendiğini ele aldık. Bunun yanında '*şahıslar üzerinde derinleşme*' metodu üzerinden Havva'nın İslamcı düşüncesinde etki eden şahıslara kısaca değindik. Bu bölümde onun fikirlerini bütüncül bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Said Havva Nazarında İslamcılık

Said Havva, XX. yüzyılın siyasi ve sosyo-kültürel yapısında yetişmiş mütefekkir ilim adamlarından biridir. Havva'nın, İslamcılık anlayışını anlamak için onun İslamcılık düşünce yapısının hangi ortamda oluştuğuna ve hangi kaynaklardan etkilendiğine iyi bakmak gerekmektedir. XX. yüzyılın başlarında dünyaya gelen Havva, o dönemin en çok konuşulan konusu "modernleşme hareketi" adlı ideoloji içinde büyümeye başlamıştır. Bu yenilenme hareketi öyle bir hareket idi ki var olan düşünceleri, değerleri yıkıyor yerine toplumlara ait olmayan, onların benlik duygularını yok eden ve İslam'ın özüne aykırı olan şeyler inşa ediyordu. Havva, küçük yaşta olmasına rağmen etrafında başlayan köklü değişimlerin farkına varmaya başlamıştır. Etrafını iyi gözlemleyen, sorunları analiz edip bu sorunlara karşı ne yapılmasını kendine küçük yaşlardan itibaren dert edinmiş bir şahsiyet olarak ortaya çıkmaktadır.

Havva'nın yetiştiği toplumun yapısını önceki konularda genel hatlarıyla ortaya koyduğumuz durumu ayrıntılı bir şekilde Havva'nın gözüyle aktarmaya çalışacağız. Havva'nın yaşadığı dönem İslam Ülkelerinin gerilediği, değerlerini, inançlarını kaybettiği ve Batılı devletlerin, Müslümanları sömürdüğü bir ortamdı. Muhafazakâr kesim ile Komünist görüşlü partilerin bir biri ile yarıştığı bir ortamdı. Her yeni düşünce kendine yeni bir yer edinmek isterken, var olan düşünceler yerini ve değerini kaybetmemek için savaş veriyorlardı. Havva, yaşadığı toplumu *Tartışmalar* adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır: "*H. XIV. yüzyıla girildiği zaman Müslümanlar parçalanmış ve oldukça güçsüz bir şekilde ezilmiş bir durumdaydılar. Müslümanların bu durumuna karşı Batılılar birçok açıdan ilerlemiş ve maddi kalkınma noktasında ileri bir seviyeye ulaşmışlardı. İslam Devletleri ise bu durumlardan kurtulmak için bir şeyler yapmak istiyorlardı fakat var olan iç ve dış sorunlardan ötürü başarılı olamıyorlardı. Müslümanların bazıları komünizm ile kandırılmış bir durumdaydı.*"

*İslam Ülkelerine genel olarak bakıldığında her birinin çeşitli ideolojiler altında sömürüldüğü görülmekteydi. Bu duruma karşı Müslümanların içinden birçok hareket ortaya çıkmaya başlamıştı.”*¹⁰⁰ Sözleriyle bize Havva, yaşadığı o dönemi kendi zihin dünyası ile aktarmış ve bunlara ek olarak çözüm yollarını da İslamcılık anlayışının üzerinden sunmuştur.

Havva, yaşadığı dönemin sömürü hareketlerine karşı en iyi yolun, din ve beraberlik olduğunu küçük yaşlarında kavramıştır. Havva’ya göre sömürü hareketlerinin durdurulamamasının başlıca sebebi din ve ilim adamlarıdır. Çünkü din işlerinden sorumlu kişiler sosyo-kültürel ve inanç yönündeki bu menfi değişimlere karşı en başta bir müdahale bulunmamışlardır. Sorunlara karşı sonradan yapılan müdahaleler ise geç yapıldığı için bir sonuç vermemiştir. Sonuç olarak toplum ve İslam âlemi yozlaşmaya başlamıştır.¹⁰¹

Havva onlu yaşlarında iken babası ile birlikte katıldığı parti toplantıları ve siyasi ortamlar kendi zihin yapısında belli fikirlerin oluşmasında etkili olmuştur. Program ve bu planlamalar doğrultusunda nasıl hareket edilmesi gerektiğini bu yaşlarda katıldığı bu siyasi ortamlardan öğrenmiştir. Havva, katıldığı toplantılardan birinde “*sokağı kontrol eden, ülkeyi de kontrol eder*” şeklinde bir cümle duyduğunu aktarmaktadır. Bu sözün doğru olduğunu söyleyen Havva, bunun yanında şunu da ekleyerek der ki; “*peki sokağın hepsini öldürürsen kimi kontrol altına alabilirsin!*”¹⁰² Havva’nın, küçük yaşta duyduğu bu söze verdiği cevaptan, anlaşılıyor ki kontrol edebilmenin belli bir kaidesi, düzeni ve hareket noktası vardır. Bunu iyi bilmeyen zihniyet kendisine ait olmayan her şeyi yok eder ve geriye kontrol edebilecekleri bir sokak dahi kalmaz. İşte bu düşünceyi Havva küçük yaşta, yaşadığı toplum açısından iyi anlamış ve analiz etmiştir. Bu düşünce yapısının etkisini gelecekte katılacağı her grup ve ortamda İslamcılık anlayışı üzerinden göstermiştir.

Havva’nın İslam düşünce yapısının oluşmasında etkili olan ortamlardan biri de lise yıllarından itibaren, katıldığı Sultan Camii’nde düzenlenen ilmi derslerdir. Bu dersler ağırlıkta olarak yaşlı insanların katıldığı ders halkalarından oluşmaktaydı. İçlerinde Havva gibi birkaç gençlerinde bulunduğu bu ders halkaları katılan bireylere; “*karşılaşılan zorluklar karşısında dirençli olmayı, şeref ve haysiyet kavramlarının değerlerini ve her bir gencin gerçekleştirmek isteyeceği bir hedefi olması gerektiği*” gibi çeşitli konuları öğretiyordu. Havva, bu ders halkalarından aldığı bilgiler ışığında kendini geliştiriyordu.¹⁰³ Bulduğu her ortamda etrafındaki insanlara öğrendiklerini anlatarak hem bilgilerini pekiştiriyor hem de hitap yönünü geliştiriyordu.

¹⁰⁰ Said Havva, *Tartışmalar*, trc. M. Said Şimşek, (İstanbul: İlim Yayınları, 1986), 9.

¹⁰¹ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 24-25

¹⁰² Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 24-25.

¹⁰³ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 34-36.

Havva'nın, İslamcı düşünce yapısının tam olarak şekillenip oturmasında İhvan teşkilatının rolü büyüktür. Havva, teşkilata katıldıktan sonra İslamlaşma düşüncesi zihninde daha netlik kazanmış ve teşkilat ile birlikte İslamcı düşünce daha sağlam zemine oturmuştur. Havva'nın ele aldığı *Hatıralarım* adlı eserinde teşkilata katılmasının önemini “*toplumsal benliğimi*” buldum diyerek belirtmektedir.¹⁰⁴ Havva'nın İslamcılık anlayışı teşkilata katıldıktan sonra toplumsal bir boyuta geçerek daha sonraki yıllarda ise hem sosyal hem de siyasal alanda yer almaya başlamıştır. Bunun yanında Havva'nın katıldığı tasavvuf meclisleri ve İslam “Âlimler birliği” gibi cemiyet toplantıları da kendisinin İslamcılık düşünce yapısının üzerinde yeni ufuklar açmıştır.

Havva'nın, İslamcılık anlayışının üzerindeki toplum etkisi kadar onun düşünce yapısının şekillenmesinde hayatına girmiş önemli şahsiyetlerin etkisi de büyüktür. Havva'nın, babası vesilesi ile küçük yaşta başladığı ilim dersleri ve okuduğu kitaplar, zihin dünyasını şekillendiren önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Havva, dini eğitim kadar farklı kaynaklardan kitaplar okuyarak kendisini geliştirmiştir. Okuduğu kitaplar arasında; Aristo'nun “*Nikomakhos'a Etik*” kitabı ve Schopenhaver, Nietzsche ve Eflatun gibi birçok şahsiyetin kitapları bulunmaktadır. Dönemin Fransız ihtilalini ve öne çıkan şahsiyetlerinden Napolyon'u araştırıp iyi bir şekilde analiz etmiştir. Tasavvuf ve ahlak alanında Curci Zeydan'ın eserlerini okumuştur.¹⁰⁵ Bu isimlerin yanında Havva'nın fikir yapısına katkısı olan şahsiyetler içinde lise hocası Şeyh Muhammed el-Hamid, teşkilat içinde eğitmeni olan Mustafa es-Sayrafi ve Suriye İhvan'ın kurucusu Mustafa es-Sibai gibi isimlerde yer almaktadır.

Bunların dışında Havva'nın düşünce yapısına etki eden şahıslar arasında en başta el-Benna gelmektedir. El-Benna'dan sonra gelecek ikinci şahsiyet ise Seyyid Kutup'tur. Havva ele aldığı her eserinde el-Benna'ya değinmiştir. Ele aldığı konuları el-Benna'nın görüşü üzerinden açıklamış ve kendi dağarcığından eklemelerde bulunarak okurlarına aktarmıştır. Bakıldığında Havva, el-Benna'nın çizgisinin dışında kendisine has bir çizgi çizmediği görülmektedir. Özellikle kaleme aldığı *Eğitim Risalesi* eserini el-Benna'ya hitaben kaleme almış ve onun teşkilat içi eğitimin nasıl olması gerektiği yönündeki görüşlerine yer vermiştir. Havva, İslamcılık anlayışından bahsederken el-Benna'ya değinir ve derki; “*İslamcı hareketler içinde en doğru ve İslam için gerçek tecdid hareketi el-Benna'nın hareketidir. Üstat el-Benna diğer hareketlerin tersi bir tavır içinde Müslümanlara yumuşak davranarak hareketini yöneltti. İslam dinini her yönüyle ihya edebilme hedefine yalnız o sahiptir. Müslümanların*

¹⁰⁴ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 37.

¹⁰⁵ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 33.

içinde bulundukları durumlara en iyi bilen ve bu durumlara karşı en iyi çözüm yollarını sunan o'dur"¹⁰⁶ sözleriyle el-Benna'yı İslamcı düşüncede yegâne doğru merci olarak görmüştür. Eserlerindeki konu başlıklarına bakıldığında konuya başlarken; Üstad el-Benna akaid konusunda şöyle der; "el- Benna, tasavvuf hususunda şu noktalara değinir, üstadın eğitim anlayışı şöyledir veya üstat el-Benna İslam ve Müslümanlar hakkında şu hususlara değinir" şeklinde konulara giriş yapmıştır. Havva eserlerinde el-Benna'nın konu hakkında görüşlerine yer verdikten sonra kendi görüşünü eklediği görülmektedir. Bu açıdan Havva'nın, *"el-Benna'nın çizgisi dışında bir yol benimseyip o yol doğrultusunda İslamcılık anlayışını oluşturmuştur"*¹⁰⁷ şeklindeki iddialar bütün konularda geçerli değildir. Havva, bazı hususlar dışında genel itibari ile el-Benna'nın çizgisine sadık kalmıştır.

Havva, her Müslüman'ın el-Benna'nın fikirlerine muhtaç olduğunu dile getirmiş ve İslam âleminde ortaya çıkacak sorunlara karşı çözüm yollarının yegâne adresi olarak onu görmüştür. Havva, el-Benna'nın sahip olduğu bu hüccetlerin ona Allah tarafından ihsan edildiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Havva'ya göre, *"el-Benna'nın kurduğu cemaat bütün Müslümanları kuşatacak güçte olup, her Müslüman'a mükemmellik ve ziyadelik hissettirecek donamındadır."*¹⁰⁸ Bakıldığında görülüyor ki Havva, el-Benna'yı üstat olarak her daim görmüş ve onu yoluna sımsıkı bağlanmıştır. Bu bağlamda Havva'nın, düşünce yapısının oluşmasında el-Benna figürü önemli bir yerde tutmaktadır.

Bazı kesimler Havva'nın, el-Benna'nın çizgisinden çıkarak kendi fikirleri üzerinden farklı bir yol benimsediğini iddia etmekte ve bu konu üzerinden eleştiriler yöneltmektedir.¹⁰⁹ Fakat buraya kadar belirttiğimiz mevzular üzerinden anlaşılmaktadır ki Havva, el-Benna'ya önem vermekte ve onun çizdiği yoldan ilerlemektedir. Havva, İslamcı anlayış yapısında yöntem ve strateji gibi bazı noktalarda farklı yollar izlemiş olması, el-Benna'nın yolundan ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Havva, el-Benna dâhil olmak üzere kendisinden önce gelen İslamcı şahsiyetlerin düşünce yapılarını kendisine örnek almıştır. Fakat bu örnek alma işlemi Havva nazarında tamamen bir taklitçilik olarak zuhur etmemiş ve edindiği bu bilgileri benimseyerek kendi düşünce dünyasında farklı yorumlamalar getirmiştir. Etkilendiği bu düşünürlerin üzerine kendi düşüncelerini katıp yansıtmaları doğal bir durumdur. Bu durum Havva'nın, el-Benna yolundan ayrıldığını göstermez sadece onun kendi kimliği ile İslamcı bir şahsiyet olduğunu gösterir.

¹⁰⁶ Havva, *Tartışmalar*, 9-11.

¹⁰⁷ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 65-73.

¹⁰⁸ Havva, *Eğitim Risalesi*, 15-19.

¹⁰⁹ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 65-73.

Fikirler üzerinden derinleşme ilkesine binaen Havva'nın, el-Benna'ya karşı bazı fikirleri değerlendirildiğinde ona karşı yaklaşımı o kadar derindir ki, onu geçmiş ve gelecek yani yedi asrın müceddidi olarak tanımlamaktadır. El-Benna'nın âlim, mürşit, arif, hatip, idareci ve siyasetçi gibi vasıfların hepsini şahsında topladığını dile getirmektedir. Havva'ya göre, “Allah'ın sünneti gelecek yeni nesil'e tecdid edecek birini gerektirir ki, Allah bunu yapmıştır”¹¹⁰ diyerek bu kişinin el-Benna olduğunu dolaylı yoldan belirtmektedir. *Hatıralarım, Tecrübelerim ve Tanıklığım* adlı eserinde “Allah üstat Hasan el-Benna'ya çağdaş İslami hareket için gerekli olan her şeyi ilham etmiştir”¹¹¹ ifadesini kullanmıştır. Aynı şekilde *Allah Erinin Stratejisi* adlı esrinde el-Benna için; “Osmanlı hilafetinin yıkılmasının ardından, İslam dünyası içinde en büyük ve en etkili fikri tesiri ortaya çıkarmış kişi üstat el-Benna'dır. Onun içtihadı en sağlam içtihat olup, İslam âleminin uyanışı onun içtihadı ile başlamıştır”¹¹² şeklinde el-Benna hakkında latifeler sıralamaktadır. Havva ele aldığı birçok eserinde el-Benna hakkında bu ve benzeri sözlerle değinmekte ve her fırsatta zatını övmektedir. Bu bağlamda Havva, bu sözleriyle her dava şahsiyeti gibi mensubu olduğu teşkilatı ve buna bağlı olarak da liderini övmekte ve bağlılığını dile getirmektedir. Fakat Havva'nın bu tutumu belli bir noktadan sonra bakış açısını köreltmış ve kendi içine dönük eleştiri yapmasının önüne geçmiştir.

Havva'nın İslamcı düşünce yapısının ikinci önemli yapı taşı diyebileceğimiz kişi Seyyid Kutub'tur. Havva, Kutub'un İslamcılık anlayışının radikal yönü başta olmak üzere birçok yönü itibari ile etkilenmiştir. Bu açıdan kimi düşünürler tarafından Havva'nın el-Benna'nın yolundan çıktığı iddia edilmiş ve eleştirilerin odak noktası haline gelmiştir. Kutub'un birçok kaynaktan İhvan teşkilatına katıldığı zikredilmektedir. Fakat Kutub'un teşkilata tam anlamıyla bir mensubiyeti olup olmama konusunda ihtilaf vardır. Pargeter'in *Müslüman Kardeşler* adlı eserinde Kutub'un teşkilata katıldıktan sonra aşırı radikal ve cihatçı düşünce yapısı yüzünden teşkilatın ileri gelenleri tarafından kendisine verilen desteğin çekildiği ve görüşlerine tepki gösterildiği zikredilmektedir.¹¹³ Buna binaen Kutub'un, İhvan teşkilatı dışında ya da teşkilat içinde ayrı bir grup kurduğu ve bu grubu bizzat kendisi idare etmiş gibi bir algının oluştuğu görülmektedir.¹¹⁴

Havva'nın nazarında ise Kutub, her zaman kendi davalarında birlikte yol aldıkları kardeşidir. Havva'ya göre Kutub, el-Benna'yı benimsemiş ve onun yoluna mensup olmuştur.

¹¹⁰ Havva, 50. Yılında *Müslüman Kardeşler Hareketi*, 233-236.

¹¹¹ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*, 52.

¹¹² Said Havva, *Allah Erinin Stratejisi*, trc. Ahmed Haşimoğlu, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1990), 28.

¹¹³ Pargeter, *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*, 65-73.

¹¹⁴ Zehra Betül Güney, Seyyid Kutub ve İhvan ilişkisi, *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/1 (2020), 444-445. Bkz: Kaynakta Kutub'un İhvan teşkilatına mensup olmadığı, sadece kendisinin düşünce anlayışını yaymak ve kaleme aldığı makalelerin yayınlanması için teşkilatı basamak olarak kullandığı zikredilmektedir.

Havva, ele aldığı bir eserinde Kutub'un el-Benna hakkındaki sözlerini şu şekilde yer vermektedir: *“el-Benna kuruculuğu en iyi bir şekilde yapan bir dehadır. Kurucu olduğu kadar davetçi kimliğini ve diğer liderlik vasıflarını üzerinde toplayan bir şahsiyettir. Benna'nın inşa ettiği bu bina yıkılmayacak derecede yükselmiş ve bir o kadar da köklerini derine salmıştır. Benna'nın düşüncesi silah ve ateşin yıkamayacağı kadar güçlüdür. Kuruculuk dehası, cüce zalimlere galip gelmiştir. Zalimler yok olup gitti ama Kardeşler devam etmiştir. Kardeşlerin arasına nifak girmeye çalışsa da başarılı olamadı ve cemaat safları arasında hiçbir gedik açılmadı”*¹¹⁵ sözlerini el-Benna'nın zatı hakkında söylemektedir. Bu sözlerle bakıldığında Kutub'un, el-Benna'ya olan bağlılığı ve onu bir lider olarak gördüğü aktarılmaktadır.

Kutub, teşkilata katılmadan önce kendi çerçevesinde davasını yaşayan ve belli düşüncelerini oturtmuş, şekillendirmiş bir dava adamıdır. İhvan teşkilatına katılması onun var olan düşünce yapısını geride bırakmasına sebep olmamıştır. Bilakis radikal ve sert tutum içeren sözleri teşkilatın hedefleriyle birleşmiş ve böylece teşkilat içinde ılımlı tavırdan uzak daha radikal söylemler ve faaliyetler içeren bir taraf oluşmaya başlamıştır. Bu söylem tutumunu benimseyenlerden birisi de Said Havva'dır. Havva'nın İslamcı düşünce yapısının radikal tarafının temel kaynağını çoğunlukla, Kutub'un düşünce yapısı oluşturmaktadır. Havva, Kutub'u her daim desteklemiş ve el-Benna ile onun çizgisinin bir çizgi olduğunu savunmuştur. Havva'ya göre Kutub'un çizgisi, el-Benna ile her hangi bir zıtlık içinde değildir. Kutub'un çizgisinin el-Benna'nın çizgisinin tamamlayıcısı olduğunu dile getirmiştir. Havva, Kutub'un var olan çizgiye daha bir derinlik kattığını ve bazı konularda farklı boyutlar kazandırdığını ifade etmektedir. Havva aynı şekilde Kutub'un bazı kesimler tarafından *“fıkıh ve tevhitte imam”* olarak nitelendirilerek her alanda müftü olarak gösterilmesini aşırıya kaçan söylemler olarak nitelemiştir. Havva'ya göre Kutub bu nitelendirilmeleri istememiş ve kendisinin bu mevkie koyulmasını arzu etmemiştir.”¹¹⁶ Havva, Kutub hakkında bu ve benzeri birçok sözlerle değinerek onun yolunun el-Benna çizgisi üzerinde izlediği yol olduğunu belirtmiştir. Kutub'un sadece kendi düşünce yapısı ile teşkilata farklı noktalar kazandırdığını savunmuştur.

Havva'nın ele aldığı bazı eserlerde Kutub'un düşüncelerine yer vermiştir. Özellikle *Şehadet Kelimesi* adlı konu başlığı altında Kelime-i Tevhidin analizini Kutub'un *Yoldaki İşaretler* adlı eserinden alıntılar yaparak açıklamıştır. Bu eser sayesinde Müslümanlar; *“Şehadet kelimesiyle yüksek düzeyli bir kültürün ve uygarlığın nasıl olacağını, evrenin yasaları ile insanların nasıl uyumlu olduğunu ve bu çağın Müslümanlarının tevhid akidesini*

¹¹⁵ Havva, 50. Yılında Müslüman Kardeşler Hareketi, 239-241.

¹¹⁶ Havva, Eğitim Risalesi, 15-16.

köklü bir şekilde benliğine sindirerek inancını en iyi şekilde anlatabileceğini” savunmuştur.¹¹⁷ Havva, Kutub’u kendi teşkilatına mensup bir şahsiyet olarak görmüş ve İslamcı düşüncesini benimseyip savunmuştur. Bu nedenle Havva’nın İslamcı anlayışının şekillenmesinde el-Benna kadar Kutub’un da etkisi vardır.

Havva’nın bu değerlendirmeler ışığında İslamcı düşünce yapısının oluşmasında yetiştği ortam ve beslendiği kaynakların önemli bir yer tutmakta olduğu görülür. Havva’nın İslamcılık anlayışının temeli Kitap ve Sünnet’tir. Daha sonra mensup olduğu İhvan teşkilatı sayesinde el-Benna’nın düşünce yapısı etki etmeye başlamıştır. İslamcı düşünce yapısının temeli el-Benna’ya dayanmakla birlikte Havva’nın radikal ve slogancı söylem tarzı ise hem kendi zihin dünyasının hem de Kutupçu zihniyetin yansımasıdır. Bunun yanında Havva’nın tasavvuf’a olan ilgisi de İslamcı anlayışına katkıda bulunmuş ve bizzat kendisi bu konu üzerinde çeşitli eserler kaleme almıştır.

Havva’nın kendi dilinden İslamcılık anlayışı şu şekildedir: “*İslam kelimesi, Allah’ın Hz. Muhammed’e (s.a.v) indirdiği ve kitap ile sünnetin tafsilatını ortaya koyduğu dinin adıdır.*¹¹⁸ *İslam; namaz, oruç ve zekat ile birlikte bir ibadet bütününden oluşmaktadır. Bu ibadetler İslam dininin temel direkleri konumundadır. İslam, temel olan ibadetler üzerinden yükselip kendisine sağlam bir bina inşa etmiştir. Yükselen bu bina, eğitim-öğretim, sosyal, askeri, siyasi, ahlak ve ekonomi gibi birçok alanda kendine has ve diğer sistemlerden farklı bir sistem oluşturmuştur. İslam’ın kaidelerinin uygulanması ve her daim yürürlükte kaması için bazı müeyyidelere gerek vardır. Bu müeyyideler ise Allah yolunda cihad ve iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmaktadır. Bu açıdan İslam dinin inanç sistemi, bireysel ve toplum içindeki yaşam tarzı, ibadetler ve bir takım müeyyidelerden oluşan bir bütündür.*”¹¹⁹ Ayrıca Havva, el-Benna’nın İslam düşünce yapısı üzerinden İslam’ın, Müslüman için; “*devlet ve vatan, ahlak ve kuvvet, hükümet ve ümmet, kültür ve konum, rahmet ve adalet, ilim ve yargı, cihat ve davet, sağlıklı bir ibadet ve ordu ve fikir olduğunu*”¹²⁰ dile getirmiştir.

Havva’nın ele aldığı eserlerin çoğunluğunda İslam’ın zatı ile ilgili bu ve benzeri tanımlamalara yer vermektedir. Havva, İslamcılık anlayışını eserlerinde aktarırken ilk olarak İslam’ın özünün ne olduğuna değinmeyi uygun bulmuştur. Aynı şekilde Havva, yaşadığı toplumun içindeki bozulmaları, Müslümanların var olan bu durumlarından kurtuluşu ilk olarak onlara unuttukları İslam’ı hatırlatmakta görmüştür. Bu yüzden “İslam” kelimesi üzerine eserler ele almış ve bu hususa derinlemesine değinmiştir.

¹¹⁷ Said Havva, *İslam’ın Rükünleri*, trc. Salih Uçan, (İstanbul: Yenda Yayınları,), 79-80.

¹¹⁸ Havva, *Ruh Terbiyemiz*, 31.

¹¹⁹ Havva, *İslam’ın Rükünleri*, 31-32.

¹²⁰ Havva, *Eğitim Risalesi*, 108.

Havva, yaşadığı toplumda etrafında var olan sorunları yakinen takip eden bir zattır. Kendisi toplum içindeki insanların başı bozulmuşluk içinde sorumsuzca yaşamalarını, İslam'a ve Müslüman bir şahsiyete yakıştırmamıştır.¹²¹ Bu nedenle Havva, bir Müslüman bireyinin amacı ve bir davası olması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Havva'nın hayatına bakıldığında küçük yaşlarından itibaren bir arayışı içinde olduğu ve zihin dünyasını bu yaşlarda oluşturmaya başladığı görülmektedir. Havva, İslamcı düşünceye tam olarak ulaşmadan önce bu davaya giden yolları iyi kavramıştır. İslam'a hizmet için ilk olarak onun ne olduğunu anlamış ve anlatmaya çalışmıştır. Havva'ya göre İslam'ın ilk özü Allah'ı bilmektir. Bir Müslüman kişi Rabbini her yönüyle tanımalı ve O'nu her kesimde tanıtabilme tebliğ ilmine sahip olmalıdır. Bu nedenle Havva, ele aldığı on iki ciltlik külliyyatında ilk eser olarak "*Allah'a İnanmak*" adlı çalışmasını ele almıştır. Kitabında Allah'ı zatına yakışmayan sıfatlardan tenzih etmiş ve Allah'ın varlığını deliller sunarak temellendirmeye çalışmıştır. Fakat eserde öne çıkan asıl önemli husus ise Havva'nın şu sözü ile gündeme gelmektedir. Havva, "*Allah'ın koymuş olduğu bir yasa ile yaratmış olduğu bir varlık arasında çatışma olabilir mi?*"¹²² sorusu ile yaşadığı çağın bir sorununa değinmektedir. Havva'nın yaşadığı toplumun en büyük bozulma sebeplerinden birisi, Müslümanların var olan çağ ile inandıklarını söyledikleri İslam'ın birbiri ile çatıştığı mevzusuydu. O dönemin bazı Müslüman kesimleri Allah'ın kanunları ile bilimin uyuşmadığını iddia ederek İslam'ın özünden kopmaya başlamıştır. Havva, yaşadığı toplumda bu sorunu iyi analiz etmiş ve çözüm yolları sunmaya çalışmıştır. Havva, yaratılan her şeyin bir nizam içinde var olduğunu ve hiçbir kaidenin İslam'ın özüyle ters düşmediğini dile getirmiştir. Ona göre sorun İslam'ı doğru bir şekilde anlamayan Müslümanların zatındadır. Müslümanlar o kadar batıl içinde kaybolup gitmiştir ki İslam'ın yüceliğini, gerçek hakikatini görememektedir.¹²³ Yani Havva'ya göre İslam'ın özüne sonradan birçok hurafe ve bid'at bulaşmıştır. Bunlar İslam'ın özünün anlaşılmasını zorlaştığı için İslam'dan temizlenmelidir. Bu doğrultuda İslam'ın hükümlerinin bulunduğu çağ ile uyumlu olduğu görülecektir.

Havva'nın, İslamcılık anlayışının ikinci kısmında İslam'ın rükünleri ve Müslüman ferdin özellikleri yer almaktadır. Havva, Allah'ı bilen ve İslam'ın özüne dönen bir bireyin yapması gereken ikinci hususun İslam'ın rükünlerini iyi bilmesi ve bu doğrultuda yaşaması gerektiğini nitelendirmektedir. İslam'ın bu rükünleri: namaz, zekât, oruç, hacc, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve cihat etmektir. Havva bu rükünlerin hepsinin, İslam'dan birer pay içerdiğini ve bir bütün olarak görülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bunun yanında

¹²¹ Said Havva, *İslam Cezâi Müeyyideler*. trc. Salih Uçan, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 337.

¹²² Said Havva, *Allah'a İnanmak*. trc. Faruk Yılmaz, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 59.

¹²³ Havva, *İslam Cezâi Müeyyideler*, 323-328.

İslam'ın rükünlerini; inanç sistemi, ibadetler ve müeyyideler olmak üzere üç başlık şeklinde ele almaktadır. İnanç konuları başlığı altında imanın şartlarına değinmiş ve bu konuların akaid yönünden çok Müslüman'ın inanç konusundaki cahilliğine ve bu konuları bilmenin kişinin imanına katacağı değerlere değinmiştir.

Havva, Müslümanların mevcut inançlarında hem İslamî düşüncenin hem de cahiliye fikirlerinin olduğunu dile getirmektedir.¹²⁴ Havva, bu sözleri ile Müslümanların inançlarında cahiliye adetlerini hala barındırdıklarını dile getirerek Müslüman bir bireyin sahih inancının aslında olmayan her şeyi bırakması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yolu da yine Havva'nın deyimiyle Müslüman'ın inancını ve kendisini bilmekten geçmektedir. Çünkü Müslüman inandığı dini iyi tanır ise cahiliye dönemine ait bütün unsurlardan kurtularak sahih bir itikada sahip bir birey haline gelir.

Havva, doğruyu bilmenin yolunu sadece salt akılda görmemiştir. Havva'ya göre vahyin ışığından mahrum bir aklın belli bir noktaya kadar bir şeyleri anlayabilmesi mümkündür.¹²⁵ Bu nedenle Havva için İslam'ın rükünlerinde inanç sistemi önemli bir yere sahiptir. Havva'nın sözleri değerlendirildiğinde bir Müslüman için imanın şartlarını iyi bir şekilde bilmek önemlidir. Çünkü imanın şartlarını doğru bir şekilde idrak edememiş ve bu rükünlerin hepsinin ayrılmaz bir bütün olduğunu anlamayan Müslüman fert, hakkıyla ibadetlerini ve diğer müeyyideleri yerine getiremez. Buna binaen Havva, bir Müslüman'ın iman konusunda kendisine stabil bir nokta edinmesini ve ibadetlerini de bu çerçevede doğrultusunda şekillendirmesi gerektiği hususu üzerinde durmuştur.

İslam'ın rükünlerinin ikinci kısmı olan ibadetler kısmında Havva: namaz, oruç ve zekât gibi İslam'ın şartlarına değinmiştir. Bu şartların fıkıh yönünden çok Müslüman ferde kattığı manalar üzerinde durmuştur. Fakat bu konulara değinmeden önce “Şehadet” kelimesi üzerinde hususi durarak bu kavram üzerinden eser kaleme almıştır. Havva'ya göre “Şehadet” kelimesi İslam'ın bütün rükünlerini kapsayan derin bir kelimedir. İman'ın rükünlerinin hepsi bu kelime üzerinden anlam kazanmaktadır.¹²⁶ Ayrıca Havva, Şehadet kelimesi üzerinden İmanın Şartlarını (rükünlerini) açıklamış ve bunlara bağlı olarak ibadet ve müeyyidelerin gerçekleşeceğini dile getirmiştir.¹²⁷ Çünkü Havva'ya göre, Müslüman ‘*La İlahe İllallah*’ demekle şöyle demiş olur; “*Allah’tan başka itaat edilecek, sevilecek, tapılacak, güvenilecek, saygı duyulacak ve sığınılacak başka merci yoktur. Her şeyin gerçek sahibi, efendisi Allah’tır.*”

¹²⁴ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 26, 33-37.

¹²⁵ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 34-35.

¹²⁶ Said Havva, *Şehadet*, trc. Kenan Gültürk, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1997), 23-33.

¹²⁷ Havva, *Şehadet*, 42-43.

Allah'tan başkasına sığınmak batıldır. İbadet ve kulluğa layık tek ilah Allah'tır."¹²⁸ Bu nedenle her bir Müslüman bunları kabul etmekle sadece Allah'a bağlanmış ve kayıtsız şartsız her şeyin yöneticisi ve kanun koyucusunun yegâne tek sahibi olarak Allah'ı görmüş olur.

Şehadet ilkesini kendisi ile içselleştirmiş bir Müslüman, bunun sonucu olarak ibadetlerini layıkıyla yerine getirmek için çabalar. Namaz ibadeti ile Müslüman fert, İslam'ın temel direğinin namaz olduğunu ve kul ile Allah arasında kuvvetli bir bağ kurduğunu kavramış olur. Oruç ile nefsi arzularından arınmanın yolunu bulmuş olur. Nefsi arzularından kurtulan Müslüman'ın ahlakı ve edebi güzelleşir. Zekât ibadeti ile elindeki malın asıl sahibinin, Allah olduğunu iyi bir şekilde kavrayan bireyler, malını Allah yolunda harcayarak bireysel, toplumsal, sosyal ve ekonomik alanlarda yardımlaşmayı sağlamış olurlar. Hac ibadeti ile kişi Rabbine yaklaşmış ve O'nun önünde boyun eğmiş olur.¹²⁹ Böylece Havva, İslami Rükünlerinin bireylerin imanı üzerindeki etkilerine değinmiştir. İbadetler, fıkıh yönü ile değil, Müslüman ferdin imanını olgunlaştırma ve ahlakını güzelleştirme yönü ile öne çıkmış ve bu doğrultuda açıklanmıştır.

Havva'nın bahsettiği İslami rükünler içinde yer alan müeyyideler üç kısım şeklinde ele alınmıştır;

- Beşeri Müeyyideler: Bu müeyyideler İslam'ın ceza hükümleri, cihad ve iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır.
- Fitri Müeyyideler: Allah'u Teâlâ'nın emir ve yasaklarına karşı gelinmesi sonucu oluşan dolaysız cezalardır.
- İlahi Müeyyideler: Allah'ın emirlerine uyanlara karşı dünyada İlahi desteğin gelmesi, emirlere uymayanlara İlahi gazabın ulaşması ve Ahirette sevap ve azap konusundaki müeyyidelerdir.¹³⁰

Havva, müeyyideleri genel olarak İslam'ın hukuk sistemi altında bir araya toplamıştır. Müslüman'ın yapmış olduğu her davranışın iyi veya kötü bir karşılığı olduğunu belirtmiştir. Bu davranışların karşılığının alınmasının yerini dünya ve ahret şeklinde taksim etmiştir.

Netice itibari ile Havva, İslamcılığın ikinci kısmında İslam'ın rükünleri olan; inanç, ibadet ve diğer müeyyideleri yerine getiren bir Müslüman bireyin tasvirini ele almıştır. Bu bağlamda kaideleri bir bütün olarak yaşayan Müslüman fert, Allah'a hakkıyla kul olma yolunda adım atmış olacaktır. Müslüman kişi kalbinde, zihninde ve hayatının her alanında

¹²⁸ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 56.

¹²⁹ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 42-43.

¹³⁰ Havva, *İslam Cezâi Müeyyideler*, 129.

İslam'ın rükünlerini benimseyerek İslam'a yönelmiş olacaktır. Bu temel olan rükünler üzerinden İslam'ın binası yükselecek ve genişleyecektir. Bu yüzden Havva'nın, İslamcılık anlayışının ikinci kısmında; İslam'ı her yönüyle bir bütün kabul edip, onu kendi düşünce yapısında ve hayatında yaşayan bir Müslüman birey tasviri yer almaktadır. Çünkü İslam'ın özünü bilen, Allah'a gönülden bağlanan ve O'nun koyduğu kanunlar doğrultusunda ilerleyen birey ancak gerçek İslam anlayışını inşa edebilir. Bu açıdan Havva'nın, İslamcılık anlayışında İslam'ın rükünlerini yaşayan Müslüman fert kavramı hep önem taşımıştır.

Havva'nın, İslamcılık anlayışının üçüncü kısmını ise toplum ve devlet yapısı oluşturmaktadır. İslam'ın rükünlerini hayatının her alanına yansıtan Müslüman ferdin, bundan sonra yapacağı diğer görev, İslam'ın özüne has bir toplum ve devlet oluşturmaktır. Bu nedenle Havva, gerçek Müslüman fertlerin çoğalıp diğer fertler ile birlik olması sonucu Hizbullah'ın oluşacağını dile getirmiştir. Havva, Hizbullah kavramını: İslami kaideler sonucu oluşan bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Bu topluluk İslam'ın özüne has bir ilme, şuura, terbiyeye, kültüre, siyasete ve sisteme sahip bir topluluktur. Havva, bu topluluğun oluşabilmesi için; iyi bir lidere, Müslüman fertlere ve orduya sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Havva'ya göre; bir toplumun bireyleri İslam kaideleri doğrultusunda kendilerini eğitim-öğretimi, siyasi, iktisadi ve diğer hususları dikkate alarak şekillendirir ise Hizbullah toplumunu oluşturmuş olurlar.¹³¹

Havva, İslami bir toplum olan Hizbullah'ın devamını ancak İslami bir devletin kuruluşu ile mümkün görmüştür. Bu yüzden İslamcılığın siyasi kanadına önem vermiş ve desteğini doğru bir şekilde gerektiği yerlerde göstermiştir. Bu açıdan Havva'nın nazarında İslam'ın rükünlerinin uygulanabilmesi ve İslam'ın özüne dönüşün doğru bir şekilde gerçekleşmesi için İslami bir toplum ve devlet yapısının oluşması şarttır.

Bu bağlamda Havva'ya göre İslamcılık anlayışı üç kısımdan oluşmaktadır. Havva'nın İslamcılık anlayışının ilk kısmı: İslam'ın özünü bilmek ve bu doğrultuda İslam'ın özüne dönmek oluşturmaktadır. İslam'ın özünü bilen Müslüman'ın Rabbini iyi tanıyacağını ve Allah'ı hakkıyla bilip, O'na olan muhabbetinin her daim sağlam olacağını savunmuştur. Bu açıdan Müslüman, İslam anlayışını zihninde (düşüncesinde) tam olarak oluşturmuş ve oturtmuş olacaktır. Havva'nın, İslamcılık anlayışının ikinci kısmını ise Müslüman fert ve bu ferdin, İslam'ın rükünlerini iyi bir şekilde idrak edip yaşaması konusu yer almaktadır. Havva'ya göre, İslam'ın özünü iyi kavrayan bir Müslüman'ın artık İslam'ın rükünleri olan; inanç ve ibadet gibi birçok konuyu iyi bir şekilde anlamış ve bunların ışığında gerçek bir

¹³¹ Said Havva, *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*, trc. Ahmed Haşimoğlu, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1990), 14-17.

Müslüman fert olma yolunda ilerlemiş olur. Gerçek bir Müslüman birey ise artık hayatının her alanında İslam'ı inşa etmeye başlamış bir kişi olarak öne çıkar.

İslamlaşma düşüncesini zihninde oturtan Müslüman bir birey, İslamlaşmayı artık hayatına yerleştirmiş olur. Böylece Müslüman'ın hayatında İslamcı anlayışın, bireysel yönü orta çıkmaya başlar. Bu nedenle İslamcılığın, bireysel İslamcılıktaki boyutu büyük önem taşımaktadır. Çünkü Müslüman ferdin zihninde ve hayatında bireysel İslamcılık yer edinmeden İslamcılığın toplumsal ve buna bağlı olarak da devlet yönü olan siyasal kanadının oluşması zorlaşmış olacaktır. Bundan dolayı İslami anlayışta, Müslüman fert her alanda yapı taşı konumundadır.

Havva'nın, İslamcılık anlayışının üçüncü kısmını ise İslami toplum ve buna bağlı olarak devlet yapısı oluşturmaktadır. Gerçek Müslüman ferdin oluşmasının ardından gerçekleşmesi gereken diğer yapı İslami bir toplum yapısıdır. İslami toplumun inşası ise akabinde İslami devlet yapısının oluşmasını gerektirmektedir. Çünkü Müslüman ferdin ve İslami toplum yapısının korunması ancak İslam devletinin kurulması ile mümkündür. Bu açıdan Havva'nın, İslamcılık anlayışının son kısmını toplumsal İslamcılık ile siyasal İslamcılık anlayışı oluşturmaktadır. Havva, Müslümanlık bilincine ulaşan bir bireyin artık bunu bireysellikten çıkarıp, İslamlaşma hareketini topluma mal (yayması) etmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece topluma mal olmuş yani toplumun her kesiminde kendini gösteren İslamcılık anlayışının, siyasal kanadı devreye girmeye başlayarak ve İslamlaşma hareketi devlet kanadına taşınmış olacaktır. Bu açıdan Havva için İslamcılığın temelinde, Müslüman fert kadar İslamcılığın toplumsal ve siyasal kanadı da önem taşımaktadır. Bu nedenle Havva'nın İslamcılık anlayışında bireysel, toplumsal ve siyasal İslamlaşma bir bütün olarak öne çıkmış ve İslamcılık, kendi hayatında bir yaşam tarzı ve amaç edindiği bir dava olmuştur.

2.2. İslamcılığın Sosyal Tabanı: Toplum

Said Havva'nın, İslamcılık anlayışının temel unsurlardan birisi, İslam'ın kaidelerine uygun bir toplumun oluşturulmasıdır. Havva, İslamcılık anlayışını toplumda yaygınlaştırmayı ve İslamcı düşüncüyü toplumun tabanına yerleştirmeyi kendisine gaye edinmiştir. Çünkü ona göre, İslam'ın akidelerinin yerleşmesi ve devamının sağlanması için İslami bir topluma ihtiyaç vardır. İslamlaşma hareketinin ilerleyebilmesi için toplumun tabanında karşılık bulması önemlidir. Bu nedenle Havva, İslamcılığı bireysellikten çıkarıp toplumsal boyuta taşımayı hedeflemiştir.¹³²

¹³² Havva, *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*, 52-55.

Havva, yaşadığı dönem içinde bazı Müslümanların manevi alanda hastalıklara yakalandıklarını dile getirmektedir. Bu manevi hastalıklar; “İslam’ın rükünleri, kültürel, eğitim ve ahlak, organize olma, planlama ve inanç akidelerini uygulama” gibi alanlarda ortaya çıkan yozlaşmalardır. Havva, Müslüman bireyin ve toplumun doğru bir şekilde oluşabilmesi için bu hastalıklardan arındırılması gerektiğini belirtmiştir.¹³³ Ona göre, Hz. Muhammed’e gelen İslam unutulmuş ve içine özünden olmayan hurafe ve bid’atlar girmiştir. İslam’ın özünden olmayan bu unsurlar, Müslümanları inanç ve ibadetlerinden uzaklaştırmıştır. Müslümanların bulundukları bu durumdan kurtuluş yolu ise yine Hz. Muhammed’in getirdiği, İslam’ın özüne tabii olmaktan geçmektedir.¹³⁴ Bu nedenle Müslüman fert bilinci oluşturulmalı ve bu doğrultuda İslami toplum ve ardından İslam devleti kurulmalıdır. İnsanların zihinlerinde vicdanlarında ve yaşamlarında İslam’ın şuuru inşa edilmelidir.¹³⁵ Toplum ancak bu yol ile irşat edilebilir.

Toplumsal irşat edilmesi için toplumda İslamcı anlayışın yaygınlaşması ve bazı alanlarda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar: “kötü olan şeylere karşı savaşılmaması, hayırlı ve faziletli gibi faaliyetlerin yaygınlaştırılması, kamuoyu boyutunda İslami anlayışın yaygınlaştırılması ve hayatımızda ne var ise onları İslam’ın boyası ile boyamak” gibi ilkeler bu çalışmalar içinde bulunmaktadır.¹³⁶ Bu amaçlar doğrultusunda toplumun tabanında çalışmalar yürütülmeli ve bireyler bu konuda bilinçlendirilmelidir.¹³⁷ Havva, ele aldığı “Yeni Dünya Medeniyeti için İslami Prensipler” adlı eserinde bu konu üzerinden şu noktaya değinmektedir: Ona göre, Müslümanların çoğu “İslam dinini; var olan bütün sorunları çözüme kavuşturacak yegâne ve mükemmel bir sistem” olarak tasvir etmektedirler. Fakat Havva, Müslümanların bu iddialarını sadece söylem aşamasında kaldığını ve hayatlarının hiçbir aşamasına yansıtmadıklarını belirtmektedir.¹³⁸ Bundan dolayı Havva, İslamlaşma hareketinin amacına ulaşması için ilk olarak bireye değinmiş ve her Müslüman’ın sorunları iyi analiz ederek bu doğrultuda çözüm üretmeleri gerektiğini savunmuştur.

İslamlaşma hareketinin devamı için İslam akidelerinin bireysellikten çıkıp toplumsal zemine yayılması gerekmektedir. Böylece İslamcı zihniyet halk tabanında yer edinebilecek ve bir sonraki hedef olan İslam Devletinin adımları atılmış olacaktır. Havva nazarında Müslüman ferdin ve İslami toplumun korunabilmesi için İslami devletin önemi büyüktür. Fakat İslami

¹³³ Havva, *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*, 7.

¹³⁴ Havva, *İslam’ın Rükünleri*, 18-19.

¹³⁵ Havva, *İslam’ın Rükünleri*, 386-387.

¹³⁶ Havva, *Eğitim Risalesi*, 37.

¹³⁷ Havva, *Eğitim Risalesi*, 41.

¹³⁸ Said Havva, *Yeni Dünya Medeniyeti İçin İslami Prensipler*, trc. İbrahim Deniz, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 45-48.

Devletin var olabilmesi içinde İslami bir toplumun varlığı bir o kadar önem taşımaktadır. Çünkü toplumun nezdinde karşılık bulmamış bir anlayışın, iktidara taşınması zordur. Bu yüzden Havva, İslami toplum yapısının oluşturulması ile İslamcı anlayışını bir adım daha ileri taşımayı hedeflemiş ve bu doğrultuda İslam Devletinin kurulmasında önemli bir basamak inşa etmiş olacaktır.

Havva, İslami toplumun nasıl olması gerektiği yönünde birçok tekliflerde bulunmuştur. Ona göre İslami toplumun en temel ilkesi, sadece Allah'a kul olmaktan geçmektedir. Bir kişinin Allah'a kul olma yönündeki gayretini yine kişinin inancına bağlı olarak görmüştür. Kişinin, İslam doğrultusunda inancının şekillenmesi ona var olan her şeye Allah nazarında bakmayı sağlar. Yaratılan her şeyde Allah'ı görmek ve O'nun hikmetlerine şahit olmak, kişiyi yalnızca Allah'a kul olmaya yönlendirir.¹³⁹ Bu açıdan toplumun temelinde olan Müslüman bireyin, bilincinde sadece Allah'a kul olmak olmalıdır. Buna göre, İslami bir toplumun temel unsurları şu şekilde olmalıdır;

- Sadece Allah'a kul olmak,
- Toplumda var olan rabitanın temelini inanca dayandırmak,
- İnsanın, insan olma yönü ile maddeye üstün tutmak,
- İnsanın hayvan karşısındaki konumu itibarıyla hak değerleri olarak üstünlüğünün bilinmesi,
- Aile değerlerinin dokunulmazlığı,
- Allah'a verilmiş ahit ve O'nun koyduğu şartlar doğrultusunda yeryüzünde Allah'ın halifeliğini yerine getirmek
- Halifeliğin yerine getirilmesinde esas olarak Allah'ın şeriatını temel almak.¹⁴⁰

Havva, bu yedi temel unsur üzerine kurulmuş İslam toplumunun: ekonomi, sanayi ve ilmi gibi alanlarda daha iyi bir şekilde ilerleyeceğini belirtmiştir. Havva, bu sebeple İslami toplum yapısının oluşturulmasının ardından İslami Devletin kurulması için bazı adımların atılmasını öngörmüştür. Ona göre İslami toplumun, devlet boyutuna taşınması için Müslümanların kendilerini fen-i ilimlerde geliştirmeleri ve ilerlemeleri gerekmektedir. Çünkü Havva nazarında İslam, hayatın her alanını kapsayan bir bütündür. Bu açıdan Müslüman kendisini farz-ı ayn noktasında geliştirdiği kadar, farz-ı kifaye noktasında da geliştirmelidir. Tıp, sanayi, ziraat, basın, ticaret ve askeri gibi her alanda, Müslüman fertler yetişmelidir.¹⁴¹ Havva'ya göre işte o zaman İslami bir toplum tam manası ile oluşmuş olur.

¹³⁹ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 83-85.

¹⁴⁰ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 119.

¹⁴¹ Said Havva, *Farz Bilinci*, trc. Murat Padak, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 14-17.

Bir toplumda olması gereken temel esaslar kadar olmaması gereken bazı hususlarda bulunmaktadır. Toplumun içinde bulunmaması gereken esasları Havva şöyle sıralamaktadır;

- İslam toplumu değer yargıları kâfir (cahil) toplumun, değer yargılarına göre şekillenmemelidir. İslami toplumun yegâne değerler temeli, İslam'ın bizzat kendisidir. Bunun dışında değerler yargısı düşünülemez.
- Toplumun sanat anlayışı belli bir noktada olmalıdır. İslami toplumda heykel ve resim gibi putperestliğe götüren ve sanat dalı altında zikredilen bu gibi çalışmalar yasaktır.
- İslam toplumunda insanın nefsi arzularını azdıracak her türlü müzik, çalgı ve edebiyat türü sanat alanları yasaktır. Bu tarz şeyleri kişi nefsi arzulardan arındırıp Allah'a yaklaştıran şekilde kullanılmasında bir bahis yoktur. Fakat bireyi günaha sevk edecek her türlü faaliyetler yasaktır.
- İslami bir toplumun bağlılığı İslam dininedir. Bu neden ile Müslümanlar arasında kardeşliği bozacak her türlü söz ve eylemden sakınılmalıdır. İnsanların ırkları, milliyetleri üzerinden yapılan fitne eylemleri, İslam toplumunun özüne zarar veren davranışlardır. Bu açıdan toplum içinde her Müslüman ırkıyla ve milliyetiyle birdir ve İslam'a bağlı tek bir ümmettir.
- İslam toplumunda sınırsız bir hürriyet anlayışı yoktur. Müslüman iman ettiği andan itibaren Allah'ın kanunlarını kabul etmiş sayılır. Bu sebep ile bir bireyin hürriyeti (özgürlüğü) Allah'ın koymuş olduğu kanunlar sınırı içindedir. İslami toplumda bu kanunlar doğrultusunda şekillenir. Toplumun bütün kanun ve nizam kaideleri İslam'ın şeriatına göre uygulanır. Bu yüzden Müslüman bireyin ve İslami toplumun özgürlüğü Rabbine olan bağlılığıdır.
- İslami toplumda “ben dili” yoktur. İslami toplumun içindeki her birey “biz dili” ile hareket eder. Toplumun ilerlemesi ve nizamın sağlanması için bu gerekli bir kuraldır. Bunun yanında Müslüman kardeşliğinin inşa edilmesi ve sağlam temellere oturtulması için bu gerekli bir kaidedir.¹⁴²

Havva bu unsurlar üzerinden toplumu, İslami ve cahiliye toplumu şeklinde sınıflandırmaktadır. Havva'ya göre cahil toplum: içinde İslam dininin hükümlerinin uygulanmadığı, İslami ölçü, İslami değer ve düzenin olmadığı bir toplumdur.¹⁴³ Bu açıdan Havva'ya göre, modern İslam devleti gibi laik sistemle yönetilen toplumlarda bu tanımlamaya

¹⁴² Said Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, trc. Salih Uçan, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 120-131.

¹⁴³ Havva, *İslam'ın Rükünleri*, 104.

göre cahil toplum sınıfına girmektedir. Bir ülke, İslam şeriatı doğrultusunda yönetilmiyor ise buranın halkı, Müslüman dahi olsa “cahil toplum” konumundadır.

İslam toplumunda olması gereken diğer özelliklerden birisi ise ahlak ve kültürdür. Havva’nın, eserlerinde belirttiği üzere, İslam toplumunun ahlak yapılanmasının temelinde Kur’an ve Sünnet yer almaktadır. İslam âleminde, ahlaklı bir birey ve buna bağlı olarak ahlaklı toplumun nasıl olması hususu, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadislerinde açık bir şekilde geçmektedir.¹⁴⁴ Fakat Havva, Müslümanların bu kadar açıklamaya rağmen hayatlarında tam olarak İslam ahlakını oturtamadıklarını eleştirmektedir. Anlaşıldığı üzere insanlar, dinin ahlak kısmını yaşamakta hep geri kalmış görünmektedirler. Oysa İslamlaşma hareketi ahlaki alan ile birlikte, toplumun her kesiminde var olan bir anlayıştır.

Ayrıca Havva, insanların var olduğu andan itibaren ahlak kavramının onlar ile birlikte var olduğunu belirtmektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v) güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini belirterek, ahlak kavramının her zaman var olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Buna göre Havva, ahlak anlayışının insan ile bir bütün olduğunu ve ahlakın bir toplumun temel değerleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Müslüman toplumun en temel değeri ahlak anlayışıdır. Bu nedenle ahlaki değerler İslami toplum yapısı ile daha güzel bir hal alıp şekillenmektedir. İslami toplumda ahlaki anlayışın yanında buna bağlı olarak şekillenen kültürel değerlerde önem taşımaktadır. İslam toplumunun kültürel değerleri, Kur’an ve Sünnete göre şekil alır.¹⁴⁶ Kültür: bir milletin, toplumun hangi inanç ve değerlere sahip olduğunu gösteren araçtır. Bu bağlamda Müslüman bir toplumun inanç ve değerleri, İslam’ın özüne göre şekillendiği gibi kültürel anlayışı da İslam’ın kaidelerine göre şekillenmelidir.¹⁴⁷ Çünkü bir milleti tanımlayan temel unsur o milletin sahip olduğu kültür birikimidir. Bu nedenle Müslüman’ın kültür seviyesinin İslami boyutta olması önem teşkil etmektedir.

İslam toplumunun diğer temel değerlerinden birisi ise ailedir. Müslüman toplumunun yapı taşını, İslami kaideler neticesinde şekillenmiş aile yapısı oluşturmaktadır. Havva bu noktada Müslümanların yeteri kadar gayret göstermediklerini belirtmektedir.¹⁴⁸ Bununla birlikte ailenin temelini, kadın oluşturmaktadır. Bir ailenin değer yargıları, kadın üzerinde belirgin hale gelmektedir. Havva, İslami bir toplumda kadının konumuna önem vermiştir. Kadının, eğitim alması gibi kendini ilmi alanlarda geliştirmesini uygun bulmuştur. Kadının, İslami değerler içinde kalarak cahiliye toplumun değer yargılarından uzak tutulmasını

¹⁴⁴ Havva, *Ruh Terbiyemiz*, 302.

¹⁴⁵ Said Havva, *Adabı Muâşeret ve Görgü Kuralları*, trc. Murat Padak, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 11.

¹⁴⁶ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 458.

¹⁴⁷ Havva, *İslam’ın Rükünleri*, 126-127.

¹⁴⁸ Said Havva, *Müslüman Aile Hayatının Kanunları*, trc. Ensari Atlı, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 7.

öngörmüştür.¹⁴⁹ Bu açıdan kadının İslami alanda kendini geliştirmesi ve İslami değerler doğrultusunda aile yapısını oluşturması önem arz etmektedir. Çünkü kadın ile aile bir bütündür. Bir toplumda kadın kendini ne denli yetiştirir ve kaliteli bir noktaya getirir ise onun bulunduğu aile ve yetiştireceği bireylerde bir o kadar iyi konuma ulaşacaktır.

Bu değerlendirmeler neticesinde Havva, bir toplumun temelini ilk önce Müslüman ferdin oluşmasında ön görmüştür. Müslüman ferdin oluşması üzerine, İslamlaştırma hareketinin ilerlemesi için İslami toplum yapısının oluşmasını istemiştir. İslami bir toplumun, temel unsurlarını ve nasıl olması gerektiğini ele aldığı esrelerinde derinlemesine açıklamıştır. Ayrıca İslami toplum yapısı üzerinden cahil toplum yapısının nasıl olduğunu ve cahil toplumun bozuk düzenlerinden sakınmanın yollarını Müslümanlara aktarmıştır. Bu açıdan Havva'nın İslamcı anlayışında toplum boyutu önemli bir yer teşkil etmektedir. İslami Devletin kurulması için Havva nazarında toplum önemli bir basamak konumundadır. Bu nedenle İslami bir Devletin kurulması için İslami bir düşünce yapısına sahip toplumun olması zorunludur. Bundan dolayı Havva, İslamlaşma hareketinin toplumun her kesiminde yayılması için büyük gayretler sergilemiş ve bunu kendisine gaye edinmiştir.

2.3. Siyasal İslam'ın Hedefi: İslam Devleti

Said Havva'nın, İslamlaşma hareketinin tam olarak gerçekleştirilmesinin son aşamasında İslam Devletinin kurulması yönündeki hedefleri yer almaktadır. Havva, bu hedefin gerçekleşmesi ile hayalini kurduğu İslamlaşma hareketinin gerçekleşeceğine inanmaktadır. Havva yaşadığı dönemin, Müslüman halkının birbirlerine karşı kardeşlik içinde bağlı olmadıklarını ve birlik içinde sorunların üstesinden gelemedikleri için Müslümanların şuan içinde oldukları sıkıntıları çekmeye mecbur kaldıklarını belirtmektedir.¹⁵⁰ Havva'ya göre: *"İslam inancının keyfi olarak yorumlanması, İslam'ın kaidelerinin saptırılması, zındıkların ihanetleri, ibadetlerin hakkıyla yerine getirilmemesi, nizam ve düzenin bozulup can güvenliğinin kalmaması ve İslam'a ait sosyal, askeri, siyasi, ekonomik, ahlaki ve kültür değerlerin giderek kaybolması"* gibi sorunlar sebebi ile İslam Devleti'nin kurulması gerekli bir durum haline gelmiştir.¹⁵¹ Bu yüzden her Müslüman, bu yolda üzerine düşen vazifeleri yerine getirmelidir. Her birey kendi üzerine düşen vazifesini yerine getirmediği, İslam Devleti'nin kurulması müşkül bir duruma düşmektedir. Havva'ya göre, İslam Devleti kurulmadığı sürece din tam olarak kaim olmaz. Çünkü İslam Devleti'nin yegâne vazifesi

¹⁴⁹ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 46, 122.

¹⁵⁰ Havva, *Farz Bilinci*, 81.

¹⁵¹ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 189-190.

dinin ve dünya hayatının ikamesidir.¹⁵² Bu yüzden İslam âleminin tek elden yönetilmesi için üst düzey bir sisteme sahip, İslam Devleti'nin kurulması zorunludur.¹⁵³ Çünkü İslam ümmetinin gidişatı bu durumun oluşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan da Müslümanların üzerine bir İslam devleti kurmak ve buna uygun bir İslami lider (halife) seçmek farz bir durum olmuştur.¹⁵⁴ Havva'nın sahip olduğu bu düşünce Ehl-i Sünnet içinde de var olup, birçok şahsiyet tarafından genel itibari ile kabul görmüştür. Sadece Havva'ya has değil her İslamlaşma şuuru içinde olan bireylerin gayesi bu mevzu olmuştur.

Hilafetin gerekliliği ve tek lider üzerinden yürütülmesi mevzusu Ehl-i Sünnet camiası dışında diğer bazı Ehl-i Bid'at mensupları tarafından da kabul görmüştür. Bu mezhepler: Harici, Şia, Mu'tezile ve Mürcie gibi mezheplerdir. Bu bağlamda bu mezheplerin hepsi "Allah'ın ahkâmını uygulayacak ve Peygamberin (s.a.v) getirdiği şeriat doğrultusun adil bir yöneticiye, ümmetin biat etmesini vacip olduğunu" telakki etmişlerdir.¹⁵⁵ Bu nedenle Havva'nın görüşü sadece Ehl-i Sünnet ile değil Ehl-i Bid'at ile de uzlaşma içindedir.

İslam Devleti kurulmadığı sürece, fıkıh ilmi başta olmak üzere diğer İslami ilimlerinde gelişmesi zordur. İlmin devamı, gelişmesi ve uygulanması için İslami hükümet zorunludur.¹⁵⁶ Çünkü İslam şeriatının muhafazası ancak İslami bir devletin varlığı ile mümkündür. İslami Devletin altında yaşamayan Müslüman fert ve toplumun inancını koruması ve yaşaması zorlaşmaktadır.

İslam Devleti kurulduktan sonra dayanması gereken bir takım temel ilkeler vardır. Bu ilkelerin en başında Allah'ın şeriatı gelmektedir. Kurulan İslam Devleti'nin temel dayanağı, İslam dininin şeriatıdır. Buna göre kurulan İslam Devletinde şeriatin düzgün bir şekilde uygulanması için bir halifenin varlığı zorunludur. Başa gelecek halifenin İslami kaideler doğrultusunda kendisini belli bir noktaya getirmiş olması gerekmektedir. Bunun yanında halife, liderlik anlayışını Hz. Muhammed'in (s.a.v) yönetim anlayışına bakarak şekillendirmelidir.¹⁵⁷ Aynı şekilde İslamlaşma hareketinin tam manada oluşması için devletin üst kademesi kadar, alt kademesi de kendini geliştirmeli ve iyi bir konuma getirmelidir.¹⁵⁸ Havva, kurulan hükümetin; "İslam hükümlerini yerine getirmek, İslam'da sosyal düzeni sağlamak, İslam dinini yeryüzünde hiçbir fert kalmayacak şekilde insanlara tebliğ etmek,

¹⁵² Havva, *Farz Bilinci*, 16.

¹⁵³ Havva, *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*, 18.

¹⁵⁴ Said Havva, *İslam'da Yönetim Ve Yönetici*, trc. Ahmet Eminoglu, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 307.

¹⁵⁵ İbn Hazım, *el-Fasl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb, nr.31345, vr:3 150a-154b.

¹⁵⁶ Havva, *Tartışmalar*, 214.

¹⁵⁷ Said Havva, *Er Rasûl Hazreti Muhammed*, tcr. Harun Ünal, (İstanbul: Petek Yayınları, 1987), 231.

¹⁵⁸ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 194.

yaymak ve İslam dininin sağlam ilkelerini açık halde herkese ilan etmek"¹⁵⁹ gibi görevlerinin olduğunu belirtmiştir.

İslam Devleti bünyesi altında bütün Müslümanların birliğini temin etmek için bazı ortak noktalara sahip olması gerekmektedir. Bu temel noktalar olmadan İslam birliğinin ve İslam Devletinin kurulması zordur. Çünkü aynı düşünce ve değerlere sahip olmayan toplumların, birleşerek tek bir devlet kurmaları olanaksızdır. Bu açıdan İslam Devleti'nin, oluşmasında ortak değerler mutlaka bulunması gerekmektedir. İslam Devletinin kurulması için gerekli olan ortak noktalar (değerler) ise şöyledir;

- **İnanç Birliği:** Müslümanların birliğinin temeli "Lâilâhe illallâh Muhammedün Rasulüllah" cümlesine dayanmaktadır. Kelime-i tevhidi zikredip, kabul eden kişi artık Müslüman bir birey olarak İslam Devleti'nin doğal bir üyesi sayılmaktadır. Bu açıdan ortak bir şekilde İslam Devleti'nin kurulması için bireylerin Müslüman olması gerekmektedir.
- **İbadet Birliği:** Aynı inanca sahip Müslümanların aynı kibleye yönelmeleri ve ibadetlerdeki hassasiyetleri büyük önem taşımaktadır. Halkın hepsinin ibadetler konusundaki hassasiyeti, Müslüman'ın dayanıklılığını, gücünü ve kardeşler arasında dayanışmayı artırmaktadır. Bu açıdan İslam Devleti mensuplarının, ibadetler konusunda aynı düşünce yapısına sahip olması önemlidir.
- **Tutum ve Davranış Birliği:** Her Müslüman'ın hal ve hareketi, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hal ve hareketi üzerine olmalıdır. Bütün Müslümanlar bu yol üzerinde birleşir ise o zaman İslam Devleti karşısında yer alan her tavra karşı ortak bir tepki verilmiş olur.
- **Tarih Birliği:** İslam Devleti'nin altında yaşayan bireylerin tarihleri sahip oldukları ırk ya da millete göre değil İslam'ın tarihine göre şekillenmektedir. Bir Müslüman'ın tarihi geçmişi inandığı dinin tarihidir. Böylece bütün Müslümanlar ortak bir tarihe sahip olmuş olacak ve devlet içinde ayrım olmayacaktır.
- **Dil Birliği:** İslam Devleti'nin resmi dili Arapçadır. Devletin bünyesinde yaşayan bireylerin farklı dillere sahip olması doğal bir durumdur. Fakat Kur'an-ı Kerim ve İslam'ın temel kaynaklarının Arapça olması, bu dilin öğrenilmesi ile mümkün olduğu için Arapça resmi dil olma konumuna ulaşmıştır. Müslümanların birliği içinde ortak bir dil gereklidir.
- **Duygu, Düşünce ve Yol Birliği:** Müslümanların hepsinin düşünce, duygu ve yolları birdir. Bu birliğin temeli Kur'an ve Hz. Peygamberin (s.a.v) yolundan

¹⁵⁹ Havva, *Eğitim Risalesi*, 48.

geçmektedir. İslam Devleti'nin, bünyesinde yer alan her Müslüman bireyin İslami doğrultuda düşünce, duygu ve yolları birdir.

- Anayasa ve Kanun Birliği: İslam Devleti'nin kanunu ve anayasası Kur'an ve Sünnettir. Bu doğrultuda Müslümanların İslam'ın şeriatına aykırı davranması caiz değildir. İslam'a dayanan bir sistemde hukukun tek bir kaynaktan yönetilmesi birlik açısından önemlidir. Bunun yanında İslam şeriatının koyduğu hükümler, insanın doğasıyla çatışmayan, onun menfaatini gözetten bir sistemdir. İslam'ın hükümleri, her yerde ve her zaman uygulanabilir kolaylığa sahip olmuştur. Bu nedenle İslam, her şeyi ile ilahi bir sosyal sistemdir. Hiçbir tarafında herhangi bir batıla açık kapı barındırmamaktadır.¹⁶⁰
- Önder Birliği: İslam Devleti'nin yani bütün Müslümanların yegâne önderi Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) vefatından sonra Müslümanların başına halife seçmeleri gerekmiştir. Bu durum Müslümanlar için zorunlu bir durumdur. İslam Devleti'nin kurulmasının ardından tek bir halifenin yönetimine ihtiyaç vardır. Bu nedenle halifenin var olması Müslüman haklın, birliği için önem teşkil etmektedir. Halife, Müslümanların birlik ve güç sembolüdür.¹⁶¹

İslam Devleti'nin diğer önemli bir unsuru ise halife yani devleti yönetecek kişinin nasıl seçilmesi gerektiği ve sahip olması gereken özelliklerdir. Havva, Müslümanların İslam liderlerini, kendi rızaları doğrultusunda seçim yolu ile belirleyebileceklerini belirtmiştir. Kendisi, İslam Devleti'nin yönetici konumuna gelecek kişinin başa gelmek için güç kullanmasını caiz görmemiştir. Halife olacak kişiye Müslüman halkın biat etmesi mecburidir. Bu sebeple kurulacak İslam Devleti'nin başına gelecek yönetici, sadece seçim yolu ile gelebilir. Böylece Müslümanlar biat edecekleri devlet başkanına, Kur'an ve Sünnetinin hükümlerine uyması ve uygulaması şartı ile biat ederler. Havva, bu biat'e sadece Müslüman halkın katılabileceğini, bunun dışındaki Müslüman olmayan ve Müslümanlığında gevşek olanların katılamayacağını belirtmiştir.¹⁶² Havva'nın, buradaki amacının Müslüman'ın, Gayri Müslim'den farklı olduğunu belirtmek ve Müslümanların kendi içlerinde dahi aynı seviyeye sahip olmadığını göstermektir. Bu nedenle Havva, kurulacak İslam Devleti'nin içinde en ufak gevşekliğe dahi izin verilmeyeceğini belirtmektedir.

¹⁶⁰ Havva, *İslam Cezai Müeyyideler*, 12.

¹⁶¹ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 199- 207; Nüreddin Es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, tcr. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 114.

¹⁶² Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 132-134.

Havva, halife olacak kişinin sadece seçim yolu ile başa gelebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Havva'nın bu görüşü Ehl-i Sünnet çizgisinden çok Ehl-i Bid'at konumundaki Harici ve Mu'tezile'nin itikadına yaklaşmıştır.¹⁶³ Ehl-i Sünnet âlimleri Hz. Muhammed'den (s.a.v) rivayet edilen hadiste 'İmamlar Kureyş'tendir' ibaresi üzerinde ittifak etmişlerdir.¹⁶⁴ Fakat Harici ve Mu'tezile fırkaları "Kureyşlilik" ilkesini red ederek liyakat şartı ile halife olacak kişinin seçim yolu ile belirlenmesini esas almışlardır.¹⁶⁵ Bu nedenle Havva, imamda bulunması gereken "Kureyşlilik" şartını kabul etmeyerek, bu konunun tartışmaya açık olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Ehl-i Sünnet'in bu konu üzerinde ittifak etmesinin sebebi Kureyş'in sahip olduğu güç ve bazı meziyet üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Havva, halifeliğin seçilmesi hususundaki asıl illeti güç unsurunda görmüştür. Bu sebeple Kureyş dışında bu özellikleri bulunduran her millettten halife çıkabileceğini savunmuştur.¹⁶⁶ Buna binaen Havva, diğer görüşleri itibari ile Ehl-i Sünnet çizgisi içinde yer alsa da halifenin belirlenmesi hususunda Harici ve Mu'tezile'nin görüşüne yaklaşmıştır.

Bunun yanında Havva'nın, hilafet konusundaki bu görüşü onun yaşadığı dönemde hükümet ile ne için sürekli çatışmacı bir tavır izlediğini açıklamaktadır. Havva'nın halife olacak kişide aradığı 'liyakat' ve 'seçim' gibi hususlar onun başta bulunan iktidarlar ile çekişme içine girmesine sebep olmuştur. Çünkü ona göre başa gelen bu liderler 'liyakat' ve 'seçim' kaidelerine uymadığı için dolaylı olarak da bulundukları iktidarı hak etmemişlerdir. Fakat Ehl-i Sünnet âlimleri toplumun düzenin bozulması ve var olan durumdan daha elzem bir duruma düşüleceği takdirde başta bulunan halifeye isyan etmeyi uygun bulmamışlardır.¹⁶⁷ Havva'da Ehl-i Sünnetin bu görüşüne katılmakla birlikte hükümete karşı ayaklanma suçunu İslam rejimi ve bu rejimi ayakta tutan yetkililere dönük bir suç olarak görmüştür.¹⁶⁸ Havva bu görüşü itibari ile Ehl-i Sünnet çizgisi içinde yer almaktadır. Bu doğrultuda Havva, yaşadığı dönemin şartları içinde hükümete karşı bir takım menfi söylem ve eylemler içine girmiştir. Fakat bu durum Havva'nın yaşadığı dönemde psikolojik ve sosyo-kültürel etkenler doğrultusunda böyle bir tutum içine girdiğini göstermektedir.

İslam Devleti'nin, başına geçecek yöneticinin en başta Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sıdk, emanet, fetanet ve tebliğ sıfatlarının varisi konumunda olmalıdır. Kur'an ve Sünneti doğru bir şekilde öğrenip ve öğretme hususunda, Peygamber Efendimize uymalıdır.¹⁶⁹ Bunun

¹⁶³ Mehmet Kubat, "Hâricilerin İmamet Görüşleri Bağlamında Yapılan Bazı Çağdaş Yorumların Tutarsızlığı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 27/6 (2013): 323, 325.

¹⁶⁴ Es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 115.

¹⁶⁵ Kubat, "Hâricilerin İmamet Görüşleri Bağlamında Yapılan Bazı Çağdaş Yorumların Tutarsızlığı", 332.

¹⁶⁶ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 267-270.

¹⁶⁷ İmam Azam, *el-Fıkhü'l-Ekber*, tcr. Hamza Yaman, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 73-77.

¹⁶⁸ Havva, *İslam Cezâi Müeyyideler*, 93-94.

¹⁶⁹ Havva, *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*, 15; Havva, *Er Rasûl Hazreti Muhammed*, 155.

yanında Havva, baştaki yöneticinin; “davranış şekli olarak ne yumuşak ne de şiddetli bir davranıştan ziyade ikisinin ortası bir tavır takınmasını, halka hizmet ederek kendisini sevdirmesini, halkın malına, mülküne göz dikmeyerek, onlara karşı her daim iffetli olmasını, devlet makamında ve her alanda liyakate dikkat etmesini, devletin kademesinde yer alacak üst ve alt kademelerin takibini iyi yapması ve bunları yerine getirirken İslam hukukunun kaidelerine dikkat etmesi gerektiğini” belirtmiştir.¹⁷⁰ Bu nedenle Havva, halifeyi devletin omurga kemiği konumunda görmüştür.

Devletin diğer omurga taşı ise ordudur. Bir devletin kurulması ve kurulduktan sonra korunması için iyi bir orduya sahip olması gerekmektedir. Bunun yanında cihad için İslam Devleti’nin, güçlü bir donanmaya sahip olması önem arz etmektedir. Bu sebep ile bir ordunun insan gücü başta olmak üzere buna bağlı olarak; silah, savaşta gerekli araç gereçler, özel eğitim ile askeri güç kullanabilme ve İslam’ın düşmanlarını iyi tanıyıp bu doğrultuda onlara karşı koyabilme” gibi konularda kendisini iyi bir noktaya getirmiş olması gerekmektedir.¹⁷¹ Her yönü ile gelişmiş bir ordu yapılanması ancak İslam Devleti’nin gelişmesine ve korunmasına katkı sağlayabilir.

Havva, İslam Devleti’nin diğer temel unsuru olarak ekonomi anlayışını zikretmektedir. Her şeyde olduğu gibi ekonomi alanında da kaideler, İslam’ın şeriatına göre şekil almaktadır. Bunun yanında İslam Devleti’nin, ekonomi yapısının iyi bir şekilde oluşturulması önem arz etmektedir. Buna göre, İslam Devleti’nin ekonomi yapısı kendi kendini idare edebilecek güce sahip olmalıdır. Toplumda yaşayan halkın bütün ihtiyaçlarını karşılayabilmeli ve devleti maddi yönden kalkındırmalıdır. Basın, ulaşım ve kamu hizmetlerinin gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. İslam Devleti’nin her yönden dışa bağımlı olmasını engellemeli ve her kesim için adil bir düzen oluşturmalıdır. Havva, bu doğrultuda İslam Devleti’nin gelir kaynakları olarak; “haraç, öşür, cizye, fey, Müslüman devletin kamu hakları, kamuya ait yer üstü ve yer altı gelirleri, mali cezalardan gelen gelirler ve varisi olmayan miras ile sahibi olmayan mallar” şeklinde devletin gelirlerini sıralamıştır.¹⁷²

Havva nazarında İslam Devleti’nin önemi büyüktür. Havva’nın İslam anlayışında Müslüman ferdin oluşması ve buna bağlı olarak da toplumun şekillenmesi sonucu, İslam Devleti’nin varlığı zorunlu hale gelmiştir. Ona göre bu alanların korunması ve tam bir İslamlaşma hareketinin oluşması için İslam Devleti’nin kurulması vaciptir. Bu yüzden ele aldığı eserlerinde devletin neden kurulması gerektiğine ve kurulacak bu devletin sahip olması

¹⁷⁰ Havva, *İslam’da Yönetim Ve Yönetici*, 187-191.

¹⁷¹ Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 488.

¹⁷² Havva, *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*, 395, 439.

gereken özelliklere değinmiştir. Bu hedefler doğrultusunda İslam'ın hâkim olduğu yeni bir dünya anlayışının planlarını yaparak bu yolda çalışmalar yürütmüştür.

2.4. İslamcılığın Kültürel Boyutu: İslami Eğitim

Havva'nın nazarında, İslami bir devlet oluştuktan sonra bu devletin yerine getirmesi gereken önemli faaliyetlerden birisi eğitimidir. Havva'nın yaşadığı dönemde; “İslami eğitim anlayışının yok edilmesi, farz-ı ayn ile farz-ı kifaye kavramlarının yitirilmesi ve İslami eğitim ve öğretim doğrultusunda yetişen kişilerin kalmaması” gibi sebepler üzerine, İslami eğitimin önemi ve gerekliliği tekrardan gündeme gelmiştir.¹⁷³ Havva'nın düşünce yapısına bakıldığında eğitimin gerekliliği daha belirgin hale gelmektedir. Zira İslamlaşma hareketinin temelinde İslami eğitim vardır. Müslüman ferdin eğitilmesi ve toplumun bilgilendirilmesi için İslami eğitim şarttır. Eğitimin olmadığı bir toplumda insan yetiştirmek ve bunun üzerine toplumlar, devletler kurmak zordur. Bu nedenle Havva'nın, İslamcı anlayışının temeli aslında İslami eğitimden geçmektedir. Çünkü İslami eğitim hakkı ile yerine getirilmediği sürece ne Müslüman fert ne toplum ne de devlet oluşabilir. Böylece İslamlaşma hareketi tam manası ile gerçekleşmemiş olur.

Havva, eğitim anlayışının iyi bir şekilde uygulanabilmesi için en başta kaliteli bir eğitimci anlayışının olması ve buna bağlı olarak da iyi bir program ve ortamın olmasını şart görmüştür.¹⁷⁴ Bu üç unsurun tam bir bütünlük içinde gerçekleşmesi sonucu istenilen hedefler doğrultusunda doğru adımlar ile ilerlenmiş olunacaktır.

Havva'nın tasavvur ettiği İslami eğitimin temeli, diğer alanlarda olduğu gibi Kur'an ve Sünnettir. İslami eğitimin temeli bu ilimler ile başlar.¹⁷⁵ Müslümanlara ilim öğrenmek ve bu doğrultuda eğitim almak farzdır. İslam, insana düşünmeyi ve araştırmayı emretmiştir. Bu doğrultuda Müslüman bilimsel alanda çalışmalarda bulunması, kendisini ilim alanında ilerletmesi önemlidir. Kişi ilim öğrenme yolunda araştırma yapmaktan geri durmamalıdır. Fakat bu araştırma şekli bireylerin, her önüne gelen bilgiyi kabul edeceği anlamına gelmemelidir. Havva, Allah'ın bildirdiği bilgi (ilim) dışındaki diğer fen-i ilimleri gerçek ilim olarak görmemiştir. Onun nazarında ilmin ve bu doğrultuda eğitimin temelinde Allah vardır. Allah'ın bildirdiği ilim yegâne doğru ilimdir.¹⁷⁶

Havva, İslami eğitim anlayışını, farz-ı ayn ile farz-ı kifaye üzerinden temellendirerek tasnif etmiştir. Ele aldığı *Farz Bilinci* adlı eserinde; farz-ı aynı, “kişinin, dinini yaşayacak

¹⁷³ Said Havva, *Allah Erinin Ahlak Ve Kültürü*, tcr. Harun Ünal, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 24.

¹⁷⁴ Havva, *Eğitim Risalesi*, 61.

¹⁷⁵ Havva, *Eğitim Risalesi*, 110.

¹⁷⁶ Havva, *Allah'a İnanmak*, 20, 56, 57,64.

kadar kendisine lazım gerektiği ilim öğrenmesidir.” şeklinde tanımlamaktadır. Farz-ı kifaye’yi ise: “kişinin kendisi dışında başkalarına fayda sağlaması için öğrendiği ilimdir.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁷⁷ Havva, bir Müslüman’ın alması gereken ilk eğitiminin, farz-ı ayn noktasındaki eğitim olduğunu dile getirmiştir. Kişinin inandığı inancı tanıması ve hayatına uygulayacak kadar hâkim olması üzerine zorunludur. Bu görevi (vecibeyi) her Müslüman yerine getirmek zorundadır. Buna bağlı olarak kişi, kendisini farz-ı kifaye noktasında da geliştirmelidir. Dünyevi ilimler açısından Müslüman bireylerin öğrenmesi gereken ilimler bu sınıfa girmektedir. Bu ilimler; Hâkimlik, doktorluk, mühendislik, sanatkârlık gibi dünyalık işlerin yürütüldüğü meslek gruplarıdır. Müslüman bir birey, düşünce yapısında farz-ı ayn bilgisini sağlam bir temele oturduktan sonra, kendisini farz-ı kifaye noktasında mutlaka geliştirmelidir.¹⁷⁸

Kurulan İslam Devleti’nin, ikamesi için farz-ı kifaye büyük önem taşımaktadır. Buna göre, Havva İslami Devletin ilerlemesi ve devamlılığı için farz-ı kifaye yönündeki eğitimlere önem vermiştir. Devletin her kademesinde: Müslüman mühendis, doktor, sanatkâr, komutanlar, tüccarlar ve matematikçiler gibi daha nice alanlarda İslami şahsiyetlerin yer alması gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁹

Bundan dolayı Havva’nın, Müslümanların geri kalmış bir durumda olmalarının sebebi olarak gösterdiği şeylerin asıl temelinde farz-ı kifaye yatmaktadır. Müslümanların hayatından farz-ı kifayenin yükümlülüğü yok olmaya başlaması üzerine İslam âlemi için gerileme devri başlamıştır. Bu nedenle Havva, farz-ı kifaye kavramının üzerinde hususi olarak durmaktadır. Ona göre İslam âleminin kalkınmasının yolu bu ilim alanının hayata tekrar icra edilmesinden geçmektedir. İşte o zaman Havva’nın dediği gibi gerçek bir İslamlaşma hareketi başlamış olacaktır.

2.5. Said Havva’ya Göre Mezhep Algısı

Havva, mezheplerin oluşumunu İslam dininin, geniş coğrafyalara yayılması ve genişlemesi sebebi ile zorunlu bir durum olarak görmüştür. Ona göre genişleyen İslam toprakları ister istemez kendi bünyesi altında farklı kültürler barındırmaya başlamıştır. Farklı coğrafyalardaki bu insanların düşünce yapısı ve kültürü ile İslam’ın buluşması sonucu mezhepler ortaya çıkmıştır.¹⁸⁰ Çünkü İslam geldiği ilk andan itibaren genişlemiş ve kendisine farklı kültürlerde yer edinmiştir. Her coğrafya kendi içinde farklı sorunlar ortaya çıkarmış ve

¹⁷⁷ Havva, *Farz Bilinci*, 60.

¹⁷⁸ Havva, *Farz Bilinci*, 22-49.

¹⁷⁹ Havva, *Farz Bilinci*, 22-49.

¹⁸⁰ Havva, *Tartışmalar*, 379.

buna bağılı olarak da içtihat anlayışı oluşmuştur. Buna göre Havva, mezhep oluşumlarının temelinde içtihat anlayışlarının etkisini görmektedir. O, mezheplerin oluşumunda coğrafi faktörün etkili olduğunu kabul eder. Bu bağlamda ona göre içtihat kapısı hiç kapanmamıştır. Havva bu sözünü, “*Hasan el-Benna’nın içtihat mertebesinde olan bir imam*” olduğunu dile getirerek temellendirmektedir.¹⁸¹ Havva için içtihat kapısının açık olması gerekli bir durumdur. Ona göre çağın var olan sorunlarına ancak içtihat yolu ile çözümler getirilebilir. İctihadın olduğu bir ortamda da mezheplerin oluşması doğal bir sonuçtur.

İctihat konusunun ortaya çıkması Ehl-i Sünnet âlimleri nazarında önem arz etmektedir. Ehl-i Sünnet, hakkında kesin hüküm bulunmayan naslar üzerinden usul-ü şer’iyye dairesi içinde kalarak içtihat etmeyi caiz görmüşlerdir. Aynı şekilde Sünni âlimler içtihat kapısının her çağda açık olup, kapanmadığını belirtmişlerdir.¹⁸² Buna binaen Havva’nın içtihat meselesi üzerinden takındığı tavır Sünni çizgi doğrultusunda şekillenmiştir.

Havva, ilk mezhepsel oluşumların akaid alanında oluştuğunu dile getirmektedir. Ona göre ilk ortaya çıkan oluşum Hariciliktir. Onu Kaderiyye ve ardından da Şiilik takip etmiştir. Bu mezheplerin oluşmasındaki temel sebep ise İslam’a giren insanların dini kabul etmede samimi olmamalarıdır. Dini kabul etmiş fakat bunu tam manası ile benimsemeyen bu zihniyetler, İslam’ın içinde sapık oluşumların oluşmasına sebep olmuşlardır.¹⁸³ İslam âlemi içinde sapık fikirlerin cereyan etmesi sonucu akaid ilmi zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Havva’nın bu görüşleri Sünni âlimlerin tasnifiyle aynıdır. Müslümanların içinde ortaya çıkan ilk fitne hareketleri ve akaid ilminin gerekliliğini oraya koyan sebeplerini Ehli- Sünnet çerçevesinde açıklamıştır.¹⁸⁴ Bu bağlamda Havva nazarında akaid ilmi, İslam’ın akidelerinin açıklanması için önem arz etmektedir. İslam’ın içindeki bu oluşumların yanlış ve doğru tarafları ile ele alınması ancak bu ilmin varlığı ile mümkündür.¹⁸⁵

Havva ortaya çıkan bu oluşumların çıkış noktalarını şöyle sıralamaktadır:

1. İman üzerine çıkan muhalefet konularında kimin imanının sahih, kimin sahih olmadığı: Bu mevzu üzerindeki tartışmalar amelin imandan bir cüz olup olmadığı yönündeki ihtilaflar doğrultusunda çıkmıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri bu konu üzerinde ittifak ederek amelin imandan ayrı olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸⁶ Bu doğrultuda Havva, Ehl-i Sünnet’in

¹⁸¹ Havva, *Tartışmalar*, 101.

¹⁸² Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 37-38.

¹⁸³ Havva, *Tartışmalar*, 108.

¹⁸⁴ Ebu’l-Kâsım El-Hâkim Es-Semerkindî, *Es-Sevâdü’l A’zam*, tcr. Talha Alp, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2007), 14-15.

¹⁸⁵ Havva, *Tartışmalar*, 142.

¹⁸⁶ Azam, *el-Fıkhu’l-Ekber*, 37; Es-Semerkindî, *Es-Sevâdü’l A’zam*, 26.

görüşünü tasdikleyerek imanın kesin olmasını ve hiçbir tereddüd barındırmaması gerektiğini savunmuştur.¹⁸⁷

2. Allah'ın sıfatları ve isimlendirilmesi: Allah'ın isim ve sıfatları konusu Ehl-i Sünnet ve Bid'at tarafından tartışılmış ve her iki kesimde kendi içtihadı doğrultusunda görüşünü beyan etmiştir. Sünni âlimler Allah'ın isim ve sıfatlarında ittifak ederek bu hususları kabul etmişlerdir. Fakat “tekvin” sıfatının konumlandırılması konusunda Maturidi ile Eş'ari arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Maturidi tekvin sıfatını ayrı bir başlık içinde zikrederken, Eş'ari tekvin sıfatını kudret sıfatının içinde ele almaktadır.¹⁸⁸ Bu bağlamda Havva ise Allah'ın isimleri ve sıfatları hususunda Ehl-i Sünnet âlimlerinden Eş'ari'nin görüşüne yakın bir söylem sergilemiştir. Havva, Allah'ın isim ve sıfatlarını kabul etmektedir.¹⁸⁹ Bunun yanında sıfatlar konusunu ele alırken tekvin sıfatını ayrı bir başlık içinde değil de kudret sıfatının altında zikrederek açıkladığı görülmektedir.¹⁹⁰

3. Hilafet ve İslam liderinin seçimi: Havva'nın bu konu üzerindeki görüşünü önceden belirtmiştik. Havva, Müslümanların başında bir halifenin bulunmasının zorunlu olduğunu savunmakta ve bu görüşü ile Ehl-i Sünnet çizgisinde yer almaktadır. Fakat halifenin seçimle başa gelmesi ve ‘Kureyşlilik’ gibi hususlar üzerindeki görüş farklılığından ötürü daha çok Harici ve Mu'tezile'ye yakın bir tavır benimsemiştir.

4. Sahabelerin aralarında meydana gelen ihtilaflar karşısında nasıl bir tavır sergilenmesi: Ehl-i Sünnetin bu konu üzerindeki tavırları net olmuştur. Sahabeye karşı menfi söylem ve her türlü eylemden sakınılması gerektiği âlimler arasında ittifak olarak kabul görmüştür.¹⁹¹ Havva'nın bu konu üzerindeki görüşü Ehl-i Sünnet hizası doğrultusunda şekillenmiştir.¹⁹²

5. Naslar'ın zahiri, batini ve te'vili konusunda: Ehl-i Sünnet âlimleri bu konu üzerinde te'vil yapılması uygun olan naslar üzerinden usul-ü şer'iyye dairesi içinde olması şartıyla izin vermişlerdir. Selefiyye çizgisi nasları te'vil etmekten kaçınmıştır. Fakat diğer Eş'ari ve Maturidi imamlar tarafından naslarda batini boyutuna kaymadan te'vil caiz görülmüştür.¹⁹³ Havva, nasların zahiri ve batini konusundaki görüşünü içtihat kavramı üzerinden

¹⁸⁷ Havva, *Şehadet*, 21; Havva, *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü*, 107; Said Havva, *İslam'da Nefis Tezkiyesi*. trc. Bekir Ali Bilgiç, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 312.

¹⁸⁸ Azam, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 23; Es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 81-86.

¹⁸⁹ Havva, *Şehadet*, 142-143.

¹⁹⁰ Havva, *Allah'a İnanmak*, 176-177.

¹⁹¹ Es-Semerkandî, *Es-Sevâdü'l A'zam*, 193-195.

¹⁹² Havva, *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü*, 109-111.

¹⁹³ Dilaver Selvi, “ ‘Her Ayetin Bir Zahiri Bir Bâtını Vardır’ Hadisindeki Zahir Ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/2 (2011): 8-9; Salih Aydın, *İslâm Düşüncesi I (İslâm Düşüncesinin Yapısı Ve Selefilik)*, (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016), 61.

temellendirerek açıklamıştır. Bu nedenle Havva, içtihadı kabul etmesinden mütevellî naslar üzerinden yapılan te'vili de kabul etmektedir.¹⁹⁴ Bunun yanında Havva, naslar üzerinden yapılan bâtnî manayı kabul etmemekte ve bu görüşün İslam'ın dışında yer aldığını telakki etmektedir.¹⁹⁵ Netice itibariyle Havva bu görüşü üzerinden Ehl-i Sünnet âlimlerinden Maturidi ile Eş'ari'ye dayanmaktadır.

6. Kader ve kaza gibi konularda: Kader ve kaza konusu Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından iman edilmesi zaruri bir kaidedir.¹⁹⁶ Havva'nın kader ve kaza üzerindeki görüşü Ehl-i Sünnet'e göre şekil almıştır. Ona göre kader ve kaza konuları imanın bir parçasıdır. Bu iki konu üzerinden zayıf verilmemelidir.¹⁹⁷ Havva, Müslümanların bu meseleler üzerinden ihtilafa düşüp ayrıldıklarını belirtmektedir.¹⁹⁸

Havva, İslam'ın özüne dönüşü ilkesini savunurken, yüzyıllar içinde şekillenmiş birikimi İslam'ın özüne uygun içtihat eden müctehid imamların görüşlerini yok saymamıştır. Çünkü ona göre bu imamlar zaten İslam'ın özü doğrultusunda ilerleyen ve Kur'an ile Sünnetin doğrultusunda içtihat eden âlimlerdir. Bu sebep ile İslam'ın özüne dönüş gayesi üzerinden müctehit imamlarının yok sayılmasının yanlış bir tutum olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁹ Bulunduğu çağda hiçbir şahsın müctehid imamlar gibi ilme sahip olmayacağını ve onların İslam'ı getirdikleri bu noktaya hiç kimsenin getiremeyeceğini dile getirmiştir. Bu nedenle Havva, öze dönüşün en iyi yolunu, Kur'an ve Sünneti en iyi şekilde bilen ve uygulamaya çalışanlara tabi olmakta görmüştür. Bu bağlamda Havva, reformist akımlardan ve mezhebi aidiyetleri yok sayan İslamcı fikirlerden uzaktır.

Havva'ya göre müctehit imamlar, Kur'an ve Sünnet ışığında yol olarak Ehl-i Sünnet uleması tarafından kabul görmüş bir noktadır. Müslümanların müctehit imamlar etrafında toplanması İslam âleminin birlik anlayışı için önem taşımaktadır. Havva, müctehit imamlar içinde; 'Ebu Hanife, İmam Şafi, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel' olan dört hak mezhebin isimlerini zikretmektedir. Bu nedenle bu dört mezhep, Müslümanların içinde sapık düşüncelere karşı birlik düşüncesini oluşturarak İslam ümmetini bir araya getirmektedir.

Havva, Ehl-i Sünnet'in içinde yer alan Selef ve Mu'tezile için birtakım tasavvurlarda bulunmuştur. Selef tabanının var olması sayesinde hadis ilminin yenilenmiş ve korunmuş olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Selefi tutum sayesinde cihad hareketi ortaya çıkmış ve Müslümanlar tekrardan Kur'an ve Sünnet ile aralarındaki bağı kuvvetlendirmişlerdir. Fakat

¹⁹⁴ Havva, *Tartışmalar*, 152-153.

¹⁹⁵ Havva, *Şehadet*, 140-141.

¹⁹⁶ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 293-294.

¹⁹⁷ Havva, *Şehadet*, 24-25.

¹⁹⁸ Havva, *Tartışmalar*, 210.

¹⁹⁹ Havva, *Allah Erinin Ahlak Ve Kültürü*, 190-192.

Havva, Selefi düşüncenin faydalı yönleri kadar Müslümanlara fayda getirmeyen yönlerinden de bahsetmiştir. Havva, Selefi düşüncüyü; “sadece selef âlimlerin fetvalarını kabul etmeleri ve te’vil gibi yorum gerektiren durumlardan sakınarak, başka âlimlerin doğru dahi olsa te’vil içeren fetvalarını kabul etmedikleri” konuları üzerinden eleştirmiştir. Bu konuya ele aldığı *Tartışmalar* adlı eserinde, birtakım örnek mevzular üzerinden daha anlaşılır bir şekilde ele alarak açıklamıştır.²⁰⁰

Havva, Mu'tezile mezhebini: “zati ilahiyi her alanda savunmak için ortaya çıkan bir fırka” olarak tanımlamaktadır. Ona göre, Mu'tezile mezhebinin başlarda İslam'ın kaidelerini korumak ve var olan bazı akaid konularını deliller eşliğinde temellendirmek amacı ile ortaya çıkmıştır. Fakat Mu'tezile zamanla aşırıya gitmiş ve asıl amacından sapmıştır. Elindeki ilmi silahlarını İslam düşmanlarından çok İslam ümmetine yönlendirmeye başlamıştır. Havva bunun sonucu olarak Mu'tezil'nin giderek bölünüp, küçülmeye başladığını dile getirmiştir. Mu'tezile başta olmak üzere çıkış noktasını kaybeden bu oluşumlar, Kur'an ve Sünnet'e aykırı hareket ederek İslam'ın asıl akidelerine aykırı düşmüşlerdir. Havva bu sapık oluşumların arkalarından binlerce kişiyi sürükleyerek, onlarında hak çizgiden çıkmalarına sebep olduklarını belirtmektedir.²⁰¹ Havva'nın diğer sapık fırkaların başı olarak gördüğü Şia ile ilgili de birçok açıklamaları bulunmaktadır. Fakat bu konuya ayrı başlık altında değineceğiz.

Buraya kadar ki ele aldığımız konular değerlendirildiğinde Havva'nın görüşleri genel itibari ile Ehl-i Sünnet çizgisi içinde şekillenmiştir. Hilafet konusu dışında Harici ve Mu'tezile ile yakınlık gösteren itikadı bir görüşü bulunmamaktadır. Bunun yanında Havva hakkında bazı kesimler tarafından Vehhabilik düşüncesine mensup iddiaları var olmaktadır. Bu söylemler Havva'nın sahip olduğu İslamcı düşünce yapısından kaynaklanmaktadır. Havva'nın, İslam'ın özüne dönme ve hurafelere karşı başlattığı mücadelelerden ötürü, kendisi Vehhabilik bünyesinde görülmüştür. Fakat önceki konularda belirttiğimiz gibi Havva, “selefi bir tasavvuf” anlayışa sahip bir mezhep tanımlamasında bulunmaktadır.²⁰² Bu bağlamda Havva'nın sahip olduğu akide düşüncesi ve tasavvuf'a verdiği önemden ötürü, Vehhabilik düşüncesinden ayrılmakta ve Ehl-i Sünnet'in içinde yer almaktadır.

2.5.1. Said Havva'nın Şiilik Eleştirisi

Havva, Şia'yı ortaya çıkmış oluşumlar içinde sapık bir fırka olarak konumlandırmaktadır. Ona göre Şia, Ehl-i Beyt sevgisi ve saygısı adı altında İslam'ın akideleri ile savaşıyor bir sapık

²⁰⁰ Havva, *Tartışmalar*, 208-209.

²⁰¹ Said Havva, Nevzat Özcan, *Cuma Risalesi ve Üç Mühim Mesele*, tcr. A. Kadir Kabakçı, (İstanbul: Ümmet Yayınları, 1984), 6-7.

²⁰² Havva, *Tartışmalar*, 30.

fırkadır. Havva, Şiiliğin İslam’a verdiği en büyük zararı, Ehl-i Bid’at inanca sahip şahısların bozuk fikirleriyle İslam’a zarar vermelerine vesile olmasında görmüştür.²⁰³ Havva aynı şekilde Şia fırkasının, sapık fırka olarak adlandırılmasındaki sebepleri şu şekilde sıralamaktadır:

- İmamlar konusunda aşırıya giderek, onları tıpkı Peygamberler gibi masum kabul etmeleri
- Kendi ellerinde bulunan Kur’an’ın Fatıma Mushaf’ı olduğunu iddia ederek, diğer Müslümanların elinde bulunan Kur’an’ların tahrif edildiğini söylemeleri
- Sünnet ve hadis konularında Ehl-i Beyt kanalı dışında gelen hiçbir rivayeti kabul etmemeleri
- Peygamber Efendimizin (s.a.v) değerini azaltmak için çaba göstermeleri
- Hulefe-i Raşidinin ilk üç halifesi başta olmak üzere, Ehl-i Beyt dışındaki sahabelere karşı takındıkları tavırlar
- İcma’ya karşı olmaları
- Hz. Fatıma hakkında aşırıya varacak söylem ve tavır içine girmeleridir.”²⁰⁴

Havva, bu mevzular üzerinden Şia fırkasının neden İslam dışı bir sapık oluşum olduğunu açıklamıştır.

Havva’nın, Şiilerin lideri Humeyni’ye karşı takındığı tavır, Şia’ya takındığı tavırdan farklı değildir. Havva, ilk başlarda Humeyni için daha ılımlı görüşlere sahipken, daha sonraları onu hedef tahtasına oturtarak eleştirmiştir. 1980’li yıllarda Hama’nın içinde yaşadığı karışıklıklardan ötürü, İran’a giderek Humeyni’den yardım istemiştir. Humeyni, Havva’ya bu konu üzerindeki görüşlerini dile getirmiş ve Hafız Esed ile bu konu hakkında görüşeceğini söylemiştir. Fakat tarih Humeyni’nin safını, Hama olaylarında Esed’in yanında konumlandırmıştır. Havva, Humeyni’nin kendisine verdiği sözü tutmaması üzerine Humeyni düşünceye karşı ters tavır takınmaya başlamıştır.²⁰⁵ Ele aldığı ‘Humeynicilik’ adlı eserinde, Humeyni’nin ne denli sapık görüşlere sahip bir şahsiyet olduğu üzerinde durmuştur.

Havva, Humeyni’nin zatından; *“başa geldiği zaman Ümmetin insanların, Ehl-i Beyt konusundaki sevgi ve saygı ölçülerini, olması gereken noktaya getireceğini ve Şiiliği gerçek olmayan akidelerden kurtaracağını”* beklediğini söylemektedir. Fakat Humeyni Havva’nın kendisinden beklediğinin tersi olarak yine aynı sapık akideler üzerinden hareketini yürütmeye

²⁰³ Havva *Şiilik Ve Humeynicilik*, 93-108.

²⁰⁴ Havva *Şiilik Ve Humeynicilik*, 108-146.

²⁰⁵ Havva, *Hatıralarım, Tecrübelerim, Tanıklığım*, 198.

devam etmiştir. Humeyni, Havva'nın nazarında bid'atçı, cahil yorumcu, gulat, sahtekar olarak tasvir edilmektedir.²⁰⁶

Havva, Humeyni'nin İslam âlemi için planladığı sapık düşüncelerini şöyle sıralamaktadır;

- Müslümanları her yönden hâkimiyeti altına alarak İslam'ın gerçek akidelerini, unutturarak insanları Şiileştirmek
- Kendi menfaati doğrultusunda hareket edip, İslam âleminin düşmanları ile ittifak kurması
- İslam ümmetinin mal varlıklarını gasp edilip, gelişmelerinin önüne engel koyarak kalkınmaların engellenmesi
- Müslümanların özlerine dönüp, İslamlaşma yolunda tam bir birlik halinde hareket edeceği zaman sapık fikirleri ve oyunları ile bu yolun önüne engeller koyması
- Takiyye anlayışı ile Müslümanların arasına fitne salmasıdır.²⁰⁷

Havva yukarıdaki sebepleri madde şeklinde sıralayarak, Humeyni'nin oyunlarının ne denli yıkıcı ve tehlikeli olduğunu ve Humeyni'nin oyunlarının bir an önce İslam âlemi tarafından idrak edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Aslı itibarı ile bakıldığında Havva, Humeyni'ye olan tavrını, Hama olaylarından sonra net bir şekilde göstermeye başlamıştır. Havva, Humeyni'nin başlarda Şii düşüncüyü içinde bulunduğu sapık düşüncelerden arındırarak bir önder olarak gördüğü açıktır. Fakat Humeyni, her siyasi lider gibi bazı kesimler tarafından benimsenmek için belli siyasi tavırların arkasına sığınıp niyetini sakladığı, Havva tarafından aktarılmaktadır. Humeyni'nin niyeti, zamanla ortaya çıkmış ve asıl amaç doğrultusunda ilerlemeye başlamıştır.

Bunun yanında Havva kaleme aldığı eserlerinde Şiiliği sapık hurafelerden arındırarak, Ehl-i Sünnet akidelerine uygun bir oluşum olmasını temenni ettiğini belirtmektedir. Fakat bir noktadan itibaren Şiiliğe karşı keskin bir çizgi çekerek sert söylemler içine girmiştir. Havva'nın bu sert söylemlerinin başlangıcı ise Humeyni ile arasında geçen gerginliğe dayanmaktadır. Havva, bir yandan Şia'nın düzelmesini ümit ederken diğer taraftan da aslında Şia ile Ehl-i Sünnet arasına keskin çizgiler çekmiştir. Bu keskin çizgiler, Şia'yı Ehl-i Sünnet'in karşısında sapık fırka konumuna koymuştur. Bu nedenle Havva'nın, bu konuyu ele alış şekli her iki tarafında saflarının belirlendiği bir tasnif şekli olmuştur.

²⁰⁶ Said Havva, *Humeynicilik*, trc. Ahmet Aytepe, (İstanbul: Kökler Yayınları, 2016), 13-17.

²⁰⁷ Havva, *Humeynicilik*, 41-47.

SONUÇ

Said Havva, XX. yüzyılın Ortadoğu fikir yapısı içinde İslamcılık düşünce yapısı ile öne çıkan bir mütefekkindir. İslam'ı anlamak, yaşamak ve tebliğ etmek için çalışmış ve hayatın her aşamasına hâkim kılmaya gayret etmiştir. Havva'nın İslamcı anlayışı mensubu olduğu İhvan-ı Müslimin ile öne çıkmış ve bu teşkilat içinde şekillenmiştir. Kaleme aldığı eserler teşkilat içinde ve bulunduğu coğrafyada geniş kitlelere yayılmış ve el kitapları şeklinde elden ele dolaşmıştır. Havva'nın, İslamcı düşünce yapısının oluşmasında bulunduğu çevre ve öne çıkan bazı şahsiyetlerin fikirleri etkili olmuştur. Bu şahsiyetlerden birisi Hasan el-Benna, Havva'nın İslamcı düşünce yapısında derin izler bırakmıştır.

Havva, kaleme aldığı eserler üzerinden Emperyalizmin Müslümanlar üzerindeki etkisine, İslam âleminde yaşanan kültürel yozlaşmaya ve ümmetin gerilemesi gibi hususlara değinirken bir yandan da bunlara çözüm yolu olarak İslam'ın bizatihi kendisini görmüştür. Müslümanların bu yolda yeniden diriliş çabalarını kendi iç benliklerini keşif etmekte ve bulundukları “*Çağın Gerisinde Kalmamak*” adı altında yapılması gereken aktiviteleri ve yöntemleri sıralamaktadır. Bu nedenle yaşadığı çağda davasına ışık tutan yöntemleri ile kimi zaman destek bulmuş kimi zamanda dışlayıcı söylemlere mazur kalmıştır.

Eserlerinde İslamcı düşünceyi; bireysel, toplumsal ve siyasal alan gibi her alanda olması gereken bir akide olarak görmüştür. İslamcılık anlayışının oluşmasının temelinde Müslüman ferdi görmüş ve her bireyin tam bir İslamlaşma için çaba göstermesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Havva, amaçları doğrultusunda ilerleyerek İslam Devletinin kurulması yönünde kendisine basamaklar oluşturmuştur. Bu nedenle Havva İslami Devletin temelini, Müslüman fert ve İslami bir toplum olarak ikiye ayırmış ve bu iki unsurun doğru bir şekilde oluşması sonucu İslam Devletinin kurulacağını belirtmiştir.

Havva'nın ele aldığı birey, toplum, devlet ve eğitim gibi birçok düşünce yapısı Ehl-i Sünnet çerçevesi içinde şekillenmiştir. Bu ve benzeri konuların tanımlamasını yaparken Sünni çizgiye dikkat etmiştir. Hilafet konusunda Harici ve Mu'tezile'ye yaklaşmış fakat diğer hususlarda kendi fikir dünyasını Ehl-i Sünnet çatısı altında konumlandırmıştır. Kendisi hakkında ‘Vehhabilik’ konumlandırması yapılmıştır. Fakat Havva ‘selefçi bir tasavvuf’ mezhep anlayışı ile bu iddiaları üzerinden atmıştır.

Havva, bulunduğu dönemde İslamcılığın siyasi tabanı ile gündeme gelmiş ve iktidar ile sürekli çekişme halinde olmuştur. Sünni tavır takınan Havva, hükümete karşı her zaman yıkıcı söylem ve eylemler içine girmiştir. Havva'nın bu tavırlarının temellendirilmesine

bakıldığında ise akide düşüncesine ters düştüğü fakat dönemin sosyo-kültürel ve psikolojik sebepleri münasebetiyle bu şekilde bir tavır içine girdiği görülmektedir.

Havva, yaşadığı coğrafya dışına belli sebepler dışında çıkmamış ve sosyo-kültürel yapısı bu etkenler içinde şekil almıştır. Bu nedenle kaleme aldığı eserler hep aynı bakış açısı doğrultusunda ilerlemiş ve benimsediği İslamcılık düşüncesine farkı açılardan bakamamıştır. Bu durum Havva'nın genel itibari ile sabit bir çizgide ilerlemesine sebep olmuş ve farklı noktalardan bakış açısı kazandıramamıştır. Buna rağmen bulunduğu bölgede kendi sesini geniş kitlelere duyurmuş ve İslamcılık alanı başta olmak üzere; tefsir, hadis ve tasavvuf gibi alanlarda ilmî şahsiyeti ile öne çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Mehmet. “Modernleşme Çağında İslam Dünyasının Değişim Süreci Ve Din Anlayışında Yaşanan Kırılma”. *Makalat Dergisi* 1/1 (1999), 59-69.
- al-Ashmawy, Muhammed Said. *İslam’a Karşı İslamcılık*. trc. Sibel Özbudun. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.
- Artış, Abdulaziz. *Kazanlı Âlim Kursavî’nin eş-Şerhu’l-Cedîd Ale’l-Akâidi’n-Nesefiyye Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri (Tahkik ve Tahlil)*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.
- Aydın, Salih. *İslâm Düşüncesi I (İslâm Düşüncesinin Yapısı Ve Selefilik)*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.
- Azam, İmam. *el-Fıkhu’l-Ekber*. tcr. Hamza Yaman. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Bilge, Muhittin. *Dini, Tarihi, İdeolojik Boyutuyla İslâmcılık*. Ankara: Binyıl Yayınevi, 2015.
- Bezci, Bünyamin - Miş, Nebi. “İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak”. *Sakarya Üniversitesi Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (Haziran 2012), 1-17.
- Baycar, Abdulmuttalip - Acar, Muhammet Ali. “Seyyid Kutub’un Kelâm Eleştirisi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2019): 474-487.
- Çağrııcı, Mustafa. “Gazzâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/489-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- el-Benna, Hasan. *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*. Trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016.
- Es-Sâbûnî, Nûreddin. *Mâtürîdiyye Akaidi*. Tcr. Bekir Topaloğlu. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- el-Bağdadî, Abdulkahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar (El Fark Beyne’l-Fırak)* trc. Ethem Ruhi Fırlalı. Ankara: TDV Yay. 2018.
- Es-Semerkindî, Ebu’l-Kâsım El-Hâkim. *Es-Sevâdü’l A’zam*. tcr. Talha Alp. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2007.
- Esen, Muammer. *Doğulu Bir Dahi Bilgin Cemaleddin Afganî*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017.
- Fayda, Mustafa. “Hulefâ’yi Râşidîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 324-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ganim, İbrâhim el-Beyûmî. “Hasan el-Benna”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/ 307-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ganim, İbrâhim el-Beyûmî. “İhvân-ı Müslîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/580-583. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Görgün, Hilal. “Said Havva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/560-562 İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Görgün, Hilal. “İhvân-ı Müslîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/583-586. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Görgün, Hilal. “Mustafa es-Sibâî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/357-359. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Görgün, Hilal. “Seyyid Kutup”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/64-68. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Gürpınar, Bulut. “Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2/1 (Mart 2014),115-132.
- Gülalp, Haldun. “Bağımlı Modernleşmeye Postmodern Bir Tepki: İslamcı Radikalizmin Toplumsal ve Tarihsel Kökenleri”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (1994), 86-91.
- Güney, Zehra Betül. Seyyid Kutup ve İhvan İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/1 (2020), 425-448.
- Hanioğlu, M. Şükrü. “Batılılaşma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/148-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Havva, Said. *Hatıralarım, Tecrübelerim Ve Tanıklığım*. Trc. Abdullah Cengiz, Serdar Arçukoğlu. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020.
- Havva, Said. *Şiilik Ve Humeynicilik*. Trc. Heyet. İstanbul: Anlatı Yayınları, 2017.
- Havva, Said. *Ruh Terbiyemiz*. Trc. Cengiz Yağcı. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *50. Yılında Müslüman Kardeşler Hareketi*. Trc. M. Said Şimşek. Konya: Uysal Kitabevi, 1980.
- Havva, Said. *Eğitim Risalesi*. Trc. Abdulilah Yıkılmaz. İstanbul: Yenda Dağıtım, 1996.
- Havva, Said. *Tartışmalar*. Trc. M. Said Şimşek. İstanbul: İlim Yayınları, 1986.
- Havva, Said. *Allah Erinin Stratejisi*. Trc. Ahmed Haşimoğlu. İstanbul: Yenda Yayınları, 1990.
- Havva, Said. *İslam'ın Rükünleri*. Trc. Salih Uçan. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *İslam Cezâi Müeyyideler*. Trc. Salih Uçan. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *Allah'a İnanmak*. Trc. Faruk Yılmaz. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *İslam'da Nefis Tezkiyesi*. Trc. Bekir Ali Bilgiç. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *Şehadet*. Trc. Kenan Gültürk. İstanbul: Ravza Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *İslami Çalışmalar Hakkında Dersler*. Trc. Ahmed Haşimoğlu. İstanbul: Yenda Yayınları, 1990.
- Havva, Said. *Allah Erinin Ahlak Ve Kültürü*. Trc. Harun Ünal. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *Yeni Dünya Medeniyeti İçin İslami Prensipler*. Trc. İbrahim Deniz. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Havva, Said. *Müslüman Aile Hayatının Kanunları*. Trc. Ensari Atlı. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Havva, Said. *Farz Bilinci*. Trc. Murat Padak. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Havva, Said. *İslam Sosyal Ve Ahlaki Hayat*. Trc. Salih Uçan. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *Adabı Muaşeret ve Görgü Kuralları*. Trc. Murat Padak. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Havva, Said. *İslam'da Yönetim Ve Yönetici*. Trc. Ahmet Eminoglu. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Havva, Said. *Humeynicilik*. Trc. Ahmet Aytepe. İstanbul: Kökler Yayınları, 2016.

- Havva, Said. Özcan, Nevzat. *Cuma Risalesi ve Üç Mühim Mesele*. Tcr. A. Kadir Kabakçı. İstanbul: Ümmet Yayınları, 1984.
- Havva, Said. *Er Rasûl Hazreti Muhammed*. tcr. Harun Ünal. İstanbul: Petek Yayınları, 1987.
- Hazım, İbn. *el-Fasıl*. Reîsülküttâb, 31345: vr:3 150a-154b. Süleymaniye Kütüphanesi
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2017.
- Köse, Faruk. *Ortadoğu'da İslamcı Siyasetin Rolmodeli İhvan-ı Müslimin*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014.
- Kutluer, İlhan. "İslamcılık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kara, İsmail. *İslamcıların Siyasi Görüşleri 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- Korkmaz, Sıddık. *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Karaman, Hayreddin. "Cemâleddin Efgânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/456-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karaman, Hayreddin. *Muhammed Abduh*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017.
- Kutup, Seyyid. *Yoldaki İşaretler*. Tcr. Salih Uçan. İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- Kutlu, Sönmez. *İslam Mezhepler Tarihi'nde Usul Sorunu, İslamî İlimlerde Usul Meselesi*.
- Kubat, Mehmet. "Hâricilerin İmamet Görüşleri Bağlamında Yapılan Bazı Çağdaş Yorumların Tutarsızlığı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 27/6 (2013): 317, 335.
- Mantran, Robert. "Hama". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/396-398. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Manaz, Abdullah. *Siyasal İslamcılık*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Özcan, Azmi. "İslamcılık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/62-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özervarlı. "Muhammed Abduh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/480-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Rahman, Fazlur. *İslâm'da İhya Ve Reform*. tcr: Fehrullah Terkan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Pargeter, Alison. *Müslüman Kardeşler (Muhalefetten İktidara)*. Tcr. Semih Çelik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Paşa, Said Halim. *Buhranlarımız Ve Son Eserleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Sırma, İhsan Süreyya. *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınlar, 2017.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Selvi, Dilaver. 'Her Ayetin Bir Zahirî Bir Bâtını Vardır' Hadisindeki Zahir Ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/2 (2011): 7-41.
- Şeker, Fatih M. *Osmanlı İslam Tasavvuru*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

- Şimşek, Yusuf. “Seyyid Kutub’un Kelâm Eleştirisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/25 (Ocak-Haziran, 2020): 311-330.
- Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Uğraş, Mustafa. *Said Havva Ve Tefsirdeki Metodu*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2019.
- Yavuzylmaz, Yusuf. *İslamcılık Üzerine Okumalar*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Hüseyin. “Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 3/1 (2005), 40-53.
- Yıldırım, Mustafa. “Rönesans ve Reformasyon”. *Çakü Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Nisan, 2020): 184-210.

ÖZ GEÇMİŞ

..... yılında ilçesinde doğdu. İlköğretimi Yeşilova Halil Atilla İlköğretim Okulu'nda; Liseyi ise Konak Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2014 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans bölümünü bitirdi. DGS ile örgün okuyarak 2018 yılında Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2019 yılında Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

